MASARYKOVA
UNIVERZITA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Zefektívnenie fungovania iniciatív v neformálnom vzdelávaní venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov

Diplomová práce

BC. JÚLIA JÁNOŠÍKOVÁ

Vedúca práce: doc. Mgr. Lenka Waschková Císařová, Ph.D.

Katedra mediálnych štúdií a žurnalistiky
Program Mediálne štúdia a žurnalistika

Brno 2024

MUNI
FSS

Bibliografický záznam

Autor: Bc. Júlia Jánošíková
Fakulta sociálnych štúdií
Masarykova univerzita
Katedra mediálnych štúdií a žurnalistiky

Názov práce: Zefektívnenie fungovania iniciatív v neformálnom vzdelávaní venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov

Študijný program: Mediálne štúdia a žurnalistika

Vedúca práce: doc. Mgr. Lenka Waschková Císařová, Ph.D.

Rok: 2024

Počet strán: 108

Kľúčové slová: aplikovaný výskum, mediálna gramotnosť, mediálna výchova, kritické myslenie, žiaci, neformálne vzdelávanie, projektová práca

Bibliographic record

Author: Bc. Júlia Jánošíková
Faculty of Social Studies
Masaryk University
Department of Media Studies and Journalism

Title of Thesis: Improving the effectiveness of actors in non-formal education dedicated to developing media literacy among pupils

Degree Programme: Media Studies and Journalism

Supervisor: doc. Mgr. Lenka Waschková Císařová, Ph.D.

Year: 2024

Number of Pages: 108

Keywords: applied research, media literacy, media education, critical thinking, pupils, non-formal education, project thesis

Anotácia

Úroveň mediálnej gramotnosti u žiakov na Slovensku klesá, čo je v dobe narastajúceho množstva nepravdivých obsahov kritickým javom. Cieľom tejto práce je preto preskúmanie problematiky mediálnej gramotnosti a mediálnej výchovy u žiakov základných a stredných škôl. Práca sa špecificky zameriava na to, ako mediálnu výchovu a s ňou súvisiace výzvy a potreby vnímajú iniciatívy, ktoré sa venujú neformálnemu vzdelávaniu. K tomu mi pomôžu pološtruktúrované rozhovory s odborníkmi, ktorí iniciatívy vedú alebo sa aktivitám venujú, a následná tematická analýza. Naplnením aplikovanej povahy práce je formulovanie odporúčaní slúžiacich na zefektívnenie fungovania iniciatív a skvalitnenie aktivít mediálneho vzdelávania.

Abstract

The level of media literacy among pupils in Slovakia is declining, which is a critical phenomenon at a time of increasing amounts of false content. Therefore, the aim of this thesis is to examine the issue of media literacy and media education in primary and secondary school pupils. The thesis specifically focuses on how media education and its related challenges and needs are perceived by initiatives involved in non-formal education. To do this, I will use semi-structured interviews with experts who lead initiatives or are involved in such activities To do this, I will use semi-structured interviews with experts who lead or are involved in the initiatives and a subsequent thematic analysis. The fulfilment of the applied nature of the thesis is the formulation of recommendations aimed at improving the effectiveness of the initiatives and the quality of media education activities.

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som diplomovú prácu na tému **Zefektívnenie fungovania iniciatív v neformálnom vzdelávaní venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov** spracovala sama**.** Všetky pramene a zdroje informácii, ktoré som použila k napísaniu tejto práce, boli citované v texte a sú uvedené v zozname použitých prameňov a literatúry.

V Brne 5. mája 2024

.....
Bc. Júlia Jánošíková

Poďakovanie

Rada by som poďakovala vedúcej diplomovej práce doc. Mgr. Lenke Waschkovej Císařovej, Ph.D. za trpezlivosť a nasmerovanie počas formovania tejto práce. Ďakujem za vaše rady a poznámky.
Veľké poďakovanie patrí aj mojej rodine za podporu i motiváciu a môjmu priateľovi za dodanie síl a všetky objatia. Špeciálne ďakujem aj mojim blízkym kamarátkam za každú formu pomoci a inšpirácie.

Obsah

Zoznam obrázkov 13

Zoznam tabuliek 14

Zoznam príloh 15

Úvod 16

1 Teoreticko-kontextuálna časť 18

1.1 Dezinformácie a ich dopady 18

1.2 Mediálna gramotnosť 27

1.3 Mediálna výchova vo formálnom vzdelávaní na Slovensku 36

1.4 Neformálne vzdelávanie mediálnej výchovy 40

1.5 Zhrnutie 43

2 Metodologická časť 45

2.1 Ciele a výskumné otázky 45

2.2 Metódy výskumu 47

2.3 Expertný rozhovor 47

2.4 Výskumný súbor 49

2.5 Zber dát 51

2.6 Tematická analýza dát 53

2.7 Etické otázky 54

3 Analytická časť 56

3.1 Význam mediálnej gramotnosti a kritického myslenia 56

3.2 Sociálne média a online priestor 60

3.3 Úlohy jednotlivých strán pri mediálnej výchove 61

3.4 Výzvy vo vzdelávaní v oblasti mediálnej gramotnosti 65

3.5 Realizácia vzdelávacích aktivít v tretom sektore 67

3.6 Efektívne vzdelávacie metódy a spolupráca 72

3.7 Návrhy na zlepšenie efektívnosti procesov 74
3.8 Zefektívnenie fungovania inštitúcií tretieho sektora v mediálnom vzdelávaní 76

4 Návrh odporúčaní pre iniciatívy v neformálnom vzdelávaní venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov 81

5 Diskusia 84
5.1 Limity práce a odporúčania 88

Záver 90

Použité zdroje 92

Příloha A Interview guide 102

Příloha B Informovaný súhlas 107

Počet slov od úvodu po záver: 20 754

Zoznam obrázkov

Obrázok 1 Model echo chambers 26

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1 - Prehľad charakteristík komunikačných partnerov 51

Zoznam príloh

Príloha A Interview guide 1022

Príloha B Informovaný súhlas 107

Citlivé prílohy

Príloha C Expertné rozhovory

Úvod

Diplomová práca sa zaoberá problematikou nízkej úrovne mediálnej gramotnosti a klesajúcej odolnosti voči nepravdivým informáciám ľudí na Slovensku. S narastajúcim množstvom dezinformácií a konšpiračných teórií je nevyhnutné zamerať sa na posilnenie schopností rozpoznávať manipulatívne obsahy a rozvíjať kritické myslenie už v čo najnižšom veku. K osvojeniu potrebných zručností môže pomôcť práve mediálna výchova, jej implementácia je však stále nedostatočná.

Dôležitosť mediálnej výchovy ukazuje momentálny stav v spoločnosti, kedy evidujeme nárast a zvyšujúcu sa rýchlosť šírenia dezinformácií, úpadok dôvery v médiá a tiež nárast útokov na novinárov (Chlebcová Hečková, Smith, 2023; Hajdu, 2022).

Nenadobudnutím určitej úrovne čitateľskej gramotnosti je v ďalšom procese narušená možnosť osvojiť si požadovanú kvalitu tej mediálnej. Nízka úroveň kritického myslenia a mediálnej gramotnosti sa odráža aj na výsledkoch prieskumu Globsec Trends z roku 2022, ktorý zaradil slovenskú spoločnosť medzi najviac náchylnú veriť konšpiračným teóriám medzi krajinami strednej a východnej Európy (Hajdu et al., 2022). Podľa štúdie inštitútu Reuters (2023) iba 27 % Slovákov dôveruje médiám.

Napriek tomu, že mediálna výchova je považovaná za efektívny prostriedok osvojenia si potrebných kompetencií k interaktívnemu a inkluzívnemu používaniu médií a mediálnych obsahov (Vrabec, 2013), je v krajine nedostatočná (Bielčiková, 2021b). Mediálna gramotnosť je na Slovensku zatiaľ inštitucionalizovaná do podoby mediálnej výchovy a do vzdelávacieho systému podľa Koncepcie mediálnej výchovy sa zaviedla v kontexte celoživotného vzdelávania. Momentálne je možné zaviesť mediálnu výchovu ako voliteľný predmet v niektorých ročníkoch základnej školy a na gymnáziách alebo ako prierezovú tému (MKSR, 2009, online). Z výskumov na základných a stredných školách pritom vyplynulo, že ju väčšina škôl do vyučovania vôbec nezaraďuje, prípadne jej je venovaná minimálna pozornosť (Kačinová, Kolčáková, 2013a; Kačinová, Kolčáková, 2013b). Väčšina zodpovednosti za tieto aktivity preto zostáva na neziskových organizáciách, firmách či jednotlivcoch (Žúborová, Borárosová, 2019).

Cieľom práce je preto preskúmať problematiku mediálnej gramotnosti a mediálnej výchovy u žiakov základných a stredných škôl na Slovensku. Konkrétne sa zameriam na to, ako mediálnu výchovu a s ňou súvisiace výzvy, potreby a návrhy na zlepšenia vnímajú iniciatívy a jednotlivci, ktorí sa danému vzdelávaniu venujú. K tomu mi pomôžu pološtruktúrované rozhovory s odborníkmi, ktorí iniciatívy vedú alebo sa aktivitám venujú. Výsledkom práce budú odporúčania, ktoré môžu pomôcť zefektívniť ich fungovanie, a tým skvalitniť mediálne vzdelávanie.

Navrhovaná práca by mohla mať pozitívny vplyv na mediálne vzdelávanie na Slovensku z niekoľkých dôvodov. Môže prispieť k zjednodušeniu fungovania iniciatív, nastavovania ich projektov a ponúka im príklady od odborníkov, ktoré vedia aplikovať v rôznych štruktúrach svojho fungovania, či už manažérskej, projektovej a organizačnej. Odporúčania môžu využiť vznikajúce či krátko fungujúce organizácie a projekty ako odrazové kroky. Práca tiež môže prispieť k zvýšeniu povedomia verejnosti, žiakov, rodičov a pedagógov o dôležitosti mediálnej gramotnosti a môže byť vnímaná ako správa o aktuálnych potrebách a výzvach, s ktorými sa aktéri neformálneho vzdelávania na Slovensku stretávajú.

Práca je rozčlenená na niekoľko kapitol. V prvej časti predstavím teoretické koncepty, na ktorých je práca postavená, priblížim tiež aktuálny stav mediálnej výchovy a vplyv nepravdivých správ na spoločnosť. Následne sa zameriam na metodologickú časť práce, ktorá objasní výskumný a aplikovaný cieľ, výskumné otázky, metódu výskumu, výskumný súbor, techniku zberu dát i etické otázky. Analytická časť priblíži výsledky tematickej analýzy rozhovorov. Závery z nich budú výstupným bodom pre formulovanie odporúčaní pre iniciatívy.

1 Teoreticko-kontextuálna časť

Táto kapitola predstavuje teoretický a kontextuálny rámec diplomovej práce, ktorá sa zameriava na skúmanie mediálnej gramotnosti u žiakov. V súvislosti s cieľom, ktorým je preskúmať situáciu s mediálnou gramotnosťou z pohľadu mimovládnych a neziskových organizácií a jednotlivcov venujúcich sa tomuto vzdelávaniu, je potrebné definovať kľúčové pojmy ako mediálna gramotnosť, mediálna výchova a kritické myslenie, a zdôrazniť ich úlohu v boji proti dezinformáciám. Kapitola týmto kladie teoretický základ pre empirickú časť diplomovej práce.

1.1 Dezinformácie a ich dopady

Jednou z úloh mediálnej výchovy je osvojenie si nástrojov na rozoznávanie pravdivých a nepravdivých informácií. Pochopenie dezinformácií a ich vplyvu hneď na začiatku je preto kľúčové. Ich negatívny dopad na spoločnosť zdôrazňuje naliehavosť mediálnej gramotnosti v boji proti nim. V tejto podkapitole preto bližšie predstavím problematiku dezinformácií, ich vplyv na mladistvých, prečo sú dezinformácie kritickým obsahom, ako súvisia s dôverou v obsah a ako môžu narúšať demokraciu. Uvediem riziká konceptov echo chamber, online filter bubble a efektu falošného konsenzu. Taktiež sa venujem otázke, prečo je v tomto smere opodstatnené vzdelávanie.

Najkomplexnejším vysvetlením dezinformácií je ich definovanie ako nepravdivé informácie šírené s cieľom oklamať verejnosť (Cambridge Dictionary, 2024, online). Nutil (s. 18, 2018) dezinformácie charakterizuje ako klamlivú, falošnú informáciu, ktorá má za cieľ ovplyvniť úsudok a názor jednotlivca, viacerých osôb či celej spoločnosti. Európska komisia definuje dezinformácie ako vytváranie, prezentáciu a šírenie preukázateľne nepravdivých alebo zavádzajúcich informácií na účely ekonomického zisku alebo úmyselné klamanie verejnosti, ktoré môže spôsobiť verejnú škodu. Takéto poškodenie môže zahŕňať podkopávanie demokratických procesov alebo ohrozenie verejných statkov, ako je zdravie, životné prostredie a bezpečnosť (Európska komisia, 2018, online). Dezinformácie sa často zaoberajú

citlivými témami, ktoré majú potenciál polarizovať[1] spoločnosť a vyvolávať silné emócie, čím sa zvyšuje pravdepodobnosť ich šírenia. Tieto témy zahŕňajú otázky ako migrácia, zmena klímy a zdravotné aspekty, napríklad kampane proti očkovaniu alebo otázky týkajúce sa sociálnej spravodlivosti. Mechanizmy, pomocou ktorých sa dezinformácie šíria, môžu zahŕňať rôzne faktory:

- Algoritmy, ktoré preferujú personalizovaný a senzačný obsah, ktorý je často súčasťou obchodného modelu digitálnych platforiem.
- Reklamné modely založené na počte kliknutí, ktoré môžu podnecovať šírenie dezinformácií pre finančnú motiváciu.
- Používanie technológií, ako sú „boti“ a „továrne na trollov“, ktoré aktívne vytvárajú a posilňujú dezinformácie na sociálnych médiách.
- Aktivity jednotlivcov, ktorí zdieľajú neoverené informácie bez kritického zhodnotenia ich pravdivosti a dôveryhodnosti.

Tieto mechanizmy spolu prispievajú k šíreniu a udržiavaniu dezinformácií, čím sa zvyšuje ich dosah a vplyv na verejnú mienku a rozhodovanie (European Court of Auditors, 2020).

Okrem slova dezinformácie sa pri nepravdivých informáciách môžeme stretnúť aj s inými pojmami. Podľa Nutila (2018) sa dezinformácie svojím významom kryjú s fake news, hoaxami či konšpiráciami. Objavujú sa tiež slová ako misinformácie a propaganda. Rozdiel medzi *misinformáciou* a *dezinformáciou* je v zámere zavádzania, ktorý pri misinformáciách absentuje. Princípom je teda len nepresné uvedenie faktov (APA, online). *Konšpirácie* či *konšpiračné teórie* vychádzajú z presvedčenia, nie sú závislé na pravdivostnej hodnote, ale na akejsi teórii sprisahania (Sunstein, Vermeule, 2009; Nutil, 2018). *Fake news* predstavujú zámerne zavádzajúce články, ktoré majú imitovať vzhľad skutočných hodnoverných článkov (Guess, Lyons, 2020). Nutil charakteristiku dopĺňa o vysvetlenie, že ide o úmyselné šírenie dezinformácií prostredníctvom tradičných alebo internetových médií a sociálnych sietí za účelom politického alebo finančného zisku.

[1] Akt rozdelenia niečoho, najmä niečoho, čo obsahuje rôznych ľudí alebo názory, na dve úplne protichodné skupiny (Cambridge Dictionary, online).

Hoax zas môžeme vnímať ako podvodnú, mystifikačnú, varovnú či žartovnú klamlivú správu, ktorá býva nevyžiadaná a obsahuje výzvu k ďalšiemu šíreniu (2018, s. 18-19). Zmyslom *propagandy* je, zjednodušene povedané, pomocou prostriedkov zámerne vplývať na myslenie a cítenie. Pomocou manipulácie, šírenia demagogických názorov sa prehlbujú pocity, názory a postoje s cieľom meniť a ovládať verejnú mienku (Nutil, 2018; Alvarová, 2017).

V tejto práci budem najčastejšie používať termíny nepravdivé informácie či dezinformácie, nevynímajúc existenciu spomínaných iných termínov, ale ako súčasť daných pojmov.

Obdobie pandémie Covid-19 (od roku 2019 po rok 2023), vojna na Ukrajine a voľby do slovenského parlamentu, vrátane následných prezidentských volieb, zdôraznili výraznú tendenciu spoločnosti prijímať nepodložené a nepravdivé informácie. Táto náchylnosť sa stala zjavnou, pričom aktéri využívali neistotu a strach na manipuláciu, často s cieľom dosiahnuť politický úspech. Dôsledkom tohto vplyvu bola jednak polarizácia spoločnosti a oslabenie dôvery v inštitúcie, avšak najalarmujúcejším dôsledkom boli straty na životoch, keď občania, ktorí podľahli dezinformačným naratívom, napríklad nevyužili možnosti očkovania alebo iných opatrení na ochranu pred ochorením. Toto obdobie jasne ukázalo potrebu účinných nástrojov a stratégií v boji proti týmto hrozbám.[2] Nepravdivé informácie sa nezačali šíriť len nedávno[3], avšak posledné roky s narastajúcim rozsahom a rýchlosťou šírenia vytvárajú stále väčšie znepokojenie nad ich škodlivými účinkami na demokratické spoločnosti, narušanie dôvery v inštitúcie a podkopávanie ekonomickej a sociálnej stability (Biringer, 2023). S rozšírenými sociálnymi sieťami prichádza aj viac možností na zachytávanie obsahov, ktoré nemusia byť dôveryhodné a pravdivé. Medzi rokmi 2006 až 2017 sa vykonala štúdia zameraná na šírenie falošných správ na sociálnej sieti Twitter (teraz

[2] Dokazujú to závery z výskumov Gerulata Technologies z rokov 2020 až 2022, ktoré boli využité v publikácií Čo nás stoja dezinformácie? Hlavní aktéri, strategická komunikácia a ekonomické aspekty dezinformácií počas pandémie. Tá vznikla v rámci projektu realizovaného Výskumným centrom Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (Tarasovič et al., 2023).

[3] Dezinformačný ekosystém v slovenskom informačnom priestore začal vytvárať omnoho skôr, približne od roku 2014, keď Ruská federácia protiprávne anektovala ukrajinský Krym (Tarasovič et al., 2023, s.5).

sieť X). Z výsledkov vyplynulo, že 3 milióny ľudí šírilo 126 000 falošných správ. Jedno percento najkritickejších falošných správ sa rozšírilo medzi 1000 až 100 000 ľudí, pričom pravdivé správy sa dostali maximálne k 1000 užívateľom. Nepravda sa šírila výrazne rýchlejšie a mala väčší dosah, častejšie sa nachádzala medzi novinkami. Zo zistení tiež vyplynulo, že najvýraznejšie mali zastúpenie nepravdivé politické správy, a dôvodom ich väčšieho dosahu bolo zdieľanie ľuďmi a nie robotmi. Aj tieto dáta tak poukazujú na silu šírenia takýchto informácií s pomocou nových technológií, ktoré svojimi algoritmami podporujú rozsiahly dosah.

V roku 2022 96 mladých ľudí vo veku 16 – 29 rokov v EÚ uviedlo, že používa internet každý deň, v porovnaní s 84 % dospelej populácie. Na Slovensku to bolo ešte viac. Okrem účasti na sociálnych sieťach, ktorá tvorí primárnu aktivitu na internete, až 68 % mladých ľudí ho využíva na čítanie správ online (Eurostat, 2023). Online médiá vrátane sociálnych sietí ako hlavný zdroj informácií potvrdzujú aj dáta z Reuters Institute, zo skúmaných rokov 2017 až 2023 ich uviedlo až 74 % respondentov (Chlebcová Hečková, Smith, 2023).

Pokiaľ sú najčastejším zdrojom mladých ľudí sociálne médiá a na sociálnych médiách sa nachádza najväčšie množstvo nepravdivých informácií, je dôležité zamerať sa na nástroje, ktoré pomôžu odolnosti voči takýmto obsahom. Mnohé štúdie pritom dokazujú, že stav slovenských študentov v oblasti vnímania nepravdivých informácií a práce s nimi je alarmujúci.

Ako ukázali výsledky medzinárodnej štúdie OECD PISA 2022, už len čitateľská gramotnosť 15-ročných žiakov na Slovensku je významne kritická a stále klesá. Výkon, ktorý je pod priemerom krajín Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (ďalej iba OECD), je porovnateľný s Čile, Maltou a Srbskom (447 bodov SR, pričom priemer OECD je 476 bodov). Oproti roku 2018 sa slovenský priemer znížil o významných 11 bodov (PISA, 2023).

Nenadobudnutím určitej úrovne čitateľskej gramotnosti je v ďalšom procese narušená možnosť osvojiť si požadovanú kvalitu tej mediálnej. Nízka úroveň kritického myslenia a mediálnej gramotnosti sa odráža aj na výsledkoch prieskumu Globsec Trends z roku 2022, ktorý zaradil slovenskú spoločnosť medzi najviac náchylnú veriť konšpiračným teóriám

medzi krajinami strednej a východnej Európy. Takéto výsledky Slováci dosahovali už aj v meraní dva roky predtým (Hajdu, Klingová, 2020; Hajdu et al., 2022). Prieskum Globsec Trends z roku marca 2023 na vzorke 1000 ľudí dokonca ukázal, že Slováci majú historicky najmenšiu dôveru vo verejné inštitúcie v krajine, vláde dôveruje 18 % Slovákov, prezidentke 37 % Slovákov. Dôvera poklesla aj pri členstve v Európskej únií a v NATO. Presvedčenie respondentov, že Rusko je zodpovedné za vojnu na Ukrajine, predstavovalo len 40 %, pričom väčšina z nich sa stala obeťou dezinformačných naratívov, obviňujúc Ukrajinu alebo Západ. Slováci ďalej potvrdili svoju náchylnosť veriť dezinformáciám aj v iných oblastiach, pričom väčšina súhlasila s naratívom démonizujúcim LGBTI+ ľudí a odmieta názor, že liberálna demokracia je pre ich krajinu dobrá (Hajdu et al., 2023, online). Podľa štúdie inštitútu Reuters (2023) zas iba 27 % Slovákov dôverovalo médiám. S narastajúcim množstvom dezinformácií a konšpiračných teórií je nevyhnutné zamerať sa na posilnenie schopností rozpoznávať manipulatívne obsahy a rozvíjať kritické myslenie u mladých ľudí.

V priemere 54 % žiakov v krajinách OECD uviedlo, že boli v škole vyškolení v tom, ako rozpoznať, či je informácia objektívna alebo nie. Viac ako 70 % žiakov uviedlo, že toto školenie absolvovalo v Austrálii, Kanade, Dánsku a Spojených štátoch. Avšak menej ako 45 % žiakov uviedlo, že toto školenie absolvovalo v Izraeli, Lotyšsku, Slovenskej republike, Slovinsku a Švajčiarsku. Celkovému počtu pätnásťročných detí vzrástla online spotreba z 21 hodín týždenne v štúdii PISA 2012 na 35 hodín týždenne v štúdii PISA 2018[4] – čo je takmer ekvivalent priemernej dĺžky týždenného pracovného času dospelých v krajinách OECD. Výsledky z roku 2018 takisto ukázali, že menej ako polovica žiakov nevie v texte rozlíšiť názory od faktov. Na Slovensku bolo meranie vykonané na reprezentatívnej vzorke 6 770 pätnásťročných žiakov z 385 škôl. Masívny tok informácií, ktorý charakterizuje digitálnu éru, si vyžaduje, aby čitatelia dokázali rozlišovať medzi faktami a názormi a naučiť sa stratégie, ako odhaľovať neobjektívne informácie a škodlivý obsah, ako sú podvodné e-maily alebo falošné správy. Môže to viesť k politickej polarizácii, zníženiu dôvery vo verejné inštitúcie a oslabeniu demokracie (Suarez-Alvarez, 2021, s. 2).

[4] Testovanie PISA bolo v roku 2022 zamerané na matematickú gramotnosť, v roku 2018 na čitateľskú, preto uvádzam tieto dáta.

Podľa výskumu pracovníkov Univerzity Komenského a SAV sa zistilo, že len polovica slovenských stredoškolákov má schopnosť rozlíšiť pravdivé správy od tých nepravdivých, aj keď sú použité rôzne editorské elementy, ktoré by mali naznačiť dezinformácie. Zistilo sa, že len 48 % študentov dôveruje pravdivým správam viac ako nepravdivým. Okrem toho 41 % študentov považuje nepravdivé správy za rovnako dôveryhodné ako pravdivé a 11 % tým pravdivým dôveruje menej. Študenti zároveň pri hodnotení dôveryhodnosti správ väčšinou ignorujú zjavné manipulačné techniky, ako sú superlatívy, tučné písmo alebo gramatické chyby. Jediným podozrivým znakom bol pre nich zrejme „clickbaitový" titulok. Tieto „nápovedy" by mali byť relatívne ľahko identifikovateľné aj pre osoby s obmedzenými znalosťami alebo schopnosťami hodnotenia kontextu a obsahu (Greškovičová et al., 2022).

Rovnako ako Pisklová sa stotožňujem s významnosťou týchto čísiel, pretože zo žiakov a študentov sa neskôr stanú dospelí ľudia, a ak nebudú mať dostatočné základné znalosti, ako si nájsť relevantné zdroje a spracovávať dezinformácie, nebudú vzdelaní o fungovaní štátu a spoločnosti, čo môže mať vážne dôsledky pre ich budúce angažovanie sa ako aktívnych občanov v procesoch formovania udržateľnej demokracie. Môžu sa stať šíriteľmi dezinformácií, čo v celospoločenskom dopade môže viesť k prehlbovaniu existujúcich názorových a sociálnych rozdielov (Pisklová, 2023).

V čase písania tejto práce na Slovensku prebiehali parlamentné a neskôr aj prezidentské voľby, počas ktorých sa ukázala sila a dopad šírenia dezinformácií na spoločnosť. Policajná správa v roku 2022 informovala, že Slovensko čelilo rekordnému množstvu dezinformácií. Polícia SR pred volebnou kampaňou varovala, že najväčšie hoaxy čakajú s prichádzajúcimi parlamentnými voľbami. Parlamentné voľby boli zároveň historicky prvými, kedy bola využitá umelá inteligencia (ďalej len AI) na výrobu falošných deepfake nahrávok, zároveň sa šírili teórie o manipulácii volieb (Piško et al., 2023). Podľa predbežných odhadov (žiadne relevantné výskumy v čase písania neboli uskutočnené) zdieľanie dezinformácií ústavnými činiteľmi a vplyvnými osobami na internete mohlo mať reálny dopad na rozhodovanie občanov, koho budú voliť. Európsky hospodársky a sociálny výbor (ďalej len EHSV) tiež

informoval, že dezinformácie a nedostatok záujmu sú hlavnými príčinami vysokej neúčasti voličov vo voľbách do Európskeho parlamentu (EHSV, 2023).

Aj táto skutočnosť potvrdzuje zhoršujúci sa stav kritického myslenia a odolnosti voči dezinformáciám. Kritickým bodom v danej problematike je však absencia štúdií, ktoré by nám ukázali úspešnosť metód v boji proti nepravdivým informáciám. Uskutočnené výskumy sa tiež zameriavajú skôr na študentov vysokých škôl, nie na žiakov zo základných či stredných škôl (Moyer, 2022). Vzhľadom na vážne dôsledky dezinformácií a ich vplyv na mladú generáciu je však nevyhnutné zamerať sa na vzdelávanie ako kľúčový nástroj v boji proti tejto hrozbe. Vzdelávanie v oblasti mediálnej gramotnosti a kritického myslenia môže pomôcť mladým ľuďom lepšie rozumieť a vyhodnocovať informácie, čím sa zvyšuje ich odolnosť voči dezinformáciám a posilňuje ich schopnosť aktívne participovať v demokratickom procese.

1.1.1 Kognitívne skreslenia

Aby sme lepšie pochopili mechanizmom, ktoré podporujú a upevňujú šírenie nepravdivých informácií, je dôležité definovať niekoľko fenoménov. Koncepty echo chambers, online filter bubbles, efekt falošného konsenzu a konfirmačný bias nie sú síce ešte dostatočne preskúmané, súvisia však s tým, ako ľudia prijímajú a zdieľajú informácie, a ovplyvňujú šírenie tých nepravdivých. Koncepty totiž môžu ovplyvňovať spôsob, ako žiaci konzumujú a spracúvajú informácie.

Medzi najvýraznejší kognitívny predsudok v spojitosti s nepravdivými informáciami patrí konfirmačný bias alebo konfirmačné skreslenie, ktorý je založený na tendencii hľadať a interpretovať informácie tak, aby potvrdzovali už existujúce presvedčenia. To vedie k tomu, že ľudia ľahšie akceptujú informácie, ktoré sú v súlade s ich presvedčením, a odmietajú tie, ktoré im odporujú (Nutil, 2018). Nickerson konfirmačný bias definoval ako hľadanie alebo interpretáciu dôkazov spôsobom, ktorý uprednostňuje existujúce presvedčenia, očakávania alebo hypotézy (1998, s. 175). Ide o špecifický druh zaujatosti, pri ktorej sa informácie a dôkazy preverujú tak, aby zahŕňali tie veci, ktoré potvrdzujú želaný postoj. Skúmajúci zároveň aktívne ignoruje, nevyhľadáva alebo podceňuje význam všetkého, čo je v rozpore s

týmto stanoviskom (Turvey, Freeman, 2014). Ľudia môžu byť príliš presvedčení o správnosti svojich názorov v dôsledku hromadenia dôkazov, ktoré ich podporujú, pričom často ignorujú alebo prehliadajú dôkazy, ktoré by ich mali priviesť k pochybnostiam. Tieto opomenuté dôkazy, keby sa nimi vážne zaoberali, by ich mohli viesť k prehodnoteniu svojich presvedčení. Takéto tendencie môžu mať za následok riskantné rozhodovanie a viesť k ignorovaniu varovných signálov a iných dôležitých informácií (Britannica, online).

Ďalším kognitívnym skreslením, ktoré ovplyvňuje rozhodovanie, je efekt falošného konsenzu, ktorý spočíva v tom, že ľudia preceňujú mieru, s akou ostatní zdieľajú ich názory. To môže viesť k presvedčeniu, že dezinformácie sú všeobecne rozšírené a akceptované, aj keď v skutočnosti tomu tak nie je. Človek predpokladá, že jeho postoje a hodnoty má rovnaké aj jeho okolie, zároveň tieto názory odrážajú názory celej spoločnosti (Dean, 2024, online). Iné reakcie považujú za nezvyčajné, deviantné a nevhodné (NBAC, 2023, online).

Echo Chamber alebo komnata ozvien predstavuje uzavreté informačné prostredia, v ktorých sú ľudia vystavení len informáciám, ktoré potvrdzujú ich existujúce presvedčenia a postoje. To vedie k izolácii od odlišných názorov a k zníženiu kritického myslenia. V online prostredí sa Echo Chambers formujú algoritmami sociálnych médií, ktoré zobrazujú obsah podobný tomu, s ktorým sa používateľ už stotožnil (Nyhan et al., 2023). Predpokladá sa, že platformy ako Facebook podporujú extrémnosť tým, že ľuďom opakovane ukazujú sympatický obsah z podobne zmýšľajúcich zdrojov a obmedzujú vystavenie sa protiargumentom, ktoré by mohli podporovať umiernenosť a toleranciu (Helberger, 2012; Stroud, 2010; Mutz, 2002).

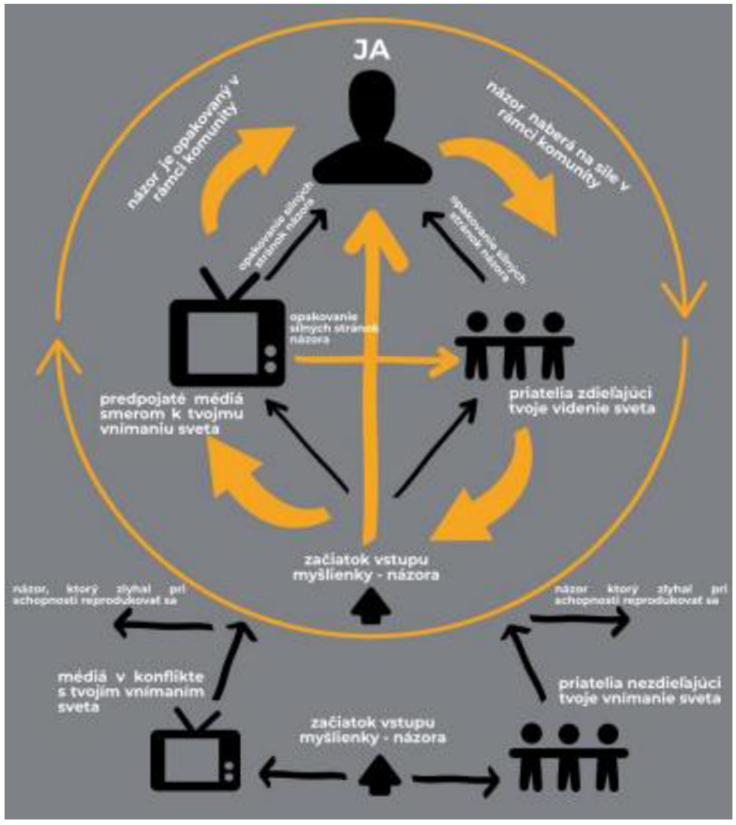

Obrázok 1 Model echo chambers (Žúborová, Borárosová, 2019)

Spomínané skreslenia podporujú vytvorenie filtračných bublín, ktoré sú podobné echo chamber, ale zameriavajú sa na individuálne profily používateľov. Filtračné bubliny sú komory, ktoré primárne vytvárajú hodnotiace algoritmy zapojené do pasívnej personalizácie bez akejkoľvek aktívnej voľby z ľudskej strany, čo je možný výsledok špecifických aspektov spôsobu distribúcie správ a informácií online. (Argeudas et al., 2022, online) Znamená to, že algoritmy sociálnych médií analyzujú online aktivitu používateľa a zobrazujú mu obsah, ktorý je preňho „relevantný“, čím ho izolujú od informácií, ktoré by mohli spochybniť jeho presvedčenia. V praxi to môže pomôcť pri šírení nepravdivých správ, pretože je pravdepodobnejšie, že budeme komunikovať s ľuďmi, ktorí majú podobné presvedčenie ako my. Keď títo ľudia zdieľajú nepravdivé správy, je pravdepodobné, že oslovia aj nás, a tak sa príbehu chopíme. Podobne, keď zdieľame „falošné správy“, je pravdepodobné, že oslovia našich priateľov a budú ich zdieľať. Skutočným problémom je, že tieto algoritmy sú také bežné, že si ani nevšimneme, že chýbajú informácie z iných

hľadísk (Northeastern University, online). Výskumníci z Reuters Institute, ktorí analyzovali niekoľko štúdií primárne zameraných na Spojené kráľovstvo a USA, ale i iné krajiny, sú však pri existencii všadeprítomných echo chambers a filtračných bublín skeptickejší. Podľa nich sú výskumy mnohokrát pasívne a zamerané na sledovanie len jednej sociálnej siete, čo prináša skreslené pohľady o tom, že tieto selektívne bubliny sú väčšie a viac rozšírené, ako v skutočnosti naozaj sú. Napriek tomu ich existenciu nevylučujú a potvrdzujú, že selektívny výber informácií podporuje väčšiu polarizáciu spoločnosti (Argeudas et al., 2022).

1.2 Mediálna gramotnosť

V predchádzajúcej kapitole som priblížila, že vplyv dezinformácií nie je obmedzený len na jednotlivcov, ale môže mať aj značný dosah na spoločnosť ako celok, ovplyvňujúc verejný diskurz, politické rozhodovanie a dokonca aj demokratické procesy. V tomto kontexte sa zdôrazňuje kritická potreba mediálnej gramotnosti najmä u žiakov ako kľúčového nástroja na identifikáciu, vyhodnotenie a odhalenie dezinformácií. Táto kapitola preskúma vzájomné prepojenie medzi problematikou dezinformácií a nevyhnutnosťou nadobúdania zručností v oblasti mediálnej gramotnosti s dôrazom na ich úlohu v boji proti šíreniu nepravdivých informácií.

Súčasný životný štýl je charakterizovaný nadmernou saturáciou mediálnymi a informačnými podnetmi. Neustály tlak zo strany médií znemožňuje mnohým jednotlivcom efektívne odolávať ponúkanému obsahu. Táto situácia môže vyústiť do stavu informačného zahltenia a sťaženia kritického spracovania informácií. Rozumieť mediálnemu obsahu, vedieť ho filtrovať a kriticky posudzovať je o to významnejšie, keď sú médiá akýmsi socializačným faktorom (Mičienka, Jirák, 2007). Nadobudnúť schopnosť orientovať sa v mediálnom svete tak pomáha nielen v každodennom živote, ale aj pri politickom rozhodovaní, formovaní názorov a samostatnosti.

Pre pochopenie významu mediálnej gramotnosti vychádzam z definície Európskej komisie, ktorá ju chápe ako „schopnosť získať prístup k médiám, porozumieť a kriticky zhodnotiť rôzne aspekty médií a mediálneho obsahu a viesť komunikáciu v rôznych kontextoch.“ (2007, s. 3).

National Association for Media Literacy Education (ďalej len NAMLE) považuje mediálnu gramotnosť za kľúčovú gramotnosť v 21. storočí, pričom ju kladie za primárnu v súvislosti s občianskym životom. Pojem mediálna gramotnosť asociácia rozdeľuje na *médiá*, ktoré „sa týkajú všetkých elektronických alebo digitálnych prostriedkov a tlačených alebo umeleckých vizuálov používaných na prenos správ“, a *gramotnosť* „ako schopnosť kódovať a dekódovať symboly a syntetizovať a analyzovať správy.“ Mediálnu gramotnosť tak definuje ako „schopnosť kódovať a dekódovať symboly prenášané prostredníctvom médií a syntetizovať, analyzovať a produkovať sprostredkované správy“ (In an era..., online).

Aby sme mohli fungovať v spoločnosti s rozsiahlym mediálnym systémom, potrebujeme teda nadobudnúť kompetenciu (mediálnu gramotnosť), ktorá je súhrnom vedomostí a zručností, ktoré to človeku umožňujú. Pomocou mediálnej gramotnosti k médiám vieme pristupovať kriticky, a tým si udržať odstup a kontrolu nad ich používaním (Mičienka, Jirák, 2007). Inými slovami, nadobudnutím mediálnej gramotnosti chápeme, ako médiá fungujú, aké sú ich ciele a stratégie. Dokážeme analyzovať mediálne obsahy, overovať informácie a rozpoznávať manipuláciu. K mediálnym posolstvám nepristupujeme pasívne, ale s odstupom, a sami si určujeme, ako a aké médiá používame, pričom sa nimi nenechávame ovplyvňovať. Podľa Mičienku a Jiráka (2007) je tiež pri fungovaní médií potrebné vedieť o vplyve vlastníctva, legislatíve či výrobných procesoch. Dôležitá je spoločenská rola médií, a to nielen súčasná, no i v priebehu ich histórie. Medzi základné znalosti radia aj znalosť mediálnych produktov, pričom je potrebné rozumieť a vedieť vyhodnotiť ponúkané informácie aj ich zámer.

Analýza definícií mediálnej gramotnosti poukazuje na jej kľúčovú úlohu v posilňovaní aktívneho občianstva. Poskytuje jednotlivcom nástroje na formovanie vedomých a kriticky mysliacich občanov, schopných participovať na verejnom živote a robiť informované rozhodnutia. Avšak rozvoj týchto zručností je podmienený splnením fundamentálnej požiadavky – zabezpečenia prístupu k médiám a ich produktom ako základného ľudského práva. Bez tejto garancie sa snahy o rozvoj mediálnej gramotnosti stávajú irelevantnými pre značnú časť spoločnosti. Daný faktor spomína aj Silver (2009), ktorí určil tri piliere k dosiahnutiu tejto komplexnej zručnosti. Sú nimi dostupnosť médií a ich obsahu;

schopnosť analyzovať a interpretovať mediálne posolstvá, rozumieť ich fungovaniu; byť schopný tvorivosti a mať komunikačné a produkčné zručnosti.

Vo vzťahu k zručnostiam Rada Európy (2020) identifikovala tri primárne ciele. Prvý cieľ sa týka schopnosti porozumieť médiám, druhý sa zameriava na kritickú analýzu a hodnotenie médií a tretí na samostatné používanie médií. Tieto ciele sú dôležité pre verejnú diskusiu a demokraciu, pretože pomáhajú ľuďom integrovať sa a slobodne formovať svoje názory. Pre dosiahnutie týchto cieľov sú potrebné zručnosti, akými sú dešifrovanie a rekonštrukcia mediálnych posolstiev, kritické myslenie a analýza, hodnotenie dôveryhodnosti médií a obsahu, technické zručnosti, zručnosti pre participáciu (napríklad zapájanie sa do diskusií, reagovanie na názory iných) a správne reagovanie na nevhodné správanie a dezinformácie.

V literatúre môžeme pri definíciách mediálnej gramotnosti pozorovať aj spájanie s informačnou gramotnosťou (Grizzle, 2016; Chapman, Oermann, 2020; Wilson et al., 2011). Takýto postup aplikuje aj UNESCO v Media & Information Curriculum and Competency Framework for Educators and Learners (Wilson et al., 2011), ktoré ponúka pedagogické návrhy a moduly k potrebným kompetenciám. Mediálna a informačná gramotnosť (Media and information literacy; ďalej len MIL) podľa tohto modelového učebného plánu uvádza tieto výhody:

- Posilnenie postavenia jednotlivcov a pedagógov: MIL vybavuje ľudí zručnosťami kriticky hodnotiť informácie a médiá, stať sa zodpovednými digitálnymi občanmi a dokonca vzdelávať ostatných v oblasti MIL.
- Boj proti dezinformáciám: MIL je účinným nástrojom na boj proti šíreniu dezinformácií a falošných správ.
- Pochopenie informačného prostredia: MIL pomáha používateľom pochopiť, ako sa informácie vytvárajú, šíria a sprístupňujú.
- Ochrana súkromia: MIL učí ľudí, ako chrániť svoje súkromie online a rešpektovať súkromie ostatných.
- Etická účasť v digitálnom svete: MIL je nevyhnutná na orientáciu vo vyvíjajúcom sa digitálnom prostredí a na etickú účasť v diskusiách o umelej inteligencii a iných nových technológiách.

- Silnejšia demokracia a komunikácia: MIL podporuje informovanejšie občianstvo, posilňuje riadenie viacerých zainteresovaných strán a podporuje medzikultúrny dialóg.
- Udržateľný rozvoj: Spoločnosť so silnými zručnosťami v oblasti MIL je lepšie vybavená na dosiahnutie cieľov udržateľného rozvoja.
- Rovnosť a začlenenie: MIL zabezpečuje, aby mal každý rovnaký prístup k informáciám a mohol sa zmysluplne podieľať na fungovaní spoločnosti (UNESCO, 2021, s. 14-15).

Viacerí autori spolupracujúci na publikácii pre UNESCO sa takisto zhodujú v potrebe rozvoja MIL v boji proti radikalizácii, extrémizmu a nenávistným prejavom online. Maria Ranieri a Francesco Fabbro (2016) zdôrazňujú výhody spojenia kritického myslenia s mediálnou produkciou a osobnými záujmami študentov. Ich výskum *Understanding and Representing Diversity, A Media Literacy Education Response to Discrimination in News Media Representations* ukázal, že takýto prístup môže posilniť schopnosť študentov analyzovať a reagovať na diskrimináciu a iné problematické situácie prostredníctvom kreatívnej produkcie, a tiež posilnili sebaistotu marginalizovaných skupín. Ďalší výskum v Brazílii od Marcela Andrade a Magdy Pischetola (2016) poukazuje na prevalenciu nenávistných prejavov online a zdôrazňuje dôležitosť tolerancie ako zručnosti mediálnej gramotnosti v boji proti nim. Ronit Kampf (2016) predstavuje príklad využitia nových vzdelávacích nástrojov, ako sú počítačové hry, na podporu mediálnej gramotnosti a medzikultúrneho dialógu. Jej hra so scenárom o izraelsko-palestínskom konflikte ovplyvňuje žiakov, ktorí sa podľa záverov štúdie posúvajú k nestrannejšiemu pohľadu. Ďalší autori zdôrazňujú dôležitosť vzdelávania a informovanosti ako prostriedku na riešenie problematiky nenávistných prejavov a extrémistického obsahu online či radikalizácie (Grizzle, Tornero, 2016; Singh, 2016; Jolls, Wilson, 2016). Vo výskume Grizzle a Tornera 61 % opýtaných uviedlo, že boli náhodne vystavení radikálnemu a extrémistickému obsahu online. S nenávistným obsahom sa 56 % respondentov stretáva na Facebooku, 14 % na YouTube a nasleduje X, kde sa s ním stretáva 8 % respondentov.

V kontexte diskusie o mediálnej gramotnosti je dôležité uvedomiť si, že nejde len o pasívne prijímanie informácií, ale zahrnutá je i schopnosť aktívne sa podieľať na médiách a ich tvorbe. Nie je to len o tom, čo človek vie, ale aj o tom, ako danú znalosť aplikuje a využije v každodennom živote.

Jenkins (2006) vo svojej publikácii Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century podporuje osvojovanie si zručností, ktoré nazýva tradičnými, ku ktorým radí aj schopnosť skúmať či technické zručnosti. Apeluje však aj na potrebu naučiť sa zručnosti nevyhnutné pre participatívnu kultúru, s ktorej výzvami aktuálne mladí ľudia čelia. Podľa neho je potrebné dbať na prítomnosť nových médií a toho, že mladí ľudia sa stávajú tvorcami a svoj obsah zdieľajú s okolím. Takisto zdôrazňuje na riziko väčšieho šírenia dezinformácií a nenávistných prejavov. Definuje nové zručnosti, ktoré majú umožniť participovať a rozvíjať kultúrne kompetencie a sociálne zručnosti všetkým, pretože ich nadobúdanie určuje úspech či neúspech pri vstupe do školy či práce. Radí medzi ne:

- play – schopnosť experimentovať so svojím okolím ako spôsob riešenia problémov,
- performance – schopnosť prijať alternatívne identity za účelom improvizácie a objavovania,
- simulation – schopnosť interpretovať a konštruovať dynamické modely procesov reálneho sveta,
- appropriation – schopnosť zmysluplne vzorkovať a remixovať mediálny obsah,
- multitasking – schopnosť skenovať svoje prostredie a posúvať sa v potrebný moment na významné detaily,
- distributed cognition – schopnosť zmysluplne interagovať s nástrojmi, ktoré rozširujú mentálne kapacity,
- collective intelligence – schopnosť zdieľať znalosti a porovnávať poznámky s ostatnými smerom k spoločnému cieľu,
- judgment – schopnosť hodnotiť spoľahlivosť a dôveryhodnosť rôznych informačných zdrojov,

- transmedia navigation – schopnosť sledovať tok príbehov a informácií cez viacero modalít,
- networking – schopnosť hľadať, syntetizovať a šíriť informácie,
- negotiation – schopnosť pohybovať sa medzi rôznymi komunitami, rozlišovať a rešpektovať viaceré perspektívy a pochopiť a dodržiavať alternatívne normy (Jenkins, 2006).

Rozvoj mediálnej gramotnosti predstavuje strategickú investíciu do budúcnosti a prosperity celej spoločnosti. Vzhľadom na neustále technologické inovácie, dynamický vývoj AI a rozširovanie spektra dostupných produktov je nutné ju vnímať ako kontinuálne sa vyvíjajúci koncept. Z toho vyplýva požiadavka plynulej adaptácie a modernizácie nástrojov a metód na jej efektívne osvojenie a implementáciu. Potrebu zmien vo vzdelávaní v spojitosti s AI adresoval aj Shnurenko (2021), pričom vyzval na vypracovanie stratégií a akčných plánov, ktoré minimalizujú negatívne vplyvy AI v spojitosti s MIL. Na ne nadviazal prehľad možností MIL pri riešení výziev spojených s vývojom umelej inteligencie. Medzi spoločenské príležitosti, ktoré AI prehlbuje, patria: prístup k informáciám, participácia, zamestnateľnosť, kreativita, celoživotné vzdelávanie a kreatívny priemysel. Tieto aspekty súvisia s rozsiahlymi možnosťami, ktoré AI prináša do spoločnosti, avšak medzi potenciálne spoločenské riziká, ktoré AI môže zosilniť, patria dezinformácie, strata súkromia údajov, ohrozenie integrity volieb, sledovanie, nedostatočná spoľahlivosť zdroja, diskriminácia vrátane rodových a rasových stereotypov a porušovanie autorských práv. Tieto riziká vytvárajú výzvy, ktoré je potrebné riešiť s cieľom, aby využívanie umelej inteligencie prispievalo k pozitívnemu a udržateľnému rozvoju spoločnosti, a nie naopak (UNESCO, 2024).

Zo spomenutého vyplýva, že moderná informačná spoločnosť vyžaduje od svojich občanov zručnosti a schopnosti v oblasti MIL. Sumarizáciou medzi ne môžeme zaradiť schopnosti umožňujúce jednotlivcom porozumieť úlohe a funkciám médií a iných zdrojov informácií, pochopiť podmienky ich plnenia, identifikovať a vyjadriť svoje informačné potreby, nájsť relevantné informácie a získať k nim prístup, kriticky posudzovať informácie a obsah médií z hľadiska ich autority, dôveryhodnosti a účelu, extrahovať a usporiadať informácie a

mediálny obsah, syntetizovať alebo pracovať s myšlienkami vyabstrahovanými z obsahu. Zároveň komunikovať eticky a zodpovedne svoje chápanie získaných poznatkov vhodným spôsobom a v primeranom médiu, uplatňovať zručnosti v informačných a komunikačných technológiách na spracovanie informácií a tvorbu obsahu, a spolupracovať s médiami a inými poskytovateľmi informácií v záujme sebavyjadrenia, slobody prejavu, medzikultúrneho dialógu a demokratickej účasti (McDougall et al., 2018).

Pokiaľ si tieto zručnosti mladiství osvoja už počas povinnej školskej dochádzky, je pravdepodobnejšie, že dospievanie a následný život v informačnom svete bude jednoduchší a kvalitnejší nielen pre nich ako jednotlivcov, no i pre celú spoločnosť. Nebude to, samozrejme, len zásluhou osvojenia si mediálnej gramotnosti, ale jej aspekty k tomu môžu dopomôcť. Názor podporujú aj výskumníci Loos, Ivan a Leu, ktorí namiesto overovania technologických faktov zo strany Googlu, Facebooku a X navrhujú prijatie nového prístupu gramotnosti, ktorý sa zameriava na schopnosť mladých ľudí odhaliť falošné správy. Vyhodnocovať online informácie by sa podľa nich mali deti učiť už v ranom veku (2018, online).

Túto potrebu zdôrazňuje aj analýza zo slovenského prostredia, ktorá sa zamerala na mediálnu gramotnosť žiakov rôzneho veku II. stupňa základných škôl. Pri otázke o postoji k pravdivosti mediálneho obsahu 11-roční respondenti uviedli, že médiám určite veria. Rozdielne pochopenie obsahov prevláda najmä u 12-ročných a 14-ročných žiakov. Overovanie správ dominuje u 14-ročných a 15-ročných žiakov. Mladší žiaci majú väčšiu dôveru v mediálny obsah, zatiaľ čo starší žiaci si uvedomujú potrebu overovania a rozdielnosti pochopenia mediálnych správ a obsahov. Žiaci vo veku 13 a 15 rokov si najviac uvedomujú nepravdivosť a zavádzanie mediálneho obsahu, zatiaľ čo 11-roční a 12-roční respondenti nevedeli určiť nepravdivosť alebo zavádzanie mediálneho obsahu. Všetci žiaci pri zhodnotení správy na internete vyjadrili potrebu overenia autora a konzultáciu s rodičmi a učiteľmi. Štatistické skúmanie naznačuje, že žiaci premýšľajú nad dôveryhodnosťou prečítaných informácií a snažia sa ich overiť. Mladší žiaci majú slabšiu informovanosť o online ohrozeniach v porovnaní so staršími žiakmi. Bielčiková navrhuje preventívne pôsobenie a apel na vyššiu informovanosť o mediálnych obsahoch, čo má pomôcť žiakom

uvedomiť si možné zavádzanie a nepravdivosť mediálneho obsahu (Bielčiková, 2021a, online). Optimizmus však badať pri motivácii žiakov zaoberať sa touto problematikou (Vrabec, 2007).

Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR uvádza, že mediálna gramotnosť je jedným z ľudských práv dieťaťa. Slovenská republika sa ratifikáciou Dohovoru o právach dieťaťa zaviazala, že „zabezpečí deťom prístup k informáciám a materiálom z rôznych národných a medzinárodných zdrojov, najmä takým, ktoré sú zamerané na rozvoj sociálneho, duchovného a mravného blaha dieťaťa, a tiež jeho telesného a duševného zdravia“ (Koncepcia mediálnej výchovy v SR v kontexte celoživotného vzdelávania, 2009, s. 3).

K definovaniu mediálnej gramotnosti je potrebné upriamiť pozornosť na jednu významnú zručnosť, ktorou je kompetencia kritického myslenia. Vysvetlená je v podkapitole k mediálnej gramotnosti, pretože kritické myslenie chápem ako pilier, ktorý umožňuje nadobudnúť gramotnosť mediálnu. S týmto radením nesúhlasí označenie mediálnej gramotnosti ako druhu kritickej gramotnosti podľa Buckinghama (2003), vychádzam však z definovania zručnosti spadajúcich pod mediálnu gramotnosť z tejto časti, v ktorej uvádzam kritické posudzovanie informácií a následné kritické pracovanie s nimi.

1.2.1 Kompetencia kritického myslenia

Rola mediálnej gramotnosti je neoddeliteľne spojená s kritickým myslením. Mediálna gramotnosť poskytuje žiakom nástroje a schopnosti na kritické spracovanie a interpretáciu mediálnych správ a obsahu. Kritické myslenie preto považujem za kompetenciu, ktorou môžu napĺňať potreby plynúce z mediálneho vzdelania.

Livingstone zdôrazňuje význam kritickej gramotnosti ako súčasti definície mediálnej gramotnosti, pretože tá pomáha rozlišovať poctivé od klamlivého, verejný záujem od komerčného presviedčania, objektívne a dôveryhodné od zaujatého alebo stranníckeho (2007, s. 6).

Potrebu kritického myslenia dokazujú viaceré fakty a prieskumy, pričom nejde len o pracovné zručnosti, ale aj o neoddeliteľnú súčasť mediálnej gramotnosti, ktorá je v informačnej spoločnosti kľúčová. Norbert Vrabec v roku 2008 uviedol, že mediálna gramotnosť je akási nadstavba informačnej a komunikačnej zručnosti, ktorá vedie k zmene charakteru informácií v spoločnosti. Osvojenie si zručností mediálnej gramotnosti umožňuje rozvoj kritického myslenia, no i kreatívnych schopností potrebných v prostredí nekonečného množstva mediálnych obsahov. (Vrabec, 2008).

Podľa Deweyho (1997) je vzdelanie neoddeliteľnou súčasťou kritického chápania mediálnej gramotnosti, pretože bez vzdelaných a informovaných jednotlivcov schopných kritického myslenia nie je možné dosiahnuť silnú demokraciu.

Rovnako ako u Vrabca aj podľa Petranovej je bezpodmienečnou súčasťou mediálnej gramotnosti i kritické myslenie. V rámci rozvoja kritického myslenia je nevyhnutné vyhľadávať informácie z rôznych zdrojov, systematicky ich porovnávať a zvažovať alternatívne perspektívy na danú problematiku, a tiež nespoliehať sa na jediný zdroj, aj keď sa javí ako dôveryhodný, autentický a spoľahlivý. Zvláštnu pozornosť by sme mali venovať rozlišovaniu medzi faktami a názormi, keďže mnohé médiá často miešajú overiteľné informácie s osobnými postojmi, názormi alebo domnienkami ich tvorcov. V tejto súvislosti je dôležité podporovať realizáciu rôznych neformálnych vzdelávacích aktivít zameraných na prácu s rôznymi informačnými zdrojmi a ich kritické hodnotenie (Petranová, Vrabec, 2015)

Svetové ekonomické fórum (World Economic Forum; ďalej WEF) na The Jobs Reset Summit v roku 2020 definovalo 10 najdôležitejších pracovných zručností budúcnosti. Na prvých miestach sa objavilo aj kritické myslenie, pri ktorom zamestnávatelia uviedli, že jeho význam v nasledujúcich piatich rokoch ešte vzrastie (2020 - 2025). Ako fórum dopĺňa, kritické myslenie sa v analýzach objavuje už od roku 2016 (WEF, 2020).

Kritické myslenie Oxfordský slovník definuje ako "objektívnu, systematickú a racionálnu analýzu a hodnotenie faktických dôkazov s cieľom vytvoriť si názor na určitú tému, problém atď." (Oxford English Dictionary, online).

Kritické myslenie ako samostatné myslenie, analýza a selekcia prijímaných informácií, vytváranie si a formulácia vlastných názorov sa odráža aj na slobode človeka, nepodliehaniu propagande, dezinformáciám, pričom všeobecne zlepšuje kvalitu života. Rozvoj kritického myslenia je elementárnou potrebou pre rozvoj mediálnych kompetencií. „Je kľúčovým pri napĺňaní cieľov mediálnej výchovy. Vo všeobecnej rovine ho môžeme definovať ako samostatné myslenie, v procese ktorého človek dospeje k novému poznatku prostredníctvom bádania, porovnávania či preverovania si správnosti vlastných aj iných myšlienok.“ (Petranová, 2011, online)

Na kritické kompetencie je preto dôležité zamerať sa už v rannom školskom veku, čo potvrdzuje aj názor pedagogičiek materskej školy, ktorý odznel na konferencií „Offline influenceri: zdroj múdrosti v digitálnej ére“, ktorú organizovala Rada pre mediálne služby spolu s členmi platformy Mediálna gramotnosť+, na ktorej sa okrem iného pedagógovia zhodli aj na potrebe skôr žiakov „naučiť ako s informáciami pracovať, vedieť argumentovať svoj názor, naučiť ich kriticky myslieť, ako deťom sprostredkovať informácie.“ (RPMS, 2023).

1.3 Mediálna výchova vo formálnom vzdelávaní na Slovensku

Zmyslom tejto práce je zamerať sa na mediálnu výchovu v rámci Slovenska, je preto nevyhnutné priamo si uviesť kontext, v akom sa aktuálne nachádza. Napriek tomu, že „mediálna výchova je jedným z najefektívnejších prostriedkov na osvojenie si kľúčových kompetencií potrebných na interaktívne a inkluzívne používanie médií a kritické vnímanie stále sa rozširujúceho spektra mediálnych komunikátov,“ (Vrabec, 2013, s. 9) je v krajine stále nedostatočná. Pre účely tejto práce sa zameriavam na žiakov základných a stredných škôl, pretože povinná školská dochádzka je desaťročná[5], čo znamená absolvovanie základnej školy, a zároveň mediálna výchova je povinne zasadená do vyučovania okrem základných škôl aj na stredných školách.

[5] Zákon 245/2008Z.z. (o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov) § 19

Mediálna gramotnosť potrebuje trvalé programy vyučovania a učenia. V prostredí škôl to zahŕňa potrebu poskytovať vyučovanie o médiách a technológiách. Mnohí pedagógovia v súčasnosti integrujú technológiu do svojich vyučovacích metód, avšak je dôležité zameriavať sa aj na analýzu médií a technológií - klásť kritické otázky týkajúce sa ich reprezentácie sveta a vytvárania významov. Okrem toho je potrebné oveľa dôkladnejšie a systematickejšie preskúmať, ako študenti využívajú médiá a technológie mimo školského prostredia. Študentom nestačí len digitálna gramotnosť, ktorá sa často vníma v kontexte schopností pracovať s hardvérom a softvérom, naopak, je potrebný aj komplexnejší koncept zameraný na kritické myslenie, ktorým je mediálna gramotnosť. (Buckingham, 2020)

Mediálna výchova predstavuje podľa NAMLE „štúdium médií vrátane „praktických" skúseností a mediálnej produkcie. Vzdelávanie v oblasti mediálnej gramotnosti je vzdelávacia oblasť venovaná výučbe zručností spojených s mediálnou gramotnosťou" (In its simplest terms..., online).

Mičienka a Jirák definujú mediálnu výchovu ako zámerné výchovné pôsobenie zamerané na dosiahnutie určitého stupňa mediálnej gramotnosti. Vo väčšine rozvinutých zemí je súčasťou a témou systému základného vzdelávania. Zaradenie mediálnej výchovy do školského procesu odôvodňujú tým, že pri „samostatnom, nesystematickom, či len intuitívnom osvojovaní a overovaní si poznatkov je rizikom posilňovanie obáv, úzkostí či predsudkov" (2007, s. 10). Podľa Bielčíkovej (2021) mediálnu gramotnosť je potrebné vnímať ako schopnosť, ktorá je rozvíjateľná prostredníctvom pôsobenia mediálnej výchovy. Tá môže mať úspešný potenciál, avšak je rozhodujúce nakoľko je uchopená v praxi.

Cieľom mediálnej výchovy ako prierezovej témy na Slovensku je:

„umožniť žiakom, aby si osvojili stratégie kompetentného zaobchádzania s rôznymi druhmi médií a ich produktmi a súčasne rozvinúť u žiakov spôsobilosť - mediálnu kompetenciu t.j. zmysluplne, kriticky a selektívne využívať médiá a ich produkty, čo znamená, viesť žiakov k tomu, aby lepšie poznali a chápali pravidlá fungovania „mediálneho sveta", zmysluplne sa v ňom orientovali a selektovane využívali médiá a ich produkty podľa toho, ako kvalitne plnia svoje funkcie, najmä výchovno-vzdelávaciu, vychovať žiakov ako občanov schopných vytvoriť si vlastný názor na základe prijímaných informácií, formovať schopnosť detí a mládeže kriticky posudzovať mediálne šírené

posolstvá, objavovať v nich to hodnotné, pozitívne formujúce ich osobnostný a profesijný rast, ale tiež ich schopnosť uvedomovať si negatívne mediálne vplyvy na svoju osobnosť a snažiť sa ich zodpovedným prístupom eliminovať.“ (Národný inštitút vzdelávania a mládeže, online)

Na základe výsledkov projektu experimentálneho overovania mediálnej výchovy ako nepovinného a voliteľného predmetu v 5. až 9. ročníku základných škôl a v 1. až 4. ročníku osemročných gymnázií Štátny pedagogický ústav (ďalej ŠPÚ) z rokov 2005 až 2007 navrhol zaradiť mediálnu výchovu do zoznamu nepovinných a voliteľných predmetov pre 5. až 9. ročník základných škôl a pre 1. až 4. ročník osemročných gymnázií od školského roku 2008/2009. V súčasnosti je už mediálna výchova súčasťou povinného obsahu vzdelávania na základných a stredných školách. V Štátnom vzdelávacom programe (ďalej ŠVP) je do obsahu vzdelávania „začlenená ako prierezová téma a môže sa vyučovať v rámci jednotlivých učebných predmetov, alebo formou samostatných kurzov alebo samostatného voliteľného predmetu. Mediálna výchova bola ako prierezová téma začlenená aj do povinného obsahu vzdelávania v materských školách, v ktorých je realizovaná prostredníctvom rôznych organizačných foriem a učením hrou“ (ŠPÚ, 2010, online).

ŠPÚ v roku 2015 zverejnil inovovaný ŠVP (ďalej iŠVP), v ktorom zameral väčšiu pozornosť na kriticko-analytické kompetencie. K jednotlivým stupňom vzdelávania vydal niekoľko odporúčaní. Stručne ich uvediem: V 1.− 2. ročníku ZŠ má mediálna výchova podobu mediálnej propedeutiky (vytváranie základov). V 3.− 4. ročníku sa učiteľ zameriava na podporu a rozvíjanie kritického hodnotenia mediálnych komunikátov (produktov) žiakmi. Mediálnu výchovu na 2. stupni ZŠ charakterizuje prelínanie jej dvoch vzájomne prepojených a podporujúcich sa konceptov: kriticko-analytického (kritická reflexia médií a ich činností) a produkčného (tvorba mediálnych komunikátov). Na gymnáziu sa pokračuje vo zvyšovaní úrovne mediálnej gramotnosti žiakov s dôrazom na kritickú reflexiu mediálnych obsahov a racionálny prístup k využívaniu médií. (Biziková, 2015, online)

Mediálna výchova by mala vybaviť žiaka základnou úrovňou mediálnej gramotnosti. Prvý raz sa podarilo mediálnu výchovu na Slovensku zmapovať až po roku 2012. Z výskumu vyplynulo, že na niektorých základných a stredných školách sa mediálna výchova stále nevyučuje (24 percent z opýtaných), chýbajú kvalifikovaní učitelia (93 percent škôl uviedlo,

že ich vyučujúci neabsolvovali žiadnu formu vzdelávania sa v tejto problematike). Problém takisto tvorí nedostatočná metodika, nedostatok času na venovanie sa tejto téme, nízky rozpočet na projekty zamerané na mediálnu gramotnosť na školách a slabá propagácia významu mediálnej výchovy. Ďalší z problematických faktorov bolo poňatie mediálnej výchovy ako výchova prostredníctvom médií a nie o médiách (IMEC, 2014).

Jeden z posledných prieskumov k postaveniu mediálnej výchovy na druhom stupni základnej školy na Slovensku ukázal, že stav implementácie sa stále neoptimalizoval. Z výsledkov dotazníkového prieskumu, do ktorého bolo zapojených 101 škôl vyplýva, že iba 21 % z nich na Slovensku vyučuje mediálnu výchovu, pričom Bratislavský kraj preukázal najvyšší podiel škôl s implementovanou mediálnou výchovou, no aj to len u 57,1 % škôl (z tohto kraja sa však zapojilo iba 6,9 %, čo predstavuje 4 školy). Nasledoval Nitriansky kraj (40 %) a Prešovský kraj (37,5 %). V Banskobystrickom kraji implementovalo mediálnu výchovu do vyučovania iba 7 % škôl, rovnaký počet percent aj v Trenčianskom kraji, v Trnavskom kraji to bolo 11 %. Dominantným spôsobom vyučovania bol samostatný predmet mediálna výchova (52 % škôl), v prípade prierezovej témy[6] bola vyučovaná na 48 % škôl. Najčastejšie sa mediálna výchova zaraďuje do občianskej výchovy (80 % škôl) a etickej výchovy či informatiky (obe 60 %). Kurz riadený odborníkom a projektové vyučovanie[7] sa nenachádzalo ani v jednej odpovedi. Ak bol vyučovaný predmet samostatne, školy z hľadiska časovej dotácie najčastejšie uvádzali jednu hodinu týždenne 52,4 %. Pri integrácii do iných predmetov nebolo určené presné časové rozhranie. Obsahom vyučovania

[6] Výučbu mediálnej výchovy, ako samostatného predmetu považuje Biečíková za jeden z najefektívnejších spôsobov oboznamovania žiakov s mediálnym svetom a zároveň prípravou na správne a zmysluplné využívanie mediálnych obsahov. Správnym a premysleným vyučovaním môžeme u žiakov rozvíjať mediálnu gramotnosť. Prierezové témy sa môžu vyučovať v rámci viacerých predmetov, avšak tým pádom sú témy len veľmi všeobecné a nie je im venovaná dostatočná časová dotácia (Bielčiková, 2021b, online).

7 Tieto dva uvedené typy vyučovania mediálnej výchovy sú vhodný spôsob na doplnenie prierezových tém a zamerania sa na konkrétne vysvetlenie hrozieb, špecifík či spôsobov spracovania mediálnych vplyvov (Bielčiková, 2021b, online).

je najčastejšie rozvoj kritického myslenia, najmenej školy uvádzali tvorbu mediálnych obsahov. (Bielčiková, 2021b).

Dáta ukazujú nedostatočnú implementáciu mediálnej výchovy na školách, na niektorých sa naďalej daná problematika nevyučuje ani jednou z odporúčaných foriem, ktoré sú podľa ŠPÚ povinné. Badať môžeme rizikové faktory ako nedostatočné pochopenie podstaty mediálnej výchovy, nízka úroveň vzdelanosti učiteľov a nedostatočná propagácia jej odôvodnenosti. Pokiaľ sa stav na slovenských školách nezlepší, potreby mediálnej gramotnosti nemôžu byť v dostatočnej miere naplnené, čím sa nemusia zlepšiť ani výsledky žiakov v testovaniach tejto oblasti.

1.4 Neformálne vzdelávanie mediálnej výchovy

Diplomová práca sa sústredí na neformálne vzdelávanie, preto je dôležité priblížiť jeho význam. Tobias (1992, online) definoval neformálne vzdelávanie ako vzdelávanie, ktoré sa vzťahuje na tie zámerne organizované vzdelávacie aktivity a programy, ktoré organizujú a riadia komunitné skupiny a dobrovoľnícke organizácie nezávisle od externe predpísaných alebo uložených učebných osnov, alebo kontroly či riadenia vzdelávacími inštitúciami.

Neformálne vzdelávanie je charakterizované ako alternatíva a/alebo doplnok formálneho vzdelávania v kontexte celoživotného vzdelávania jednotlivcov, často zabezpečujúce univerzálny prístup k vzdelaniu. Je určené pre jednotlivcov všetkých vekových skupín a nemusí mať lineárnu štruktúru. V mnohých prípadoch býva krátkeho trvania a/alebo nízkej intenzity a prevažne sa poskytuje formou krátkych kurzov, workshopov alebo seminárov. Výsledkom neformálneho vzdelávania sú často kvalifikácie, ktoré formálne vzdelávacie orgány neuznávajú, alebo nevedie k získaniu žiadnych kvalifikácií. Programy takéhoto vzdelávania môžu zahŕňať aktivity zamerané na gramotnosť dospelých a mládeže, vzdelávanie mimo školy pre deti a kurzy sústredené na rozvoj životných zručností, pracovných zručností a sociálneho či kultúrneho rozvoja (ISCED, 2012). Podľa Buckinghama neformálne vzdelávanie môže mať podobu aj každodenného používania počítača alebo internetu (Buckingham, 2003).

Výsledky jednotlivých testovaní ukazujú nízke percentá škôl, na ktorých mediálna výchova aktívne funguje. Ako som už vyššie uvádzala v kapitole 1.3 dôvodmi sú deficit zaučených vyučujúcich, malá časová dotácia, nedostatok metodických materiálov, nízke pochopenie dôležitosti témy, a čo má vyučovanie mediálnej výchovy predstavovať. Na vyriešenie týchto kritických bodov je potrebná systémová zmena, zlepšiť situáciu však môžu iniciatívy, ktoré sa problematike venujú a zaujímajú sa o vzdelávanie žiakov.

Rôzni poskytovatelia neformálneho vzdelávania môžu školám a verejnej správe pomôcť zlepšiť a posilniť zručnosti v oblasti mediálnej výchovy. Výsledky analýzy Vrabca ukazujú, že najaktívnejší poskytovatelia neformálneho vzdelávania sú v sektore mimovládnych organizácií a think tankov. Dostatočná atraktívnosti je v tomto prípade dôležitou súčasťou ponuky vzdelávacích aktivít, najmä pre žiakov, ktorí preferujú individuálne vzdelávanie cez rôzne interaktívne prostriedky, ako sú vzdelávacie videá, gamifikácia a dynamický online obsah. Pre špecifické skupiny môže byť úloha neštátnych aktérov kľúčová, keďže často dopĺňajú nedostatočnú ponuku verejných orgánov (Vrabec et al., 2023).

Aktivity neformálneho vzdelávania na Slovensku zahŕňajú predovšetkým kurzy, ktoré pomáhajú deťom a mládeži rozvíjať praktické zručnosti v oblasti médií. Dôraz sa kladie aj na podporu kritického myslenia a odhaľovanie mediálnych stereotypov a dezinformácií. V rámci neformálnych iniciatív zameraných na zlepšenie mediálnej gramotnosti na Slovensku sa vyníma Mediálna škola, ktorú uskutočňuje saleziánske združenie Laura, Združenie mládeže. Nezisková organizácia eSlovensko a jej projekty ako zodpovedne.sk, kybersikanovanie.sk a ovce.sk či Deti v sieti sa v minulosti angažovali v produkcii doplnkových materiálov a sprievodcov mediálnej výchovy. Tlačová agentúra Slovenskej republiky (TASR) zohráva významnú úlohu v poskytovaní bezplatného spravodajstva pre školy na všetkých úrovniach vzdelávania prostredníctvom programu TASR v každej škole, ktorého súčasťou je aj redakčný systém pre zaregistrovaných žiakov, vyučujúcich či inštitúcie školské.sk. Diskusia Portál Rodina a médiá patriaci pod Katolícku univerzitu v Ružomberku v minulosti poskytoval informácie o rizikách na internete a vzdelával ako komunikovať bezpečne online (Petranová, Hossová, Velický, 2017).

V roku 2022 sa pri príležitosti Svetového týždňa mediálnej a informačnej gramotnosti uskutočnil prvý okrúhly stôl k mediálnej gramotnosti organizovaný Radou pre mediálne služby. Na stretnutí sa vytvorila platforma Mediálna gramotnosť+, ktorá má prepájať organizácie, inštitúcie, odborníkov venujúcich sa témam mediálnej gramotnosti na Slovensku. Úlohami členov platformy je zdieľanie svojich skúseností, aktivít a informácií súvisiacich s mediálnou gramotnosťou s ostatnými členmi a zapojenie sa do kampaní a aktivít na podporu zvyšovania úrovne mediálnej gramotnosti na Slovensku realizovaných platformou. Platforma tak spája verejné inštitúcie ako Úrad vlády SR, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR s vzdelávacími inštitúciami (Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta managementu Univerzity Komenského v Bratislave a iné), mimovládnymi a neziskovými organizáciami (VÍčatá.sk, IPčko, Slovenská debatná asociácia, Infosecurity.sk, Krupica OZ a iné) a mediálnymi a kultúrnymi inštitúciami ako RTVS, Bibiana, Mediálny inštitút (RPMS, online). Platforma je tak prvou snahou na Slovensku prepájať fungujúce projekty, inštitúcie a jednotlivcov v snahe zvyšovať mediálnu gramotnosť. „V niektorých častiach Európy vrátane škandinávskych krajín je vládna podpora vzdelávania v oblasti mediálnej gramotnosti silná. V iných krajinách Európy mediálnu gramotnosť s najväčšou pravdepodobnosťou rozvíjajú neziskové a mimovládne organizácie, ktoré sa snažia zapojiť odborníkov v oblasti vzdelávania, niekedy s podporou vysokoškolskej komunity“ (Hobbs, 2010, s. 135). Mimovládne a neziskové organizácie, či iné projekty spadajúce do tretieho sektora sú dôležitým článkom v demokratickej spoločnosti, slúžia na identifikáciu a riešenie sociálnych problémov a poskytovanie verejných služieb efektívnejšie a s menšími nákladmi ako verejná správa. Výhodou je, že majú schopnosť rýchlejšie reagovať na potreby a poskytnúť riešenia v kratšom čase, vedia tak pokryť problémy, ktoré verejná správa nevie efektívne uchopiť. Ich fungovanie je však ovplyvnené získavaním dostatočných finančných zdrojov, efektívnou koordináciou s verejnou správou, ale i zapojením občanov (Ciucescu, 2009).

1.5 Zhrnutie

V súčasnej dobe nadmernej nasýtenosti mediálnymi a informačnými podnetmi hrozí riziko informačného zahltenia, ktoré môže sťažiť ich kritické spracovanie. Schopnosť porozumieť mediálnemu obsahu a kriticky ho posudzovať je nevyhnutné nielen v každodennom živote, ale aj pri formovaní názorov a politickom rozhodovaní (Dewey, 1997; Mičienka, Jirák, 2007; Petranová, 2013; Vrabec, 2013; IMEC, 2014; Buckingham, 2020; Bielčíková, 2021). Dezinformácie, charakterizované ako úmyselne šírené nepravdivé informácie s cieľom ovplyvniť verejnosť, majú škodlivý vplyv na dôveru (Nutil, 2018). Ich šírenie je podporované viacerými fenoménmi, v ktorých sa občania môžu ocitnúť a cykliť sa v nich, no podporujú ho i algoritmy sociálnych sietí a primárne nízka úroveň kritického myslenia a nedostatočnosť zručností mediálnej gramotnosti. (Alvarová, 2017; Suarez-Alvarez, 2021; Biringer, 2023)

Práve na Slovensku sa v posledných rokoch prejavuje alarmujúca nedostatočná miera mediálnej gramotnosti, čo sa odráža na nízkej odolnosti mladých ľudí voči dezinformáciám. Štúdie ukázali kritický stupeň čitateľskej gramotnosti u žiakov, čo sa následne viaže s nízkou schopnosťou rozpoznávať pravdivé a nepravdivé informácie. Podobné zistenia sa evidujú aj pri dospelej populácii (Petranová, 2013; Bielčíková, 2021b; Greškovičová et al, 2022; Hajdu et al, 2022; Chlebcová Hečková, Smith, 2023; Reuters, 2023).

Vzhľadom na závažné dôsledky dezinformácií a ich vplyv na spoločnosť je nevyhnutné zamerať sa na vzdelávanie ako kľúčový nástroj v boji proti nim. Posilnenie mediálnej gramotnosti môže žiakom pomôcť lepšie rozumieť a vyhodnocovať obsahy, čím sa zvyšuje ich odolnosť voči nepravdivým informáciám a manipulačným technikám a posilňuje sa ich schopnosť aktívne participovať v demokratickom procese a eliminovať riziká radikalizácie, extrémizmu a nenávistných prejavov (Ranieri, Fabbro, 2016; Andrade, Pischetola, 2016; Singh, 2016; Wilson, 2016; Grizzle, 2021).

Napriek tomu, že mediálna výchova tvorí efektívny nástroj na nadobúdanie zručností mediálnej gramotnosti a aktuálne je súčasťou povinného obsahu vzdelávania na základných i stredných školách, na väčšine škôl stále nie je aktívne implementovaná do vyučovania

(Vrabec, 2013; Kačinová, Kolčáková, 2013a; Kačinová, Kolčáková, 2013b); Bielčíková, 2021b). Problémom je nedostatok kvalifikovaných pedagógov, slabý časový rámec, nevyhovujúce a nekomplexné metodické materiály či neochota venovať sa niektorým súvisiacim témam (IMEC, 2014; Bielčíková, 2021b). Rolu škôl a štátu preberajú neformálne vzdelávacie iniciatívy, ktoré žiakom ponúkajú kurzy, workshopy, debaty, hry, interaktívne obsahy (ISCED, 2012; Vrabec et al., 2023). Je preto dôležité, aby ich činnosť aj naďalej pomáhala zvyšovať úroveň mediálnej gramotnosti. Iniciatívy sa však stretávajú s výzvami, ktoré znižujú ich dosah. dostatočných finančných zdrojov, efektívnou koordináciou s verejnou správou, ale i zapojením občanov (Ciucescu, 2009).

2 Metodologická časť

Táto kapitola sa v úvode zameriava na predstavenie cieľa výskumu a výskumných otázok, priblíži metódu výskumu a akým spôsobom prebiehal zber dát. Následne popíšem výskumný súbor, výberovú techniku a priebeh zberu dát, nevynímajúc etickú stránku výskumu a etické úskalia.

2.1 Ciele a výskumné otázky

Výskumným cieľom je získať poznatky o fungovaní a konkrétnych potrebách iniciatív aktívnych v oblasti neformálneho mediálneho vzdelávania na Slovensku. Cieľom je tiež identifikovať, ako mediálnu výchovu a s ňou súvisiace výzvy, potreby a návrhy na zlepšenia tieto iniciatívy vnímajú.

Aplikovaným cieľom práce je navrhnúť odporúčania, ktoré môžu pomôcť zefektívniť fungovanie iniciatív venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov základných a stredných škôl na Slovensku. Informácie od odborníkov majú poskytnúť relevantné informácie o úspechoch, prekážkach a odporúčaniach, ktoré budú slúžiť ako základ pre konkrétne opatrenia a kroky, navrhnutím ktorých bude naplnená aplikovaná povaha práce. Odporúčania môžu prispieť k zlepšeniu vzdelávania mediálnej výchovy, čím sa môže ovplyvniť mediálna gramotnosť žiakov.

Po uvedení cieľa môžem pristúpiť k formulovaniu výskumných otázok, ktoré pozostávajú z troch hlavných a jednej vedľajšej otázky.

Výskumné otázky:

- **HVO1: Aké sú najčastejšie problémy a výzvy, ktoré participanti evidujú pri vzdelávaní mediálnej gramotnosti žiakov na Slovensku?**

Výskumy (IMEC, 2014; Petranová, 2011; Bielčiková, 2021a,b) ukazujú, že na viacerých základných a stredných školách sa mediálna výchova stále nevyučuje, chýbajú kvalifikovaní

učitelia, odborne sa nezvyšuje mediálna gramotnosť samotných pedagógov, problematické je tiež praktické uplatňovanie predmetu mediálna výchova. Problém tvorí nedostatočne kvalitná a komplexná metodika, nedostatok času na venovanie sa danej téme, nízky rozpočet na projekty zamerané na mediálnu gramotnosť na školách a slabá propagácia významu mediálnej výchovy. Kritickým bodom je nespolupráca jednotlivých subjektov, slabé využívanie praktických metód a atraktívnych foriem práce. Ďalší z problematických faktorov bolo poňatie mediálnej výchovy ako výchova prostredníctvom médií a nie o médiách.

- **VVO1: Aké sú najčastejšie problémy a výzvy, s ktorými sa iniciatívy zaoberajúce sa mediálnou gramotnosťou žiakov v neformálnom vzdelávaní stretávajú?**

Predchádzajúci výskumy sa nezameriaval konkrétne na problémy a výzvy, s ktorými sa iniciatívy zaoberajúce sa mediálnou gramotnosťou žiakov stretávajú. Podľa Ciucescu (2009) je však existencia aktérov, ako sú mimovládne organizácie a neziskové organizácie, ovplyvnená finančnými zdrojmi, koordináciou s verejnou správou a zapojením občanov.

- **HVO2: Aké sú najefektívnejšie metódy v neformálnom vzdelávaní pre rozvoj mediálnej gramotnosti u žiakov základných a stredných škôl, na ktoré je potrebné aj naďalej dbať?**

Podľa analýzy Vrabca (2023) je potrebné dbať na atraktívnosti vzdelávacích aktivít formou interaktívnych prostriedkov, ako sú vzdelávacie videá, gamifikácia a dynamický online obsah. Neformálne vzdelávacie aktivity sú najčastejšie sprostredkované integráciou životných zručností, aktívneho občianstva, komunitným vzdelávaním, využívaním autentických príkladov z médií a praxe. Aktivity sú často praktizované v súvislosti s dezinformáciami a inými falošnými správami na sociálnych sieťach a iných častiach mediálneho ekosystému.

- **HVO3: Aké postupy a kroky by mali iniciatívy aplikovať, aby ich fungovanie v rámci neformálneho vzdelávania mediálnej gramotnosti bolo efektívne?**

2.2 Metódy výskumu

Pre cieľ diplomovej práce som zvolila ako vhodnú metódu kvalitatívny výskum. Ten mi umožní získať hĺbkový popis prípadu, pričom na rozdiel od kvantitatívneho výskumu sa viem s jeho využitím dostať k podrobnejšiemu porovnávaniu prípadov. Výhodou je takisto možné sledovanie ich vývoja a skúmať príslušné procesy (Hendl, 2005).

Prednosťami kvalitatívneho výskumu sú získané podrobné popisy a vhľad pri skúmaní jednotlivca, skupiny, udalosti či fenoménu, ich skúmanie v prirodzenom prostredí. Umožňuje študovať procesy a navrhovať teórie, hľadá súvislosti. Takýto výskum však obsahuje aj kritické body, ktorými sú možné nezovšeobecnenie na populáciu, ťažšie testovanie hypotéz a teórií, jednoduchšia ovplyvniteľnosť výsledkov výskumníkom (Hendl, 2005).

Kvalitatívny výskum možno definovať ako štúdium povahy javov a je vhodný najmä na zodpovedanie otázok, prečo sa niečo (ne)pozoruje, na hodnotenie komplexných viaczložkových intervencií a zameranie sa na zlepšenie intervencie (Busetto, Wick, Gumbinger, 2020, online).

2.3 Expertný rozhovor

Medzi kvalitatívnu techniku zberu dát som zaradila expertný rozhovor. Rozhovor mi poskytol priestor na komunikovanie s odborníkom z oblasti mediálneho vzdelávania (napríklad učiteľ, člen inštitúcie venujúcej sa mediálnemu vzdelávaniu, odborník na dezinformácie, odborník na vzdelávanie). Rozhovor či interview je podľa Zháněla (2014) technika zberu výskumných údajov, pri ktorej výskumník kladie otázky účastníkovi výskumu. Rozhovory prebiehajú buď osobne, cez telefón alebo interaktívne cez internet. Ich výhodou je možnosť klásť doplňujúce otázky na upresnenie informácií (Zháněl, 2014).

Existujú tri základné typy rozhovorov:

- Uzavretý kvantitatívny rozhovor: Otázky a ich poradie a typy odpovedí sú predom určené. Respondent vyberá odpoveď z fixných kategórií. Analýza údajov je

jednoduchšia a odpovede môžu byť priamo porovnané a zosumarizované. Je možné klásť viacero otázok v danom časovom intervale.

- Štruktúrovaný rozhovor s otvorenými otázkami: Otázky a ich poradie sú predom určené. Všetkým respondentom sú položené rovnaké otázky. Otázky sú formulované ako otvorené.
- Rozhovor na základe návodu: Témy rozhovoru sú pripravené a opytovateľ má k dispozícii zoznam. Poradie a forma otázok sú vybrané až v priebehu rozhovoru. (Zháněl, 2014, s. 30)

Pokiaľ sa rozhovory zameriavajú na odborníkov, môžeme takýto rozhovor nazvať expertným. Expertný rozhovor je kvalitatívny pološtruktúrovaný alebo otvorený rozhovor s osobou, ktorá má „odborné znalosti" (Van Audenhove, 2011). Expertný rozhovor podľa Van Audenhova (2011) ponúka tri rozmery odborných znalostí. Odborníci podľa neho predkladajú špecifické technické znalosti a podrobnosti z danej oblasti, vyznačuje sa znalosťou procesov a ponúka subjektívne interpretácie, myšlienky, presvedčenia.

Podľa Hendla expertný rozhovor prebieha v dvoch primárnych fázach. Prvou fázou je príprava experta – kontaktovanie a zoznámenie s témou rozhovoru; druhou je elicitačný proces, ktorý pozostáva zo štyroch častí. Prvá časť obsahuje všeobecné mapovanie témy pre získanie prehľadu, druhá časť, ktorá je štruktúrovaným rozhovorom so zdôraznením na detaily, tretia časť procesu je analýza získaných dát a posledná časť je overenie správnosti získaných informácií pomocou modelového postupu riešenia (Hendl, 2005).

Expertný rozhovor v tejto práci zahŕňa rozhovory s odborníkmi v oblasti mediálnej gramotnosti, pedagógmi, novinármi, alebo zástupcami iniciatív. Pred rozhovormi som vytvorila súbor okruhov otázok pre participantov, ktoré som začlenila do interview guide (v prílohe). Ten mi slúžil ako pomôcka, respektíve návod pri vedení rozhovoru. Návod mi pomohol zahrnúť všetky témy, ktoré som potrebovala prebrať, zároveň som podľa situácie mohla prispôsobovať jednotlivé otázky. (Hendl, 2005)

2.4 Výskumný súbor

Práca je zameraná na iniciatívy venujúce sa neformálnemu vzdelávaniu v oblasti mediálnej výchovy žiakov, ktoré tvoria cieľovú skupinu. Výskumný súbor pozostával z účastníkov, ktorí sú členmi jednotlivých iniciatív, prípadne sú jednotlivcami venujúcimi sa takémuto druhu vzdelávania. Komunikační partneri boli vybraní stratégiou účelového vzorkovania, ktoré má zahrnúť informačne bohaté prípady pre hlbšie štúdium (Hendl, 2005). Účelové vzorkovanie spočíva v rozhodnutí výskumníka, ktorí účastníci alebo zdroje údajov budú zahrnutí do vzorky. Zvažuje sa, ktorí účastníci majú byť oslovení, aby sme získali údaje relevantné pre výskumný problém (Novotná et al., 2019).

Porozumenie kontextu a špecifík týchto iniciatív je nevyhnutné pre účinné navrhovanie odporúčaní. Komunikácia s ľuďmi priamo z iniciatív môže tiež zabezpečiť, že odporúčania budú reálne a prakticky realizovateľné v rámci ich fungovania. Takéto zohľadnenie reálnych skúseností a potrieb môže zvýšiť pravdepodobnosť, že odporúčania budú efektívne implementované a budú mať skutočný pozitívny vplyv.

Kritériami účelového výberu boli:

- aktéri, ktorí sú buď vo vedúcich pozíciách iniciatív,
- a/alebo sú dlhoročnými odborníkmi v danej problematike vzdelávania mediálnej gramotnosti,
- iniciatívy, v ktorých aktéri figurujú, sa zameriavajú na rôzne druhy vzdelávania (napríklad prednášky, kurzy, semináre, workshopy, hry, online obsah/web)
- sú variabilného veku,
- v ideálnom prípade je vo vzorke rovnomerný počet mužov a žien.

Výberu komunikačných partnerov predchádzala analýza fungujúcich iniciatív, ktorá spočívala v prehľade dostupných online zdrojov. Pomocou vyhľadávača Google a kľúčových slov ako „dezinformácie“, „kritické myslenie“, „mediálna gramotnosť“, „mediálna výchova“, „hoaxy“, „mediálne vzdelávanie“ som našla niekoľko iniciatív. K prehľadu o neformálnych vzdelávacích projektoch mi pomohla aj analýza aktérov

neformálneho vzdelávania zameraná na kritické myslenie, dezinformácie a falošné správy od Vrabca a kol., ktorá niekoľkých konkrétnych aktérov vypísala. (Vrabec et al.., 2023) Rovnako som sa zamerala na zoznam projektov neformálneho vzdelávania, ktorý je dostupný na portáli Mediálna výchova. Následným prehľadávaním som však zistila, že viacero uvedených príkladov na stránke už nefunguje. O viacerých iniciatívach a jednotlivcoch som mala povedomie aj sama, tých som do výberu zaradila ako prvých. Následne som ďalších pridávala tak, aby vzorka pokrývala viacero variabilných možností. Potenciálnych komunikačných partnerov som vo všetkých prípadoch oslovila pomocou kontaktov zverejnených pri ich profiloch na stránkach jednotlivých iniciatív, jeden bol oslovený cez sociálnu sieť Instagram, kde sme už v minulosti komunikovali. V prípravnej fáze som si vybrala 4 aktérov. Celkovo bolo oslovených 6 aktérov, z toho 1 sa z osobných dôvodov rozhovoru nemohol zúčastniť, čo mi komunikoval hneď po mojej žiadosti o zapojenie. Dvaja na moju žiadosť nereagovali. V konečnom dôsledku boli komunikačný partneri traja, ich prehľad ponúkam v Tabuľka 1.

Pohlavie	Muž – 2 Žena - 1
Profesia	Novinár, autor – 1 Výskumníčka, riaditeľka projektu – 1 Zakladateľ občianskeho združenia - 1
Druh vzdelávacej aktivity	Workshopy – 2 Online obsah -1

Tematické zameranie vzdelávania	Online siete Kritické myslenie Dezinformácie

Tabuľka 1 - Prehľad charakteristík komunikačných partnerov

Súbor komunikačných partnerov tvoril dlhoročný novinár Vladimír Šnídl z Denníka N, ktorý sa vo svojej práci venuje dezinformáciám, kritickému mysleniu a sociálnym sieťam. Niekoľko rokov chodí na školy po celom Slovensku a prostredníctvom workshopov a debát vzdeláva o mediálnej gramotnosti. Ďalším partnerom bol vedúci občianskeho združenia Krupica Matej Čačík, ktorý vytvoril formát workshopov pre žiakov o kritickom myslení s cieľom naučiť mladých ľudí odhaľovať hoaxy. Treťou komunikačnou partnerkou bola Michaela Ružičková, riaditeľka projektu Infosecurity.sk, ktorý je zameraný na kontrolu informačného priestoru s ohľadom na dezinformácie. Na portáli vydávajú články a súhrny, v ktorých vyvracajú jednotlivé dezinformácie a zlepšujú povedomie o spoločenských témach.

Napriek tomu, že veľkosť výskumného súboru obsahuje iba troch participantov, saturácia bola v tomto prípade dostatočná (Žiaková, Čáp, 2021), čo sa ukázalo už počas jednotlivých rozhovorov, kedy sa informácie pri rovnakých otázkach opakovali a/alebo podobali, ako aj neskôr pri samotnej analýze, ktorá tento predpoklad potvrdila. Podobnosť výpovedí potvrdili aj samotní účastníci, ktorí v záveroch online stretnutí uvádzali vedomosť o rovnakých skúsenostiach aj zo svojho okolia.

2.5 Zber dát

Komunikačným partnerom bolo v žiadosti navrhnuté absolvovanie rozhovoru online formou. Dôvodom bolo nachádzanie sa vo vzdialených mestách, čo uľahčilo a sprístupnilo zúčastnenie sa výskumu. S takouto formou súhlasili všetci 3 komunikační partneri, uskutočnené teda boli 3 online rozhovory. Online rozhovor, v tomto prípade synchrónny,

teda výskumník i komunikačný partner je pripojený v rovnakom čase ku komunikačnej technológii, je možné realizovať takmer identickou formou ako osobný rozhovor. Pri použití kamery je možné sledovať aj verbálne a neverbálne prejavy. Výhodou je možnosť si rozhovor rovno zaznamenať ako text, audio i video. Treba však počítať s možnými limitmi, online rozhovor môže ovplyvniť spontánnosť partnerov, môže byť obmedzovaný prístupom k technológiám a bez dispozície obrazového záznamu znižuje schopnosť overenia si, kto s nami v skutočnosti komunikuje (Novotná et al., 2019).

Všetky rozhovory boli po predchádzajúcej dohode vykonané prostredníctvom aplikácie WhatsApp a prebiehali na konci marca a začiatkom apríla 2024 s vopred dohodnutým časom. Komunikačný partneri boli ešte v úvodnom maile oboznámení s predpokladanou dĺžkou rozhovoru jednu až dve hodiny. Najkratší rozhovor trval do hodiny, najdlhší viac ako hodinu a 30 minút. Výhodou online rozhovoru bol minimum nerušivých faktorov, ktoré by priebeh mohli narúšať. Vo všetkých prípadoch som rozhovory nahrávala pomocou mobilného záznamníka a následne ich prepísala do textovej podoby.

Samotným rozhovorom predchádzalo vytvorenie spomenutého interview guide s pripravenými otázkami, pomocou ktorých som sa mohla držať štruktúry a zároveň si otázky prispôsobiť ich predchádzajúcim odpovediam či sa ich na niečo dopýtať. Návod som otestovala na kolegyni, ktorá sa téme mediálnej gramotnosti tiež venuje, čo mi umožnilo zistiť správnosť alebo nesprávnosť formulovania otázok a zvládateľnosť dĺžky rozhovoru. V úvode rozhovorov som pripomenula podpísanie informovaného súhlasu a dohodla sa na definovaní termínu dezinformácie. Každého som ubezpečila o ich slobode neodpovedať na niektoré otázky, pokiaľ nechcú. V prípade potreby som mala pri sebe zošit na zapisovanie si vlastných myšlienok alebo ich odpovedí. Rozhovor začal všeobecnejšími otázkami zameranými na kontext a odborový problém, aby sme sa dostali do preberaných oblastí. Ich odpovede som časovo neobmedzovala, čo je aj odporúčaný postup (Hendl, 2005). Odpovedanie jednotlivých aktérov sa vo veľkej miere nelíšilo, všetci mi ponúkli rozsiahle odpovede. V procese vykonávania rozhovorov som niektoré otázky preformulovala či vymazala, ukázali sa buď ako zbytočné, alebo na ne odpovedali už v predchádzajúcich okruhoch. Ani v jednom prípade sa nestalo, že by odmietli odpovedať. Atmosféra u každého

rozhovoru bola otvorená, v záveroch mi každý z nich poďakoval za príjemný čas a možnosť vyjadriť sa k problematike.

2.6 Tematická analýza dát

Častým procesom, ktorý sa používa na analýzu kvalitatívnych dát, je tematická analýza. Bežne sa s ňou môžeme stretnúť pri analýze údajov zozbieraných pološtruktúrovanými rozhovormi (Percy, Kostere, K., Kostere, S., 2015).

Definícia tematickej analýzy je často citovaná od autoriek Braunovej a Clarkovej, podľa ktorých zahŕňa vyhľadávanie v celom súbore údajov s cieľom nájsť opakujúce sa vzorce významov (2006, s. 86). Za jej výhodu považujú jej často kritizovanú flexibilnosť a vyzdvihujú jej aplikovanie pri skúmaní názorov, skúseností, hodnôt, významov participantov. Takisto argumentujú, že je vhodná pri zisťovaní, akými spôsobmi sú udalosti, významy či skúsenosti dôsledkom diskurzov v spoločnosti. To znamená, že tematická analýza môže ukazovať realitu, ale i to, čo sa pod tou realitou nachádza. Pred pátraním po témach je prvoradé si uvedomiť, že téma zobrazuje významné aspekty údajov vzhľadom na výskumnú otázku a reprezentuje štandardizovanú odpoveď alebo význam v kontexte údajov. Dôležitosť témy nie je len o kvantifikovateľných faktoroch, ale o tom, či reflektuje kľúčové hľadisko vzhľadom na celkovú výskumnú otázku (Braun, Clark, 2006).

Tematická analýza má šesť fáz:

1. *Oboznámenie sa s dátami* – podstatné je oboznámiť sa do hĺbky s obsahom, hľadať v ňom významy a vzorce,
2. *Vytváranie počiatočných vzorcov* – zaujímavé dáta analytik prevádza do prvotných kódov,
3. *Hľadanie tém* – kódy sa identifikujú a triedia do potenciálnych tém,
4. *Preskúmanie tém* – analytik zisťuje opodstatnenie tém, ich možné prelínanie či potrebu rozdeliť jednu na viaceré,
5. *Definovanie a pomenovanie tém* – definovanie obsahu a tematiky tém,

6. *Vypracovanie správy* – analýza má obsahovať stručný, no logický a presvedčivý opis príbehu (Braun, Clark, 2006).

Predmetom analýzy boli vykonané a prepísané rozhovory (N=3), ktoré som si najprv dôkladne prečítala. Už počas prvotného oboznamovania sa s informáciami som si v odpovediach všímala striedajúce sa či podobné vzorce. Pri opätovnom skúmaní rozhovor som sa sústredila na vytváranie prvotných kódov. Identifikovala som koncepty v texte ako dôležitosť mediálnej výchovy, kľúčové zručnosti, kľúčové témy v oblasti mediálnej gramotnosti, rolu štátu, rolu škôl, rolu neformálnych iniciatív, prekážky vzdelávania, výzvy neformálnych iniciatív, efektívne vzdelávacie aktivity, tvorbu vzdelávacích aktivít, manažment iniciatív, financovanie, spolupráce, členskú štruktúru, sieťovanie, vzdelávanie v rámci iniciatívy, udržateľnosť aktivít a vývoj technológií. Následne som priradila jednotlivé pasáže textu ku kódom a overila som ich presnosť, či sa nezamieňajú, prípadne neopakujú. Zoskupila som ich do väčších kategórií a pomenovala vzniknuté témy. V závere som interpretovala hlavné zistenia analýzy.

2.7 Etické otázky

V súlade s etickými štandardmi vo výskume je nevyhnutné dodržiavať niekoľko kľúčových zásad. Účastníci musia byť dobrovoľne zapojení do štúdie. Participanti preto ešte pred rozhovorom obdržali informovaný súhlas s informáciami o účele a cieli i o priebehu výskumu. Dozvedeli sa informácie, akou formou bude rozhovor vedený, pričom s ním mohli i nemuseli súhlasiť. Rovnako boli oboznámení, že časový rozsah rozhovoru je dlhší, aby nenastalo nedorozumenie už počas jeho vykonávania. Zároveň im bola predložená informácia, že majú právo na ukončenie svojej účasti. Pri jednom participantovi som riešila jeho obavy spojené s vhodnosťou zapojenia sa do výskumu, po vysvetlení účelu a čo od neho očakávam boli dané obavy odstránené. Súkromie participantov a dôvernosť údajov musia byť dôsledne chránené, a to nielen počas zberu dát, ale aj počas analýzy a prezentácie výsledkov. Rovnako je dôležité minimalizovať akékoľvek riziká a škody pre účastníkov, či už fyzické, sociálne, mentálne alebo finančné. Citlivé informácie sú preto anonymizované. Účastníci boli v informovanom súhlase a následne aj ústne oboznámení, že nahrávky

rozhovorov budú po prepise zmazané a kompletné prepisy rozhovorov nie sú ani nebudú verejne publikované, rovnako nebudú ani súčasťou práce. Je tiež nevyhnutné zhodnotiť získané poznatky z etického hľadiska a zabezpečiť, aby ich interpretácia bola v súlade s etickými normami (Hendl, 2005). Takýto prístup k etickým otázkam vo výskume posilňuje dôveryhodnosť a hodnovernosť získaných poznatkov a zároveň rešpektuje práva a dôstojnosť účastníkov výskumu.

3 Analytická časť

Analytická časť práce bude zameraná na poznatky o situácii s mediálnou výchovou na Slovensku a mediálnou gramotnosťou u žiakov, o fungovaní a konkrétnych potrebách iniciatív aktívnych v oblasti mediálneho vzdelávania na Slovensku, o úspechoch, prekážkach a odporúčaniach konkrétnych opatrení a krokov na zefektívnenie fungovania vzdelávacích iniciatív. Zistenia sú rozdelené do niekoľkých oblastí.

3.1 Význam mediálnej gramotnosti a kritického myslenia

3.1.1 Nízka úroveň mediálnej gramotnosti

Z rozhovorov vyplynulo, že komunikační partneri evidujú rozširujúci sa problém s mediálnou gramotnosťou na Slovensku. Z ich skúseností vnímajú ťažkosti rozlišovať medzi názorom a faktom, kritické výsledky sú podľa nich zreteľné už pri čitateľskej gramotnosti, u žiakov badajú ťažšie rozlišovanie medzi dôveryhodnými a nedôveryhodnými informáciami. Tieto názory podporujú aj testovania PISA (2022) sústredené na čitateľskú gramotnosť. Posledné výskumy upozornili že ani nie polovica žiakov dôveruje pravdivým správam viac ako nepravdivým. A 41 % žiakov považuje nepravdivé správy za dôveryhodné (Bielčiková, 2021a; Greškovičová et al., 2022). Slovensko sa podľa komunikačných partnerov vyznačuje zvýšenou náchylnosťou ku konzumácii sprisahaneckých teórií a ruskej propagandy. Tieto tendencie sú síce univerzálne, ale na Slovensku sú podľa nich ešte výraznejšie, čo vedie k väčším problémom v oblasti mediálnej gramotnosti.

> *Slovensko je možno špecifické v tom, že je ešte viacej zakonšpirované, že ešte je tu oveľa väčšia náchylnosť veriť na sprisahanecké teórie, a takisto, však vieme, že aj väčšia náchylnosť veriť Ruskej propagande. (Vladimír Šnídl)*

Zásadným problémom, ktorý evidujú, je, že na školách, najmä základných a stredných, sa nevenuje dostatočná pozornosť tomu, aby deti a žiaci získali povedomie o zdrojoch informácií. S dostupnosťou internetu a sociálnych sietí majú študenti prístup k rôznorodým zdrojom informácií, čo môže spôsobiť zmätok a nedostatok informácií. Dochádza tak k

situáciám, kedy nedokážu posúdiť kvalitu zdrojov a nevedia identifikovať mediálne manipulácie, čo ich vystavuje riziku konzumácie dezinformácií a klamlivej propagandy. Manipulácia a stret s demagogickými názormi môže prehlbovať pocity a postoje, čo vedie k ovládaním verejnej mienky (Nutil, 2018, Alvarová, 2017).

> *A tým, že ten internet alebo sociálne siete, ktoré používajú, sú im natoľko dostupné, že tu vlastne sa stretávajú s veľmi rôznorodými typmi tých zdrojov, tak veľakrát sú zmätené alebo nemajú dostatok tých informácií a potom teda dochádza k takým negatívnym javom. (Michaela Ružičková)*

Stretávajú sa tiež s tým, že mnoho ľudí, nielen mladších detí, má obmedzené povedomie o umelej inteligencii a deepfakeoch, ako aj o manipuláciách v médiách. Ľudia podľa ich slov reagujú na základe vlastných skúseností a často majú len povrchové pochopenie konceptov, nerozumejú im do hĺbky, nevedia posúdiť s čím boli práve v kontakte, čo zvyšuje riziko, že sa stanú obeťami dezinformácií.

> *Keď napr. počujú nejakú základnú definíciu alebo teda vysvetlenie konkrétnej manipulácie, tak sú také, že s tým som sa možno že už aj niekde stretol, že niečo mi pri tom akoby napadlo, nejaká vlastná skúsenosť. (Michaela Ružičková)*

3.1.2 Zručnosti mediálnej gramotnosti

Komunikační partneri za kľúčové zručnosti mediálnej gramotnosti považujú osvojenie si schopnosti práce s textom, ktorá zahŕňa rozlišovanie zdroja, autora a popis prezentovanej myšlienky v texte. Okrem toho je podľa ich slov dôležité analyticky uvažovať a hodnotiť pravdivosť textu. Túto schopnosť delia na dve časti: prvá je vedomostná, ktorá zahŕňa napríklad schopnosť rozlíšiť medzi faktami a dezinformáciami, a druhá je schopnosť rozpoznávať manipulačné a demagogické stratégie v texte, ako aj argumentačné chyby.

> *Ten žiak by sa mal naučiť vedieť rozlišovať argumentačné chyby, rozlišovať manipulačné stratégie, byť schopný identifikovať v texte, že tento text sa ma snaží vystrašiť a aké to má naňho dopady, keď ho tak straší, že čo to znamená pre toho človeka, že si má dávať na to pozor. (Matej Čačík)*

Deti by mali byť schopné rozpoznať manipulačné techniky v titulkoch, obrázkoch alebo inom obsahu textu. Je teda potrebné porozumieť obsahu, ale aj rozpoznať a následne reagovať na možný manipulatívny obsah. Z rozhovorov vyplynulo, že žiaci by mali vedieť rozlišovať medzi rôznymi typmi médií a pochopiť ich štruktúru a účel. Dôležité je vysvetliť, že tradičné médiá, ako sú noviny a televízia, majú redakciu a etické normy, ktoré kontrolujú obsah a zabezpečujú jeho spoľahlivosť. Naopak, dezinformačné webové stránky často nemajú žiadnu redakciu a ani sa nekontrolujú, čo vedie k šíreniu klamlivých informácií a manipulácií. Žiaci by mali mať povedomie o fungovaní médií, vplyve vlastníctva, ich spoločenskej role, rozoznať mediálne produkty a vedieť vyhodnotiť ponúkané informácie aj ich zámer (Mičienka, Jirák, 2007; Silver, 2009; Grizzle, Tornero, 2016).

> *Či ten zdroj alebo ktorý si čítajú, neobsahuje formálne alebo obsahové manipulácie. Čiže je to napr. titulok, či to to dieťa vie rozpoznať, že to je takto alebo ak bolo manipulované s obrázkom alebo s čímkoľvek ďalším v rámci toho obsahu. (Michaela Ružičková)*

Komplexné spoločenské a politické vzdelávanie považujú tiež nevyhnutné pre rozvoj mediálnej gramotnosti. Často je toto vzdelávanie podľa komunikačných partnerov podceňované, ale malo by byť rovnako dôležité ako mediálna výchova. Ich kombinácia by mohla efektívne pomôcť v boji proti manipulácii a zlepšiť úroveň mediálnej gramotnosti v spoločnosti. Mediálna gramotnosť poskytuje nástroje na efektívne a neobmedzené angažovanie sa v spoločnosti a štáte, ignorancia týchto súvislostí môže mať dôsledky pre fungovanie v procesoch formovania udržateľnej demokracie (Pisklová, 2023).

Komunikační partneri v rozhovoroch upozornili, že naučiť žiakov rozlišovať medzi klamlivými a pravdivými informáciami umožňuje kritické myslenie. Apelovali, že je nevyhnutné, aby sa deťom poskytlo základné vzdelanie o rozdieloch medzi názorom a faktom, ako aj o spôsoboch overovania informácií a faktov. Žiaci podľa nich už môžu poznať tieto pojmy, často však nevedia, ako ich aplikovať v praxi.

> *Pretože my sa stretávame s tým, že decká poznajú ten pojem, že overujte si informácie, overujte si zdroje, overujte si autora, ale reálne nielenže to*

> *nerobia, ale to aj do istej miery nevedia, ako to majú robiť. Oni vedia, čo majú robiť, ale nevedia, ako to majú robiť. (Matej Čačík)*

V rozhovoroch sa niekoľkokrát spomenul aj fenomén umelej inteligencie. Vzhľadom k jej narastajúcej úlohe je podľa odborníkov dôležité začať vzdelávať ľudí o tom, čo umelá inteligencia je a ako na ňu reagovať. Dôležité je podľa nich rýchle reagovanie, pretože čím dlhšie reakcia trvá, tým hrozí väčšie riziko, že sa ľudia tieto veci naučia sami, čo môže viesť k zneužívaniu nástrojov alebo nesprávnemu využívaniu. Riziká, ktoré AI môže zosilniť sú dezinformácie, súkromie, integrita volieb, spoľahlivosť zdrojov, podpora diskriminácie a stereotypizácie či porušovanie autorských práv. (Shnurenko, 2021)

> *Ak my ten reakčný čas budeme mať dlhý, tak čím dlhší je, tak tým horšie to je, lebo tie decká sa to budú učiť samé, no a tým pádom to nemáme pod kontrolu, a tým pádom nevieme zabezpečiť, že sa naučia tie veci robiť dobre. Ja by som povedal skôr, že sa ich naučia robiť zle a zneužívať tie nástroje, resp. nevyužívať ich tak, ako to je pre nich nápomocné. (Matej Čačík)*

3.1.3 Vplyv dezinformácií na vnímanie a presvedčenie

Komunikační partneri sa zhodli, že dezinformácie môžu mať vážne dôsledky na spoločenské vnímanie a presvedčenie. Z rozhovorov vyplynulo, že témy ako vojna na Ukrajine často slúžia ako pôda pre šírenie klamlivých informácií a polarizáciu spoločnosti. Emócie sa často využívajú na manipuláciu ľudí a posilňovanie istých politických alebo ideologických presvedčení. Dôležité je, aby sa ľudia zvládli vyhnúť vplyvom, ktoré by mohli ovplyvniť ich rozhodnutia a postavenie voči spoločenským problémom. Matej Čačík zdôraznil, že citlivé témy ako vojna na Ukrajine sú hlavnou oblasťou, ktorá sa využíva na šírenie dezinformácií a polarizáciu spoločnosti. Vysvetlil, že dezinformácie hrajú na emócie ako strach a hnev, aby manipulovali s ľuďmi a ovplyvňovali ich názory. Tento vplyv následne vedie k politickej polarizácii, zníženiu dôvery vo verejné inštitúcie a oslabeniu demokracie. (Suarez-Alvarez, 2021; Argeudas et al., 2022)

> *Drvivá časť toho klamlivého obsahu, ktorý teraz sledujeme, sa práve týka vojny na Ukrajine, tam je toho veľmi veľa. Je tam samozrejme množstvo podkategórií, či už*

sa to týka toho postavenia Ruskej federácie, napr. vzťahov Európskej únie k Rusku alebo potom sú to tie naratívy ukrajinského fašizmu, niektoré naratívy sa týkajú migrácie z Ukrajiny. A teda dôvod vojny, možno postavenia NATO a tieto rôzne témy, a to by som všetko zaradila akoby do jednej kategórie. Potom je veľké množstvo nefaktického obsahu, ktorý sa týka Európskej únie, a to, čo je dneska samozrejme veľmi aktuálne, je to, čo sa týka únie, ale samozrejme nachádzame sa pred voľbami do europarlamentu. (Michaela Ružičková)

3.2 Sociálne média a online priestor

3.2.1 Nástrahy v online priestore

Problematickou témou, ktorá vzišla z rozhovorov, sú sociálne siete a online obsah, pri ktorých odborníci kritizujú ich neregulovanie a slabé podchytenie v spoločnosti. Veľký počet detí podľa nich nevníma, že obsah na sociálnych sieťach nemusí byť vždy pravdivý. Často sledujú stránky, ktoré pôsobia kredibilne, ale šíria nepravdivé informácie. Žiaci v niektorých prípadoch opúšťajú sociálne siete, ako napríklad Instagram, kvôli negatívnemu obsahu a jeho vplyvu na ich vzťahy a psychické zdravie. Uvedomujú si, že pôsobenie na danej sociálnej sieti im spôsobuje ťažkosti, ale nerozumejú, prečo tomu tak je. Pokiaľ však daný obsah nevedia filtrovať, pracovať s ním ďalej, neuvedomujú si negatívne javy, zostanú v ňom uväznený v stále väčšej miere. Pri sociálnych sieťach odborníci vnímajú najrizikovejší Tik Tok, no riziko naďalej predstavuje aj Instagram a Facebook. Okrem sily šírenia nepravdivých informácií tiež bývajú pôsobiskom kyberšikany, sexuálnych predátorov, vplývajú na duševné zdravie, stretávajú sa s mizogýniou, utláčaním menšín. (Ranieri, Fabbro, 2016; Grizzle, 2021)

> *Niektoré deti, keď sa s nimi rozprávam, stredoškoláci alebo aj menší, tak povedia, že už niektoré sociálne siete vôbec nepoužívajú, lebo v podstate si uvedomujú tie negatívne javy, ktoré tu sú. Je to príklad Facebooku, ale aj Instagramu, niekedy deti povedia, že ten Instagram im nevyhovuje, pretože im to odporúčalo vždy dosť negatívny obsah, a potom si všímali aj u svojich rovesníkov, že sa veľmi snažia akoby chváliť možno nejakým svojím obsahom*

> *a že nie vždy to tie vzťahy utužovalo, ale práve to malo taký ten prvok možno konfliktu medzi nimi. Alebo že ten záujem u kamarátov sa v podstate znižuje vplyvom tohto. (Michaela Ružičková)*

Ako komunikační partneri uviedli, pre žiakov základných škôl predstavuje Tik Tok najväčšiu výzvu. Veľa žiakov trávi na tejto platforme mnoho času, často bez toho, aby si ten objem uvedomovali. Neustále sledovanie krátkych videí na Tik Toku má podľa nich negatívny vplyv na ich schopnosť sústrediť sa a plniť úlohy a všeobecne sa koncentrovať na učenie. Algoritmy na sociálnych sieťach ovplyvňujú, aký obsah sa používateľom zobrazuje a môžu posilňovať ich názory. Ako cestu v boji proti tomuto vplyvu experti vidia v skorej prevencii pred sociálnymi sieťami. Rizikom pri algoritmoch je existencia filtračných bublín, ktorá používateľovi začne ukazovať len podobný obsah a zamedzí mu prístup iných informácií. (Argeudas et al., 2022; Northeastern University)

> *... si cez prestávku pozrieme, koľko času trávite na Tik Toku. Pretože veľakrát oni sú tam častokrát už niekoľko rokov a doteraz im túto otázku nikto nepoložil. Koľko času tam trávite? Niektorí to vedia, ale mnohé decká ani nevedia, že si to tam môžu pozrieť. A keď mi potom oni hovoria to, čo im vyšlo, čo tam majú napísané, tak to ja už teda prekvapení nie som, ale veľakrát sú prekvapení ich pedagógovia alebo ich spolužiaci, lebo bežne sa mi stáva, že decká mi tam ukazujú 2 hodiny, 3 hodiny, 4 hodiny víkend, 5 hodín, 6 hodín denne. (Vladimír Šnídl)*

3.3 Úlohy jednotlivých strán pri mediálnej výchove

3.3.1 Úloha štátu v mediálnej gramotnosti

Z odpovedí komunikačných partnerov jednoznačne vyplynulo, že ideálnym scenárom by bolo, keby sa ministerstvo školstva jasne postavilo k problematike mediálnej gramotnosti ako k téme, ktorú chce aktívne riešiť.

> *Ako ten, ktorý by sa mohol naozaj starať o to, aby ľudia nerozlišoval medzi faktom a klamlivou informáciou. Že to je proste ich zodpovednosť, a keď to nespravia, tak skôr či neskôr sa im to vráti ako bumerang. (Matej Čačík)*
>
> *Podľa mňa ten štát by mal byť úplne prvý, kto vlastne podchytí práve túto tému a narážame na to, čo som hovorila. (Michaela Ružičková)*

Cestu k riešeniu nízkej vzdelanosti učiteľov komunikační partneri vidia v zavedení metodík alebo kurzov pre pedagógov cez ministerstvo školstva. Tieto kurzy by podľa nich mohli byť povinné pre nových učiteľov a mohli by poskytnúť potrebné vedomosti a zručnosti na ďalšie vzdelávanie. Štát by mal podľa ich slov vytvoriť z mediálnej výchovy jasnú prioritu a poskytnúť školám podporu vo forme učebníc, osnov a časovej dotácie. Vnímajú, že túto úlohu momentálne nenapĺňa, aj preto ho vo viacerých smeroch zastupuje tretí sektor. Absentujúcu kvalifikovanosť učiteľov, chýbajúcu metodiku reflektovali aj prieskumy a analýzy (IMEC, 2014; Petranová, 2011; Bielčiková, 2021a,b). Mediálnu gramotnosť tiež vnímajú ako prierezovú tému, pretože jej zručnosti sú využiteľné v mnohých ďalších oblastiach a predmetoch.

> *Takže v prvom rade, čo potrebujeme, aby štát tomu aspoň nebránil, a teda v ideálnom svete samozrejme je, že aby ten štát toto jasne určil ako prioritu, dal tým učiteľom na to, samozrejme, dal im nejakú podporu typu učebnice, typu osnovy, typu tá časová dotácia. Lebo oni sa tomu nevenujú preto, lebo nestíhajú tí učitelia, lebo musia robiť niečo iné, takže aby štát povedal, že nie, toto je dôležitejšie než iné témy, než možno výuka o praveku. Takže, takže a samozrejme, dal im podporu, aby mali učebnice, aby mali ako keby takéto kurikulum na to, čo vlastne dneska ako samozrejme sa nedeje, resp. že keď niekto robí nejaké učebnice, tak ich robia tie mimovládky alebo teda aj my trošku sa snažíme. Takže nebrániť a podporiť – úloha štátu. (Vladimír Šnídl)*

3.3.2 Úloha škôl v mediálnej gramotnosti

Komunikační partneri sa zhodli, že je dôležité, aby školy systematicky pracovali na rozvoji mediálnej gramotnosti u svojich žiakov. Škola by podľa ich slov mala byť miestom, kde sa

tejto téme venuje podrobne, a kde sa žiaci učia rozlišovať medzi pravdivými informáciami a dezinformáciami. Dôležitým prvkom, ako bolo spomenuté aj v predchádzajúcej oblasti, je zapojenie mediálnej gramotnosti do školských osnov a poskytnutie priestoru pre výučbu, ktorá pomáha žiakom porozumieť moderným médiám a sociálnym sieťam. V rozhovoroch bolo spomenuté, že škola by mala byť miestom, kde sa deti učia kritickému mysleniu a schopnosti správne interpretovať informácie z médií. Takisto je podľa ich slov potrebné, aby škola poskytovala podporu učiteľom, ktorí sa venujú tejto téme, a aby podporovala iniciatívy a workshopy organizované tretím sektorom. Tieto úlohy sa však podľa nich zanedbávajú.

> *Tak mám pocit, že tie prekážky sú práve v tom, že týmto výzvam, ktoré by im dopomohli práve pri rozširovaní zručností v oblasti mediálnej gramotnosti a kritického myslenia, je práve to, že je tomu venovaná veľmi malá pozornosť a v podstate nie je na to takmer apel. To znamená učitelia zväčša chcú naplniť tie zmluvy, ktoré majú v rámci svojich dokumentov a málokedy sa dostanú niekde za hranicu toho. Ono to vyplýva aj z toho, ako sú tie osnovy samozrejme ustanovené a ako je celé to školstvo dnes nastavené. Domnievam sa, že by to vyžadovalo trošku reformnejší prístup, aby sa vlastne systematickejšie tieto témy k tým deťom reálne dostávali. (Michaela Ružičková)*

Michaela Ružičková zdôraznila, že je dôležité, aby sa tento druh vzdelávania začal implementovať už na základnej škole. Navrhuje zaradenie nového predmetu alebo využitie existujúceho predmetu na podporu týchto zručností. Avšak uvedomuje si, že zmeny v osnovách školského vzdelávania sú ťažké a môžu trvať dlhšie. Vladimír Šnídl zdôrazňuje úlohu školy ako kľúčového miesta pre prípravu žiakov na digitálnu a sociálnu realitu. Upozorňuje na to, že po opustení školy je ťažké zasiahnuť do sociálnej siete jednotlivca. Preto sa domnieva, že škola by mala ponúkať vzdelávanie o rizikách sociálnych médií, ako sú dezinformácie, kyberšikana a sexuálni predátori.

> *V škole je ešte možné vysvetľovať tým deckám, čo sú to tie hoaxy, dezinformácie, ale aj ako fungujú algoritmy, ako čo to je kyberšikana, upozorňovať ich na sexuálnych predátorov. (Vladimír Šnídl)*

3.3.3 Úloha neformálneho vzdelávania iniciatívami

Z odpovedí vyplynulo, že organizácie neformálneho vzdelávania majú dôležitú úlohu pri podpore mediálnej gramotnosti. Ich činnosť môže doplniť úsilie štátu a škôl v tejto oblasti. Komunikační partneri vnímajú činnosť organizácií ako podporu v oblastiach, ktoré školstvo nedokáže dostatočne pokryť. Je podľa nich dôležité, aby tieto organizácie spolupracovali so školami a prispievali k rozvoju mediálnej gramotnosti v rámci komunitných aktivít a workshopov. Ich úlohou je poskytovať doplnkové vzdelávacie programy, ktoré obohacujú a rozširujú poznatky a zručnosti žiakov v oblasti mediálnej gramotnosti. Vladimír Šnídl poukazuje na to, že v prípade absencie mediálnej výchovy vo školách, organizácie neformálneho vzdelávania sú jedinými, ktoré môžu túto úlohu plniť. Táto absencia však je reálna, preto úlohu rôznych iniciatív vnímajú nenahraditeľne. Najaktívnejší poskytovatelia neformálneho vzdelávania sú podľa prieskumu na Slovensku v sektore mimovládnych organizácií a think tankov (Vrabec et al., 2023)

> *To by mal byť taký... ako to nazvať, doplnkový... čerešnička na torte. Oni by mali pomáhať pri vytváraní tohto štátneho, nazvem neformálneho vzdelávacieho programu alebo vzdelávacej stratégie. Oni by mali byť prítomní v tomto procese, lebo majú veľké skúsenosti s tým, ale ich samozrejme činnosť by mala byť doplnkom k tomu celému, mala by byť príjemným obohatením danej témy v danej škole... tieto organizácie dnes nehovoria o tých čerešničkách na torte, ale o tom, ako presne fungujú algoritmy na TikToku, o tom, čo sa presne deje s tými dátami. (Matej Čačík)*

Komunikační partneri poukázali na silnú úlohu občianskych združení a mimovládnych organizácií v oblasti mediálnej výchovy aj v regiónoch, ktoré sú často opomenuté alebo zanedbávané zo strany štátu či školských inštitúcií. Pripomenuli, že organizácie môžu operovať v týchto regiónoch a poskytovať vzdelávanie o mediálnej gramotnosti a kritickom myslení. Podujatia alebo iniciatívy, ktoré neuskutočňuje škola, môžu byť podľa ich slov realizované práve občianskymi združeniami, mimovládnymi organizáciami alebo záujmovými skupinami. Z rozhovorov vyplynulo, že v prípade, že jednotlivci na školách alebo v štáte zlyhávajú v poskytovaní mediálnej výchovy, občianske združenia a

mimovládne organizácie preberajú túto úlohu. Tým pádom sa stávajú substitútom za školy či štát v oblasti mediálnej výchovy.

Takže zo strany štátu alebo škôl to robia iba jednotlivci, takže jediný, kto to potom samuje, sú potom tie mimovládky. Tí vlastne nahrádzajú úlohu toho štátu alebo tej školy, pokiaľ sa na tej škole sa tá mediálna výchova nedeje. (Vladimír Šnídl)

3.4 Výzvy vo vzdelávaní v oblasti mediálnej gramotnosti

3.4.1 Nízka časová dotácia a nevhodne nastavené obsahy hodín

Rozhovory ukázali, že výzvy vo vzdelávacom systéme sa prejavujú rôznymi spôsobmi, medzi ne patrí nízka časová dotácia či nevhodne nastavené obsahy hodín. Komunikační partneri uviedli, že učitelia často nevenujú dostatočnú pozornosť témam, ktoré by mohli byť pre žiakov prakticky užitočné. Školy sa podľa nich obávajú nedostatku času alebo záujmu zo strany žiakov o nové témy. V kontexte výziev počas vyučovacích hodín, sa v rozhovoroch spomenulo aj nedostatočné využitie moderných technológií vo výučbe.

> *Riešenia ako zbavenie žiakov telefónov nie sú vždy efektívne, keďže žiaci potom trávia veľa času online mimo školy. Je dôležité, aby žiaci boli efektívne vzdelávaní aj v online priestore a aby sa technológie zaradili do výučby tak, aby podporovali produktívne využitie času. (Michaela Ružičková)*

Podľa informácií vyplývajúcich z rozhovorov školy venujú nedostatočnú pozornosť výučbe, najmä pokiaľ ide o témy relevantné pre život v digitálnom priestore, kde mladí ľudia trávia veľa času. Vladimír Šnídl naznačuje, že školy sa často nezameriavajú na témy ako kyberšikana, sexuálni predátori a iné psychické problémy súvisiace so sociálnymi sieťami. Tieto zanedbané oblasti môžu mať negatívne dôsledky na mentálny stav detí a ich schopnosť sústrediť sa na iné aktivity. Nedostatok pozornosti vo výučbe týchto tém je prekážkou v prevencii problémov spojených so sociálnymi médiami. Mediálna gramotnosť pritom má slúžiť ako nástroj v boji proti radikalizácii, extrémizmu a nenávistným prejavom online (Ranieri, Fabbro, 2016; Andrade, Pischetola, 2016; Singh, 2016; Wilson, 2016; Grizzle, 2021).

Potom sa to prejavuje na všetkých možných ďalších príbehoch typu, kyberšikana, tá je tiež výsledkom sociálnych sietí, psychické problémy detí, tiež častokrát súvisia so sociálnymi sieťami, tí sexuálni predátori, mizogýnia, neschopnosť sa sústrediť na niečo. (Vladimír Šnídl)

3.4.2 Nedostatok zdrojov a odborných znalostí

Komunikační partneri si všímajú učiteľov, ktorí často nemajú dostatočné znalosti v oblasti mediálnej gramotnosti, čo vedie k ich neochote venovať sa tejto téme. Programy vzdelávania sú podľa nich mnohokrát zamerané na iné oblasti a zanedbávajú mediálnu gramotnosť.

Tí učitelia nemajú dostatočné znalosti v tejto oblasti, a tým pádom ani do toho nechcú ísť, lebo naozaj nevedia o tom dostatočne veľa. A nie je takisto dostatočný priestor poskytnutý mediálnej gramotnosti, ani občianskej náuke. Sa tam venujeme niečomu úplne inému, zatiaľ čo mediálnej gramotnosti podľa mňa venujeme príliš málo pozornosti. (Matej Čačík)

Zároveň kritizujú, že sa na základných školách mediálnej gramotnosti nevenuje dlhodobá pozornosť, často sa len jednorazovo pozývajú externí lektori, funguje to však bez systematického nastavenia.

A na tých základných školách je to stále na tej úrovni, že pedagógovia sa tomu málo venujú alebo si iba pozývajú na tie prednášky či workshopy ľudí zvonku, tak vlastne to nie je dostatočne podchytené nejakým systematickým spôsobom v rámci toho vzdelávania, kde by deti práve mali dostávať povedomie o tomto. (Michaela Ružičková)

3.4.3 Nižšia ochota zaoberať sa „citlivými“ témami

Ako komunikační partneri uviedli, školy sa často vyhýbajú „citlivým“ témam, pretože môžu mať politické dôsledky a vyvolávať obavy zo strany rodičov. Diskusia o dezinformáciách je podľa nich často tabuizovaná, pretože školy sa obávajú daných názorov a nechcú ich vnášať do vzdelávania. V odpovediach uviedli, že školy majú často problémy s hovorením o politike a dezinformáciách, pretože sa obávajú polarizácie a negatívnych reakcií. Napriek

tomu tvrdia, že témy ako dezinformácie a hoaxy by mali byť súčasťou vzdelávania, čo je podľa nich potvrdené aj v obrannej stratégii Slovenskej republiky. Súvislosť to môže mať práve aj so spomínanou nedostatočnou kvalifikáciou v oblasti mediálnej výchovy

> *A to, že sa táto téma do istej miery tabuizuje a školy sa boja hovoriť o dezinformáciách. To je môj osobný zážitok, majú problém, jedna z najčastejších otázok, ktoré dostávam, že „ale nie ste politickí?“ Ja to prízvukujem niekoľkokrát v tom maily, aj ten workshop som spravil naschvál tak, že tam nie je spomenuté žiadne meno politika. Presne preto, lebo školy nechcú hovoriť o politike na školách, lebo je to polarizujúce, lebo sa boja reakcií zo strany rodičov alebo si zle podľa mňa vykladajú to, čo je napísané v školskom poriadku alebo v nejakých takýchto smerniciach. (Matej Čačík)*

Odborníčka v rozhovore zdôraznila obozretnosť na citlivosť niektorých tém, ako sú online priestor, nenávistné prejavy a útoky na menšiny. Myslí si, že tieto témy môžu byť problematické vzhľadom na ich vzťah k hodnotám a politickým preferenciám. Uviedla, že niektorí riaditelia či učitelia majú obavy z realizácie workshopov alebo prednášok na tieto témy a môžu mať tendenciu obmedzovať ich obsah či formu.

> *A ešte je tu ďalšia vec a to je tá, že škola alebo teda ten vyučujúci, prípadne riaditeľ tej školy, ak vie, že takáto prednáška sa má realizovať, nie vždy je voči tomu pozitívny. Stáva sa, že tí riaditelia alebo tí učitelia v podstate majú voči tomu výhrady a buď nechcú vôbec realizovať takýto workshop, alebo si potom diktujú, ktorých tém sa môže dotýkať a ktorých nie. (Michaela Ružičková)*

3.5 Realizácia vzdelávacích aktivít v tretom sektore

3.5.1 Prekážky, ktorým čelia organizácie

Realizácia vzdelávacích aktivít v tretom sektore čelí rôznym prekážkam. Organizácie v tomto sektore sa stretávajú s nedostatočnou podporou zo strany štátu, čo sa prejavuje v nedostatočných rozpočtových a personálnych kapacitách. Finančné obmedzenia a zrušenie grantových schém značne obmedzujú možnosti organizácií v treťom sektore. Prekážky sú

výraznejšie v menej dostupných regiónoch, kde je obmedzený prístup k vzdelávacím aktivitám. Odborníci poukázali aj na neochotu niektorých škôl venovať sa určitým témam, najmä politickým a citlivým, čo ďalej komplikuje realizáciu vzdelávacích aktivít. Existuje aj problém s nevhodne nastavenými vzdelávacími aktivitami, ktoré nie vždy efektívne zohľadňujú potreby a schopnosti študentov a žiakov. Komunikační partneri uviedli, že štát často nemá záujem o aktivity tretieho sektora a ich prácu sťažuje aktuálnymi novelami či odobratím grantov. Mimovládne organizácie podľa nich čelia ostrému odsúdeniu zo strany štátu, snaží sa obmedziť ich vplyv a podporu. Výhodou aktérov tretieho sektora je pritom rýchlejšia schopnosť reagovať na aktuálne potreby a poskytnúť riešenia, zastúpiť verejnú správu, no ich fungovanie je ovplyvnené objemom finančných zdrojov či efektívnou koordináciou s verejnou správou (Ciucescu, 2009).

> *No tak na Slovensku momentálne je ako keby jasné, že oni sa stali jedným z hlavných objektov vládnej nenávisti. Stretávajú sa hlavne s tým, že tá vládna moc ich vykreslila ako nepriateľa a snaží sa ako keby ich odstrihnúť od akejkoľvek podpory, a to sa samozrejme týka tých tzv. politických, čo oni hovoria, že politické mimovládky, tie protikorupčné a podobne a do toho oni motajú aj tie, ktoré sa venujú vzdelávaniu. Takže ako keby to viacej povedzme tí učitelia, môžu mať o to väčšie obavy si pozvať nejakú v úvodzovkách mimovládku do tej školy, pretože furt počúvajú že to sú vlastne nejakí protislovenskí agenti. (Vladimír Šnídl)*

3.5.2 Nedostupnejšie regióny sú pre projekty ešte nedostupnejšie

Z rozhovorov vyplynulo, že síce iniciatívy môžu byť aktívnejšie v regiónoch, ktoré štát viac nepodporuje, z dôvodov realizovania aktivít voľnočasovo alebo v rámci projektov sa však stretávajú s nedostatkom financií a ľudských zdrojov. Pripúšťajú, že situácia nie je rovnomerná medzi regiónmi, pretože nie všade sú k dispozícii rôzne vzdelávacie inštitúcie, knižnice alebo mimovládne organizácie. Predovšetkým na východe Slovenska je podľa ich slov nedostatok organizácií, ktoré sa venujú týmto aktivitám, a nedostatok financií prispieva k tomu, že táto práca nie je primerane ohodnotená ani dostupná.

> *Nie všade fungujú na rovnakom princípe tie rôzne centrá voľného času, nie všade nejaká knižnica má záujem usporiadať podujatia alebo ísť priamo na tie školy a aj mimovládne organizácie mnohokrát nepôsobia v regiónoch. Pôsobia napr. v rámci celého Slovenska alebo skôr teda na západe. (Michaela Ružičková)*

Odborníci upozorňujú aj na sociálne pomery regiónov, v ktorých je „práce“ s mediálnou gramotnosťou častokrát ešte viac ako v iných častiach Slovenska.

> *Západné Slovensko je veľmi silno, ja najsilnejšie pokryté, no z môjho pohľadu stále nedostatočne, a čím viac na východ ideme, tým je to väčší problém. Proste toto je fakt, toto je úplne bez šance, áno, čím horšie to sociálne zázemie je, tým ťažšia je tá robota, tým menej ju ľudia robia. (Matej Čačík)*

3.5.3 Neochota škôl venovať sa určitým témam

Z rozhovor vyplýva, že spomenutá neochota škôl venovať sa určitým témam, ako aj obavy rodičov a učiteľov spojené s politizáciou a dezinformáciami, bráni realizácii vzdelávacích aktivít v tretom sektore. Tento faktor je podľa odborníkov zvlášť výrazný po voľbách, keď sa mnohí boja dôsledkov alebo politického tlaku spojeného s témami, ako sú dezinformácie a mediálna gramotnosť.

> *Zvlášť po voľbách sú viacerí rodičia viac-menej aj učitelia, majú obavy si akože pozvať niekoho, niekoho v úvodzovkách ako mimovládku alebo nejakého novinára. A takisto niektorí rodičia, ktorí konzumujú niektoré dezinformačné kanály, tak tiež sú motivovaní, aby potom sa sťažovali v tej škole, že nič také tam nechcú, lebo že v úvodzovkách vymývanie mozgov, takže jasné, toto sa bežne deje. (Vladimír Šnídl)*

Komunikační partneri poznamenávajú, že organizácie sa často snažia dodržiavať korektnosť a nezaujatosť pri realizácii workshopov a prednášok, avšak niekedy to vedie k vyhýbaniu sa politickým témam, čo môže byť problematické, pretože témy vnímajú pre žiakov ako dôležité pre ich budúcnosť.

A ono to častokrát ústi do toho, že tá organizácia, keď ide urobiť nejaký workshop alebo prednášku, tak chce zachovať určitú korektnosť alebo nezaujatosť, a niekedy to podľa mňa vyústi do toho, že sa týmto témam v podstate nakoniec vyhýba, že vôbec tú politickú rovinu na tej prednáške nespomenie alebo sa snaží proste to obchádzať. Napriek tomu, že tie deti by to možno zaujímalo, prípadne, že je to pre nich dôležité vlastne do budúcnosti. (Michaela Ružičková)

3.5.4 Nedostatky v oblasti podpory

Odborníci v rozhovoroch poukázali na nedostatky v oblasti podpory pre organizácie v treťom sektore, ktoré realizujú vzdelávacie aktivity. Tieto nedostatky zahŕňajú administratívne prekážky a finančné obmedzenia, ktoré výrazne komplikujú ich prácu. Napríklad uvádzali, že organizácie sa musia zaoberať nadmernou byrokraciou a vysokými nárokmi na reportovanie, čo zvyšuje náklady a časovú náročnosť pri realizácii vzdelávacích aktivít.

Čačík uvádza konkrétny príklad administratívnych ťažkostí, ktorým organizácie čelia pri získavaní grantov. Hoci sa organizácia môže stať súčasťou strešnej organizácie a získať tak možnosť žiadať o finančnú podporu priamo od ministerstva školstva, nadmerná byrokracia a náročné požiadavky na reportovanie vyžadujú, aby organizácia zamestnala ďalších ľudí na plný úväzok. Tieto administratívne bariéry nielenže zvyšujú náklady a komplikujú prácu organizácií, ale aj obmedzujú ich schopnosť efektívne investovať svoj čas a zdroje do realizácie vzdelávacích aktivít.

Avšak ja keď som počul, aké všetky veci budeme musieť reportovať, na to bude treba minimálne jedného až dvoch ľudí zamestnať na plný úväzok. Lebo tam bude treba spraviť fotku z každého jedného workshopu, vypísať, koľko tam bolo mužov, koľko bolo žien, povedať o tom, aký bol ten workshop, čo boli, ja neviem, nástrahy, čo sa tam stalo. Organizácie mi povedali, že... a to sú ľudia, ktorí sa tomuto venujú 30 rokov..., že oni si nedávajú preplácať ani náklady na cestovanie, pretože je to tak komplikované. Štát nepriamo limituje

> *to, ako veľa tie organizácie vedia vôbec robiť vo svojom čase, aby neboli proste zavalené touto administratívou. (Matej Čačík)*

Finančné obmedzenia v podobe zrušenia grantových schém a nedostatok finančných zdrojov podľa nich takisto spomaľujú aktivity aktérov v tretom sektore. Odborníci poukazujú na nedostatočnú finančnú podporu zo strany štátu a potrebu zlepšiť podmienky financovania a grantových možností pre tieto organizácie.

> *V princípe takéto organizácie nie sú podporované štátom do veľkej miery. Videli sme zrušenie grantových schém na ministerstve kultúry, videli sme zrušenie grantových schém na ministerstve spravodlivosti, to boli tie granty, tých 800 000 eur, čo rušil teraz nedávno pomerne Boris Susko a Ministerstvo kultúry priamo zrušilo 300 tisícovú dotáciu, z ktorej potom opravilo strechu. Čo to bolo divadlo? Myslím. (Matej Čačík)*

Matej Čačík zdôrazňuje, že veľká časť nákladov spojených s organizáciou vzdelávacích aktivít priamo súvisí s ich realizáciou. Medzi tieto náklady patria cestovné, platba lektorom, a v prípade potreby aj ubytovanie. Tieto výdavky sú nevyhnutné pri organizovaní workshopov a nedajú sa obísť, keďže sú priamo spojené s priebehom samotnej aktivity. Fundraising je jednou z foriem získavania financií a ako uviedli v rozhovoroch, je dôležitou činnosťou pre organizácie. Je to však aktivita, ktorá vyžaduje čas a skúsenosti, ktoré niektoré organizácie nemajú. Nedostatok kapacít na fundraising podľa ich slov znamená, že organizácie sú závislé od projektov alebo dobrovoľníkov na financovanie svojich aktivít.

> *Čiže väčšinou, ak sa tu niečo realizuje, tak sú to dve možnosti, buď je to v rámci nejakého projektu, kde je to pomerne pevne dané, že teda musíš dopredu avizovať, kam presne pôjdeš a vlastne ako to budeš robiť, akej téme sa budeš venovať. Samozrejme sa dá na tom workshope dostať aj k ďalším témam, ale prioritne je to teda skôr avizované dopredu. A potom je tu tá druhá možnosť, že člen tejto organizácie to urobí akoby vo svojom voľnom čase alebo nemá to zaplatené. (Michaela Ružičková)*

3.5.5 Nevhodne nastavené vzdelávacie aktivity

Odborníci v rozhovoroch upozornili na nutnosť prispôsobenia vzdelávacích aktivít potrebám a schopnostiam cieľovej skupiny a na vyhýbanie sa nadmernému teoretizovaniu a abstraktnosti. Upozornili tiež na chybu v predpoklade, že žiaci už majú dostatok znalostí alebo povedomie o určitých témach. Ďalej zdôraznili absenciu praktických aspektov a chýbajúci prenos skúseností na žiakov.

> *Ten facilitátor sa niekedy snaží iba tým deťom povedať, čo vlastne robia zle, keď sa pohybujú v tom online priestore, ako sa majú správať, keď sa tam nachádzajú a podobne, čo vlastne možno skôr pôsobí tak odstrašujúco alebo negatívne, môžu to mať taký odrádzajúci efekt. No a samozrejme teda nevhodné prispôsobenie v podstate tých použitých nástrojov na konkrétnu skupinu, čiže ak ten facilizátor použije nejakú prednášku, ktorá by skôr bola uspôsobená pre žiakov vysokých škôl alebo teda pre študentov vysokých škôl než týmto školákom alebo menším deťom. (Michaela Ružičková)*

Podľa odpovedí je zrejmé, že pre žiakov teoretický prístup príliš nefunguje a varuje pred zahlcovaním žiakov teóriami a definíciami, ktoré ich nezaujímajú a môžu viesť k stratám motivácie. Odborníci odporúčajú namiesto toho zvoliť prístup, ktorý nevyužíva príliš teoretické koncepty a definície.

> *Určite nefunguje nejaká veľká teória. Lebo zase ono tiež aj tie mimovládky sú rôzne, aj tí ľudia, čo chodia po školách, sú rôzni a ja už som tiež videl aj ľudí, čo to ako keby mysleli dobre, ale strašne tie decká zahlcovali nejakými teóriami, nejakými definíciami, nejakými zbytočnými grafmi. Vo výsledku to decká nebavilo. (Vladimír Šnídl)*

3.6 Efektívne vzdelávacie metódy a spolupráca

3.6.1 Interaktívne a pútavé prístupy

Okruh otázok v rozhovoroch sa týkal aj efektívnych vzdelávacích metód. Ako uviedli komunikační partneri, interaktívne a pútavé prístupy sú kľúčom k zaujatiu a zapojeniu

študentov, čo sa týka efektívnych vzdelávacích metód. Z feedbacku žiakov, ktoré dostávajú, vyplýva, že čím je viac aktivít a interakcie, tým lepšie si žiaci udržujú pozornosť.

> *Mám na to spätnú väzbu od žiakov, že čím viac aktivít, čím menej usadené to je, čím menej monotónne to je, čím viac zapojení priamo do workshopu, tým viac dávajú pozor. Na našom workshope zbierame priamo dáta aj o tom, že ktorá z aktivít sa im najviac páčila a väčšinou to naozaj vychádza na štvrtiny, máme tu 4 aktivity a že štvrtine triedy sa páčila každá z aktivít najviac. (Matej Čačík)*

Komunikační partneri prízvukovali, že prispôsobovanie formátu a obsahu podľa publika a kontextu je pre účinné vzdelávanie rovnako dôležité. Pri práci s rôznymi skupinami študentov využívajú rôzne metódy a formáty, ako napríklad hry, kvízy alebo diskusie. Je preto podľa nich vhodné pripraviť sa, akú skupinu žiakov ideme aktuálne vzdelávať, na akú školu, v akom meste, v akej vekovej kategórii. Odborníci radia vnímať potreby študentov aj pri získavaní feedbacku alebo odpovedí na otázky, pre niektorých účastníkov môže byť pohodlnejšie klásť otázky anonymne cez online platformu.

> *Čo je podľa mňa kľúčové, je prispôsobiť ten konkrétny formát tomu publiku, ktoré mám. Teda mala som možno niečo aj vedieť pred o tej skupine, s ktorou idem pracovať, hlavne asi také, čo je rozhodujúce a podľa čoho by som prispôsobila ten formát je typ školy, na ktorú idem napr. región, kde sa nachádza, aké sú tam, sociokultúrne podmienky. (Michaela Ružičková)*

V odpovediach boli spomínané výhody prítomnosti lektorov, ktorí sú blízki vekovo a skúsenostne študentom, čo im umožňuje lepšie sa stotožniť s ich potrebami a záujmami. Takíto lektori sú podľa nich schopní oslovovať študentov v ich vlastnom jazyku a sú pre nich atraktívnejší. Aj zapojenie hostí s relevantnými skúsenosťami môže ešte viac obohatiť workshop a zvýšiť jeho autenticitu. Používanie príkladov z praxe, ktoré sú študentom blízke, a zahrnutie herných elementov alebo súťaží môže zvýšiť záujem a efektívnosť vzdelávania. Rôznorodosť možností komunikácie a využitia médií umožňuje prispôsobiť sa individuálnym preferenciám a štýlu učenia študentov.

Aj keď je to napr. prednáška alebo je to workshop, tak vždy podľa mňa môže lepšie zabrať, ak používam nejaké príklady praxe, ideálne také, ktorému sa tá mládež vie nejako lepšie priblížiť. Čiže ak idem urobiť workshop, tak si vyberiem príklady, ja neviem, z Tik Toku alebo priamo z nejakej hry a pokúsim sa proste použiť niečo, čo môže tie deti lepšie osloviť. (Michaela Ružičková)

3.7 Návrhy na zlepšenie efektívnosti procesov

3.7.1 Podpora a finančná pomoc

Zlepšenie situácie v oblasti nedostatočných finančných zdrojov by podľa komunikačných partnerov mohlo fungovať v podobe finančnej motivácie zo strany štátu pre neziskové organizácie. Takáto pomoc by mohla zahŕňať prístup k finančným prostriedkom bez väčšej byrokratickej záťaže.

Ďalšie spôsoby financovania, ktoré podľa slov odborníkov fungujú, zahŕňajú dobrovoľné príspevky a dary alebo darovanie dane. Podpora od inštitúcií, ako sú ministerstvá školstva alebo kultúry, prostredníctvom grantov a projektov, môže byť pre tieto organizácie takisto veľkou pomocou pri uskutočňovaní ich podujatí. Ako v odpovediach uviedli, organizácie môžu siahnuť aj po alternatívnych formách financovania, ako sú crowdfundingové kampane, kde ľudia mimo štátneho financovania prispievajú na ich aktivity.

Tak samozrejme, teraz tie mimovládky to majú ťažké v tom, že ten štát sa snaží ich akože vyhladovať a odtrhnúť ich od nejakých grantov. Čo aj my vidíme v Denníku N, že teraz je veľké momentum na tie rôzne crowdfundingové kampane, pretože veľa ľudí je frustrovaných z toho, ako dopadli parlamentné voľby. Ale zase veľa ľudí to nechce vzdať s tou krajinou, že sú ochotní poslať peniaze napr. mimovládkam Takže mám pocit, že teraz ako keby na fundraising je dobrá chvíľa, pretože je veľa ľudí, ktorí sú ochotní prispieť. (Vladimír Šnídl)

Matej Čačík navrhuje štruktúru financovania, ktorú testuje na vlastnom občianskom združení. Od každej školy, pre ktorú organizácia robí workshopy, pýta symbolické euro na študenta za každú vyučovaciu hodinu.

> *Ale keď si človek prepočíta, koľko to je, a ak spravíme, realistický scenár je spraviť workshopy pre 60 žiakov na jednej škole, tak v tom ideálnom scenári by ten, tá organizácia vedela dostať odtiaľ 120 EUR, to sú dve triedy, to sú dve triedy. V princípe 120 EUR vie zafinancovať všetky náklady na cestu, aj na ohodnotenie toho človeka, ktorý tam išiel a zároveň dokonca by z toho malo ešte ostať aj organizácii niečo na chod. (Matej Čačík)*

3.7.2 Inovácie a perspektívy do budúcnosti

Jedným z hlavných bodov diskusie do budúcnosti je podľa komunikačných partnerov využitie umelej inteligencie vo vzdelávaní. Podľa odborníkov je táto téma aktuálna a dôležitá, pretože správne využitie umelej inteligencie môže mať výrazný vplyv na budúcnosť vzdelávania.

> *Určite sa budeme rozprávať o používaní umelej inteligencie nielen v tejto oblasti, ale aj v hocijakých iných oblastiach vzdelávania. A to bude niečo, na čo sa aj my budeme viacej zameriavať a možno na čo zameriame časť nášho workshopu. (Matej Čačík)*

Okrem toho sa diskutuje aj o potrebe komplexného a koordinovaného prístupu k inováciám vo vzdelávaní. Tento prístup by mal zahŕňať nielen školské zariadenia, ale aj mimoškolské neformálne vzdelávanie, vládne orgány a médiá. Odborníci zdôrazňujú význam zapájania influencerov a tvorcov obsahu do vzdelávacieho procesu s cieľom posilniť nielen klasické informačné, ale aj praktické zručnosti detí. Ich popularita a sledovanosť na sociálnych sieťach vie byť podľa nich užitočným krokom, pričom z detského pohľadu nemusí byť ani vnímané ako priama forma vzdelávania, ale voľnočasová aktivita.

> *Čo by bolo také uplatniteľné a je veľmi moderný nástroj, je začlenenie aj rôznych influencerov alebo známych ľudí, ktorí sa pohybujú v online*

> *priestore a tvoria tu obsah, čiže aj tí tvorcovia obsahu a ja by som povedala, že všetci títo ľudia alebo tieto sféry, ktoré môžu byť do toho zapojené. (Michaela Ružičková)*

Ďalším z diskutovaných trendov je podľa odpovedí tzv. rovesnícke vzdelávanie, ktoré spočíva vo vzájomnom učení sa medzi žiakmi a šírení informácií medzi rovesníkmi. Tento prístup vnímajú ako perspektívny, pretože umožňuje motivovať vzdelanejších žiakov k šíreniu vedomostí a zručností medzi svojimi vrstovníkmi, čo môže prispieť k efektívnejšiemu a prístupnejšiemu vzdelávaniu pre všetkých.

> *Ja to, čo podporujem, a tí učitelia s tým súhlasia, to tzv. rovesnícke vzdelávanie. Lebo ten učiteľ, hovorím, on nie je na Tik toku, ten učiteľ a tie decká tam sú. Že motivovať tých samotných žiakov, ktorí sú v tom zbehlí, aby to šírili ďalej svojim slovníkom, ktorý bude možno prístupnejší tým mladším deckám, takže podporujem to tzv. rovesnícke vzdelávanie okrem iných vecí. (Vladimír Šnídl)*

3.8 Zefektívnenie fungovania inštitúcií tretieho sektora v mediálnom vzdelávaní

3.8.1 Zefektívnenie tvorby vzdelávacích aktivít

V snahe zefektívniť fungovanie vzdelávacích aktivít je podľa odborníkov nevyhnutné mať ujasnené, čo chceme dosiahnuť a ako to chceme realizovať. Definovanie cieľov a vytvorenie štruktúry workshopov je podľa nich kľúčové. Pri tvorbe vzdelávacích aktivít odporúčajú vnímať, že deti musia mať možnosť aktívne sa zapájať a chápať, preto je potrebné nájsť primerané príklady a vytvoriť ucelenú metodiku.

> *Človek si musí v prvom rade definovať, čo chce robiť a aké poznatky chce žiakom odovzdať. V našom prípade to boli základy kritického myslenia. Druhá vec je, akým spôsobom to chceme odovzdať a vytvoriť štruktúru workshopu. Tretia vec je napasovať túto štruktúru do výučby. Ak to chce človek urobiť dobre, musí všetky tieto aspekty priebežne prehodnocovať počas celého procesu. My sme museli vytvoriť štruktúru workshopov a hoci*

> *samotnú štruktúru už nemeníme, aktualizujeme hoaxy, ktoré sa v nich používajú. To nám trvalo 9 mesiacov. Po vytvorení workshopu nasledovalo jeho napasovanie do výučby. Museli sme nájsť vhodné príklady. (Matej Čačík)*

Odborníci v odpovediach zdôraznili aj potrebu dôkladného monitorovania interakcií medzi žiakmi a učiteľmi ako silného ukazovateľa toho, kde je možné zefektívniť vzdelávací proces. Podľa nich je dôležité identifikovať časti workshopov alebo prednášok, ktoré neprinášajú žiakom hodnotu alebo ich nudia, a následne tieto časti prepracovať alebo zjednodušiť. Matej Čačík tiež zdôraznil dôležitosť komunikácie s učiteľmi a získavania ich pohľadu na možné zmeny vo vzdelávacom procese.

> *Dávanie pozor na to, čo žiaci hovoria a ako sa zapájajú, je dosť silným ukazovateľom toho, že kde sa dá ešte zefektívniť. Že keď vidím, že mám nejakú časť workshopu, počas ktorej tí žiaci nedávajú taký pozor, tak to treba prekopať. (Matej Čačík)*

V rozhovoroch poukázali aj na dôležitosť presného vytýčenia úloh v tíme a ich pridelenia konkrétnym osobám. Odborníci zdôraznili, že komunikácia medzi členmi tímu je kľúčová a musí byť zaistená pravidelnými stretnutiami a reportingom. Taktiež uviedli potrebu realistického plánovania projektov a primeraného rozdelenia úloh podľa dostupných zdrojov.

> *Nesmie nastať chaos v úlohách a v rámci ľudí, ktorí ich majú vykonávať. Tam to musí byť vždy všetko ideálne čierne na bielom, čiže vypísané a dopredu dobre odkomunikované, aby to mohlo, aby to mohlo fungovať. A ešte by som povedala, že vždy tam musí byť zaistený kontakt medzi týmito osobami. Funkčné komunikačné kanály, ideálne pravidelné stretnutia, ono je to v zásade jedno, že či sú fyzické alebo sú online. A ešte čo by som povedala, je pravidelný reporting, teda vždy by mali tí ľudia, ktorí majú na starosti nejakú konkrétnu úlohu, dávať v podstate aktuálne informácie celej skupine, aby každý vedel, v akej fáze výkonu toho, tej úlohy sa vlastne aktuálne nachádza. (Michaela Ružičková)*

Z rozhovorov vyplynula dôležitosť flexibility a prispôsobivosti vo vzdelávacom procese. Komunikační partneri zdôraznili potrebu reagovať na zmeny v záujmoch a potrebách žiakov a prispôsobovať obsah vyučovania aktuálnym témam. Taktiež vyzdvihli dôležitosť stanovenia jasných priorít vo vyučovaní a prispôsobovanie sa podľa toho, čo funguje a čo nie.

> *Ja teraz napr. veľkú pozornosť venujem tej mizogýnii a tomu Andrew Tateovi, lebo to vidím, že toto decká akože veľmi zaujíma, lebo tým žijú. Potom som samozrejme hovoril hlavne o vojne, tri roky dozadu som hovoril hlavne o covide, resp. dezinformáciách o covide. Takže ako keby boli takým spôsobom flexibilní, jednak pripravení si aj meniť ten koncept, keď vidíte, že to tie decká nebaví a prispôsobovať to tým aktuálnym témam. (Vladimír Šnídl)*

3.8.2 Posilnenie partnerstiev a spolupráce s relevantnými subjektmi

Spolupráce medzi neformálnymi organizáciami a inštitúciami so zameraním na vzdelávanie a mediálnu gramotnosť môžu podľa komunikačných partnerov pomôcť pri vytváraní vhodných vzdelávacích projektov, zdieľaní informácií alebo šírení povedomia. Zdôraznili dôležitosť väčšieho sieťovania organizácií a zoskupení, ako aj vzájomného informovania a prepojenia, čo by malo viesť k lepšiemu porozumeniu ich odborných schopností a špecializácií a následnej spolupráci. Zároveň navrhujú väčšiu integráciu neformálnych organizácií do existujúcich platforiem ako Mediálna gramotnosť+ a spoluprácu s inštitúciami ako ZIPCEM alebo centrami mládeže.

> *Čo vie pomôcť vo všeobecnosti je väčšie sieťovanie týchto organizácií, čo robí napr. platforma Mediálna gramotnosť+, väčšie informovanie, väčšia informovanosť a prepojení týchto organizácií, že budú o sebe vedieť, budú vedieť, na čo sa daná organizácia špecializuje, v čom sú dobrí a na základe toho teda vytvárať spolupráce. (Matej Čačík)*

V odpovediach sa vyskytol apel na aktívnejšiu úlohu zriaďovateľov škôl a iných inštitúcií pri podpore a propagácii spolupráce medzi organizáciami. Komunikační partneri poukázali

na úlohu učiteľov a ich možnosť zdieľať skúsenosti a tipy prostredníctvom rôznych komunikačných nástrojov.

> *Vlastne zriaďovateľ pošle nejaký hromadný e mail na tie školy, ktoré má v tej pôsobnosti, že toto sú takéto organizácie, môžete si ich pozvať, respektíve nebojte sa ich pozvať. Že napr. župa, pokiaľ ide o stredné školy, prípadne mesto, a potom prípadne tie ďalšie inštitúcie, ako som hovoril, že sú tieto regionálne centrá podpory učiteľov, potom sú tie centrá poradenstva a prevencie, to sú psychológovia, ktorí chodia po školách, takže tí môžu byť v tomto ako taký sprostredkovateľ. (Vladimír Šnídl)*

Komunikační partneri pri možnostiach zlepšenia povedomia aktivít iniciatív zdôraznili dôležitosť reklamy a propagácie cez sociálne siete. Navrhli využitie akademických portálov a špecifických platforiem pre učiteľov, pričom zdôraznili potrebu komunikácie aj cez oficiálne kanály štátu, akými je napríklad ministerstvo školstva a médiá.

> *Zaplatiť si reklamu, zvýšiť reklamu na sociálnych sieťach, dostať sa do facebookových skupín učiteľov a rozšíriť povedomie o daných aktivitách medzi žiakmi, to je jedna vec, lebo žiaci vedia takéto niečo iniciovať na školách, ale takisto hlavne medzi učiteľmi, lebo učitelia to vedia potom previesť. (Matej Čačík)*

Odborníci podporujú využitie aj sociálnych sietí a influencerov. Celkovo sa v odpovediach zhodli na dôležitosti efektívnej propagácie cez rôzne kanály a vybudovaním povedomia medzi učiteľmi a žiakmi.

3.8.3 Podpora profesionálneho rozvoja pracovníkov v tretom sektore

Pri téme podpory vzdelávania členov iniciatív komunikační partneri poznamenali, že individuálna podpora profesionálneho rozvoja v treťom sektore je dôležitá, aj keď časovo a energeticky náročná. Vzdelávanie vnímajú ako dôležité, odporúčajú kurzy, workshopy, no zároveň pripomenuli, že človek by do iniciatívy mal prísť s istými vedomosťami o problematike mediálnej výchovy.

> *Je dobré, keď človek je už na istej úrovni. Tým, že my nepotrebujeme takú vysokú úroveň v rámci tej prezentácie, lebo tie veci, ktoré učíme, sú vlastne základy, tak ten človek, ktorý je v tej organizácii by tieto veci mal mať. Ale samozrejme, že podporujem, keď ten človek ide na takéto nejaké preskúšania, alebo kurzy alebo workshopy alebo nejaké takéto aktivity. (Matej Čačík)*

Z odpovedí vyplynulo, že profesionálny rozvoj je dôležitý, pretože pracujú v oblastiach, ktoré sa neustále rozvíjajú. Tento rozvoj nie je podľa ich slov iba teoretický, ale zahŕňa aj praktické zručnosti a výstupy, ako sú workshopy, stretnutia s verejnosťou a publikácie.

> *No je to veľmi dôležité primárne s ohľadom na to, že my pracujeme v témach, ktoré sa neustále rozvíjajú. Nikto tu nie je vyslovene vyučený v tom zmysle, že už nedokáže nadobudnúť žiadne ďalšie vedomosti. Práve táto sféra sa pohybuje tak dynamicky a takým rýchlym tempom, že sa všetci stále potrebujeme zdokonaľovať a lepšie sa učiť. (Michaela Ružičková)*

4 Návrh odporúčaní pre iniciatívy v neformálnom vzdelávaní venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov

Cieľom výskumu bolo získať poznatky k vytvoreniu návrhu odporúčaní na zefektívnenie fungovania iniciatív v neformálnom vzdelávaní, ktoré sa upriamujú na mediálnu výchovu žiakov. Na základe rád od odborníkov týkajúcich sa efektívneho fungovania iniciatív zameraných na mediálnu výchovu som pripravila súbor rád. Tieto odporúčania sú vypracované na základe rôznorodých prístupov a názorov odborníkov z oblasti mediálnej výchovy a vzdelávania. Ich implementácia môže prispieť k efektívnejšiemu fungovaniu a posilneniu účinnosti iniciatív.

Interaktívne a pútavé prístupy:

- Využívať rôzne aktivity, hry, kvízy, diskusie a interakčné súčasti workshopov na udržanie pozornosti a zaujatia študentov: viac aktivít a interakcií zvyšuje pozornosť študentov a záujem o vzdelávanie.
- Prispôsobovať formát a obsah podľa publika a kontextu: je vhodné prispôsobenie formátu a obsahu podľa žiakov zohľadňujúc typ školy, sociokultúrne podmienky a vekovú kategóriu.
- Zapájať lektorov vekovo blízkych študentom ale aj rôznych odborníkov: lektori, ktorí sú vekovo študentom bližší zvyšujú ich zapojenie a osobnú identifikáciu s príkladmi.
- Využívať príklady z praxe a herné prvky.
- Ponúknuť rôzne možnosti komunikácie a zapájania sa.

Podpora a finančná pomoc:

- Diverzifikovať finančné zdroje: získavať financovanie od štátu, neziskových organizácií a darov. Hľadanie alternatívnych foriem financovania vrátane dobrovoľných príspevkov, grantov a crowdfundingových kampaní.
- Využívať štruktúru financovania, kde školy platia symbolický poplatok.

Inovácie a perspektívy do budúcnosti:

- Využívať umelú inteligenciu, ale aj rôzne technológie (napríklad mobily) vo vzdelávaní.
- Zaistiť komplexný a koordinovaný prístup k inováciám.
- Zapojiť influencerov a tvorcov obsahu do vzdelávacieho procesu.
- Podporovať rovesnícke vzdelávanie: vzdelávanie medzi rovesníkmi umožňuje efektívnejšie šírenie vedomostí a zručností medzi študentmi.

Zefektívnenie tvorby vzdelávacích aktivít:

- Jasne definovať ciele a štruktúru workshopov.
- Využívať primerané príklady a ucelenú metodiku.
- Byť flexibilný a prispôsobivý vo vzdelávacom procese.
- Dôkladne monitorovať spätnú väzbu a interakcie medzi žiakmi a učiteľmi.
- Presne vytyčovať úlohy a prideľovať ich konkrétnym osobám v rámci iniciatívy.
- Zabezpečiť komunikáciu medzi členmi tímu a pravidelný reporting.

Posilnenie partnerstiev a spolupráce s relevantnými subjektmi:

- Podporovať sieťovanie a výmenu skúseností medzi organizáciami.
- Integrovať neformálne organizácie do existujúcich platforiem.
- Spolupracovať s inštitúciami ako školy, centrá mládeže a štátne orgány.

Zvýšenie povedomia:

- Využívať reklamu a propagáciu na sociálnych sieťach, zamerať sa na sociálne siete, ktoré žiaci používajú.
- Zapojiť akademické portály a platformy pre učiteľov.
- Komunikovať cez oficiálne kanály štátu (ministerstvo školstva) a médiá.
- Využívať influencerov na sociálnych sieťach.

Podpora profesionálneho rozvoja pracovníkov v treťom sektore:

- Ponúknuť individuálnu podporu profesijného rozvoja pre svojich členov.

- Odporúčať kurzy, workshopy a skúsenosti s praxou.
- Zdôrazňovať dôležitosť neustáleho učenia sa a zdokonaľovania sa.
- Motivovať členov a vyzdvihovať ich prínos vo vzdelávaní žiakov.

Dôležité:

- Všetky odporúčania sú navzájom prepojené a ovplyvňujú sa.
- Implementácia odporúčaní si vyžaduje čas, úsilie a zdroje.
- Je dôležité vyhodnocovať efektivitu a flexibilne prispôsobovať prístup.

5 Diskusia

V kapitole venovanej diskusii predstavím závery analýzy. Tie porovnám s doterajšími poznatkami, pričom sa zameriam aj na limitácie výskumu. Takisto sa venujem odporúčaniam pre ďalší výskum.

V diplomovej práci som sa venovala problematike mediálnej výchovy u žiakov základných a stredných škôl na Slovensku. Tému som uchopila aj so zameraním sa na vplyv dezinformácií, ktorých prítomnosť je v našom informačnom svete rozsiahla. Vzdelávanie mediálnej gramotnosti však stále nie je postačujúce a na niektorých školách sa nevyučuje vôbec. Aj preto som sa zamerala na funkciu iniciatív spadajúcich pod neformálne vzdelávanie, ktoré sa tejto téme venujú a môžu pomáhať pri vzdelávaní či chýbajúce vzdelávanie nahrádzať. Aby ich fungovanie bolo efektívne, preskúmala som aspekty, ktoré naň môžu vplývať, a zisťovala som kroky, ktoré v tomto smere môžu podniknúť. Tieto informácie som získavala pomocou expertných rozhovorov s odborníkmi na mediálnu výchovu spadajúcich pod spomínané neformálne vzdelávanie. Na analýzu som využila tematickú analýzu a pri rozhovoroch som sa sústredila jednak na samotnú mediálnu gramotnosť a mediálnu výchovu, ale aj na odporúčané vzdelávacie aktivity, témy, spôsoby vzdelávania, efektívne nastavené procesy v rámci organizácií, projektov, jednotlivcov.

Formulovala som tri hlavné výskumné otázky a jednu vedľajšiu, z ktorých úvodné sa týkajú mediálnej gramotnosti a vzdelávaniu a posledná sa zameriava práve na postupy smerujúce k efektívnosti postupov. Výskumné otázky znejú:

- HVO1: Aké sú najčastejšie problémy a výzvy, ktoré participanti evidujú pri vzdelávaní mediálnej gramotnosti žiakov na Slovensku?
    - VVO1: Aké sú najčastejšie problémy a výzvy, s ktorými sa iniciatívy zaoberajúce sa mediálnou gramotnosťou žiakov stretávajú?
- HVO2: Aké sú najefektívnejšie metódy v neformálnom vzdelávaní pre rozvoj mediálnej gramotnosti u žiakov základných a stredných škôl, na ktoré je potrebné aj naďalej dbať?

- HVO3: Aké postupy a kroky by mali iniciatívy aplikovať, aby ich fungovanie v rámci neformálneho vzdelávania mediálnej gramotnosti bolo efektívne?

Práca priniesla niekoľko dôležitých zistení, ktoré sú kľúčové pre pochopenie problematiky mediálnej gramotnosti a kritického myslenia na Slovensku. Doterajšie výskumy a analýzy poukázali na alarmujúcu situáciu v oblasti mediálnej gramotnosti a kritického myslenia medzi slovenskou mládežou. Globsec Trends z roku 2022 ukázal, že slovenská spoločnosť patrí medzi najviac náchylné veriť konšpiračným teóriám v strednej a východnej Európe. Tento trend sa potvrdil aj v prieskume Globsec Trends z roku 2023, kde Slováci vyjadrili historicky najnižšiu úroveň dôvery vo verejné inštitúcie a médiá (Hajdu et al., 2022; Hajdu et al., 2023). Štúdie tiež ukázali, že slovenskí žiaci majú obmedzené schopnosti rozpoznávať manipulatívne obsahy a nedokážu efektívne rozlišovať medzi pravdivými a nepravdivými informáciami. Ani nie polovica študentov dôveruje pravdivým správam viac ako nepravdivým, cez 40 % študentov vníma nepravdivé správy za rovnako dôveryhodné ako pravdivé a až 11 % tým nepravdivým dôveruje viac (Bielčiková, 2021a; Greškovičová et al., 2022). Aj z mojej analýzy vychádzajú podobné závery hodnotiace, že žiaci dezinformácie rozpoznávajú len veľmi ťažko a nerozumejú manipulačným technikám. Riziko absorbovania väčšieho množstva nepravdivých správ podnecuje aj aktívna účasť na sociálnych sieťach, primárne Tik Toku, ktoré takéto obsahy neregulujú a vytvárajú bubliny, v ktorých sa pomocou algoritmov žiaci ľahko ocitnú.

Vzdelávanie mediálnej gramotnosti však nie je jednoduché a pasuje sa s viacerými výzvami. Primárnymi problémami je vôbec nedostatočná pozornosť venovaná mediálnej výchove na školách. (Bielčiková, 2021a, online) Na niektorých základných a stredných školách sa mediálna výchova stále nevyučuje, chýbajú kvalifikovaní učitelia, problémom je i absencia kvalitnej metodiky, nízka časová dotácia, nízky rozpočet a slabá propagácia a povedomie o potrebe mediálnej výchovy (IMEC, 2014). Problematickým faktorom je i nevhodnejšia forma vzdelávania, chýba využívanie kurz riadených odborníkom a projektové vyučovanie. Ani všetky témy mediálnej výchovy nebývajú na školách pokryté, z výskumov vyplynulo, že síce sa venujú kritickému mysleniu, ostatné témy ako mediálne obsahy a ich tvorba sú vo

vyučovacom procese vynechávané (Bielčiková, 2021b). Respondenti vo výskume rovnako uvádzali nízku mieru zamerania sa na mediálnu výchovu. Poukázali na nedostatočné vzdelanie učiteľov v otázkach dezinformácii a kritického myslenia, upozornili na slabý počet hodín zameraných na mediálnu gramotnosť, nezáujem o rôznorodé témy, hlavne vyhýbanie sa politickým témam a citlivým oblastiam. Vysvetľujú to strachom z narastajúcej polarizácie, nesúhlasom jednak zo strany učiteľov, no i rodičov. Nevyužitou príležitosťou je takisto nedostatočná práca s technológiami na ich spoznávanie a využitie pri praktických úlohách.

Pri otázke výziev pri vzdelávaní iniciatívami sa stretávame s nedostatočnou finančnou podporou zo strany štátu no i podkopávanie ich kredibility. Iniciatívy bojujú s rozpočtovými a personálnymi kapacitami, čo sa odráža napríklad na ich dostupnosti v regiónoch, pravidelnom vzdelávaní a podobne. Odborníci evidujú veľkú byrokratickú záťaž, ktorá ich procesy výrazne spomaľuje alebo je demotivujúca. Iniciatívy sa aktuálne sieťujú v nedostatočnom počte, môžu sa vnímať ako konkurencia, čo pre mediálnu výchovu nie je prospešné, o svojej činnosti sa neinformujú, nevymieňajú si dáta, a to platí nielen o inštitúciách, združeniach či jednotlivcoch, ale aj o sieťovaní sa so štátnymi inštitúciami a kredibilnými partnermi zo strany médií, knižníc a krajov. Existujú spájacie podnety zo strany platformy Mediálna gramotnosť+, inštitúcie ZIPCEM alebo centier mládeže, avšak aj tieto podporné organizácie musia začleniť do svojich radov viac iniciatív a vytvoriť im jednoduchšie podmienky na fungovanie.

Čo sa týka najefektívnejších metód v neformálnom vzdelávaní pre rozvoj mediálnej gramotnosti u žiakov, na ktoré je potrebné aj naďalej dbať, z doterajších výskumov od Vrabca vyplýva, že atraktívnymi formami výučby pre žiakov základných a stredných škôl nie sú tradičné prednášky a výklady teórie, ale aktívne workshopy s interaktívnymi prvkami, vzdelávacie videá, gamifikácie a dynamický online obsah. Vrabec takisto odporúča vytváranie kampaní zameraných na osvetu a priblíženie problematiky, do ktorých sú zapájaní aj populárni influenceri (Vrabec et al., 2023). Na tieto zistenia nadväzujú aj závery z výskumu tejto práce, z ktorých sa dozvedáme, že interaktívne a pútavé prístupy sú pri udržaní pozornosti žiakov kľúčové. Žiaci pri vzdelávaní uprednostňujú rôzne aktivity,

zapájanie, oceňujú praktické príklady, ktorým dokážu jednoduchšie pochopiť a spojiť si ich s teóriou. Odborníci odporúčajú vyberať si aktuálne príklady, vysvetľovať im súvislosti dezinformácií a formovania názorov, fungovania sociálnych sietí a ich cieľov spojených s ich vnútorným prežívaním. Jednoznačne sa zhodujú pri vynechávaní monotónnych výkladov teórie. Jedným z vhodných krokov prípravy je prispôsobenie vzdelávania vekovej skupine, typu školy, už osvojených zručností a vedomostí.

Medzi postupy, ktoré by mali iniciatívy aplikovať, aby ich fungovanie v rámci neformálneho vzdelávania mediálnej gramotnosti bolo efektívne je zameranie sa na účinnú tvorbu vzdelávacích aktivít. Odborníci zdôrazňujú potrebu jasného definovania cieľov a štruktúry workshopov či iných vzdelávacích aktivít, ktoré umožnia aktívne zapojenie žiakov a uľahčia im pochopenie problematiky. Dôležité je tiež neustále monitorovať spätnú väzbu od žiakov a získavať ju aj od učiteľov, čo má viesť k prispôsobovaniu obsahu podľa ich potrieb a záujmov. Zhodujú sa, že flexibilita a prispôsobivosť vo vzdelávacom procese sú kľúčové. Je potrebné zamerať sa na posilnenie partnerstiev a spoluprácu s relevantnými subjektmi. Spolupráca medzi neformálnymi organizáciami a inštitúciami so zameraním na vzdelávanie a mediálnu gramotnosť môže viesť k lepšiemu vytváraniu vzdelávacích projektov a zdieľaniu informácií. Dôležitá je aj väčšia integrácia neformálnych organizácií do existujúcich platforiem a spolupráca s inštitúciami. Kritickým bodom pri iniciatívach spadajúcich do tretieho sektora je ich poddimenzované financovanie, na Slovensku v aktuálnom období čelenie útokom zo strany vládnej moci, propagácia vzdelávacích aktivít, osveta a sieťovanie môže niektoré výzvy uľahčiť. Odborníci zdôrazňujú dôležitosť reklamy a propagácie cez rôzne kanály vrátane sociálnych sietí, akademických portálov a oficiálnych kanálov štátu a médií. Využitie influencerov a zapojenie škôl a učiteľov do propagácie môže výrazne zvýšiť jej účinnosť. Pri vnútornom fungovaní organizácií, projektov, centier je výhodné zamerať sa na podporu profesionálneho rozvoja pracovníkov. Odborníci zdôrazňujú dôležitosť individuálnej podpory profesionálneho rozvoja a neustáleho zdokonaľovania sa v oblastiach, ktoré sa neustále menia. Tento rozvoj zahŕňa nielen teoretické znalosti, ale aj praktické zručnosti.

5.1 Limity práce a odporúčania

Diplomová práca obsahuje niektoré limity. Medzi najvýznamnejšie patrí obmedzená vzorka respondentov a špecifický charakter vykonaných rozhovorov. Ďalším faktorom môže byť aj časové obmedzenie štúdie a dostupné zdroje informácií.

Vzorka komunikačných partnerov bola postavená na troch respondentoch-odborníkoch, ktorých počet môže byť vnímaný ako limitujúci a nedostatočný na zovšeobecnenie výsledkov. Samozrejme, zovšeobecnenie výsledkov nie je možné, na to je potrebná markantnejšia vzorka, väčší rozsah ale i užšie zameranie otázok v interview, a väčší časový rámec na uskutočnenie výskumu. Napriek tomu považujem výsledky za kredibilné a saturáciu v porovnaní so získanými dátami pre túto prácu za dostačujúcu, nevylučuje to však fakt, že poznatky môžu viesť k nižšej variabilite a pokrytiu menšieho prostredia, do ktorého patria sledované vzdelávacie iniciatívy.

Možným limitom je aj spôsob spracovávania dát. V tejto práci to bola tematická analýza, ktorá je postavená na subjektívnejšom výbere tém z rozhovorov, a spadá pod kvalitatívne metódy, pri ktorých je ťažšie zovšeobecňovanie oproti tým kvantitatívnym.

Na Slovensku je nedostatočne zmapovaná mediálna výchova, výskumy sa uskutočňujú sporadicky, väčšina ich pochádza od Vrabca (2007, 2008, 2013, 2015, 2023) či Bielčikovej (2021), aj preto môžu byť zistenia v teoreticko-kontextuálnej časti slabšie, i keď podávajú istú výpoveď o situácii s mediálnou gramotnosťou v krajine. Väčšina výskumov je zameraná na vplyv dezinformácií na dospelú populáciu a nesústredí sa na žiakov.

Ďalším limitom je, že pri navrhovaní odporúčaní práca nesleduje ich aplikovanie a funkčnosť po väčšom časovom odstupe, preto nevie zhodnotiť ich reálny dopad a efektívnosť.

Na základe zistení nášho výskumu a zároveň načrtnutí limitov práce, odporúčam v budúcom výskume venovať väčšiu pozornosť rozsahu vzorky respondentov a variabilitu metód zberu dát. Ďalej je dôležité preskúmať efektívnosť rôznych foriem mediálnej výchovy a vyhodnotiť ich dlhodobý vplyv na mediálnu gramotnosť a kritické myslenie mladých ľudí. Odporúčam zamerať sa na dlhšie časové obdobie, v ktorom bude možné sledovať

a analyzovať vhodnosť odporúčaní, ich spätnú väzbu po uplynutí istého obdobia a zachytiť možné variácie či preformulovania. Rovnako je jedným z možných krokov zlepšenia výskumu využiť aj/alebo kvantitatívne metódy.

Záver

Cieľom práce bolo preskúmať problematiku mediálnej gramotnosti a mediálnej výchovy u žiakov základných a stredných škôl na Slovensku. Dôležitým aspektom práce bolo zmapovanie situácie mediálnej výchovy na Slovensku z pohľadu iniciatív neformálneho vzdelávania, pričom aplikovaným cieľom bolo navrhnúť odporúčania, ktoré môžu pomôcť zefektívniť fungovanie týchto iniciatív.

Podľa doterajších zistení je mediálna výchova v krajine nedostatočná, jej aktuálna konceptualizácia nepostačuje na kvalitné a hlavne systematické vzdelávanie. Slovenské školstvo aplikuje mediálnu gramotnosť do voliteľného predmetu mediálna výchova, v niektorých ročníkoch základnej školy a na gymnáziách funguje ako prierezová téma. Napriek zaradeniu do vzdelávacieho systému podľa Koncepcie mediálnej výchovy v kontexte celoživotného vzdelávania z prieskumov vyplýva, že na väčšine škôl nefiguruje vo vzdelávacom procese, prípadne jej je venovaná nízka časová dotácia. Absentujú vyučujúci s pedagogickým zameraním na mediálnu výchovu, je okrajovou súčasťou osnov iných predmetov, jej chápanie na školách nie je pevne definované a napriek narastajúcemu množstvu výziev z dezinformačného prostredia a informačného presýtenia stále nie je vnímaná ako povinná súčasť vzdelávania, ktorej je potrebné priradiť dostatočnú veľkosť časovej dotácie.

Zastúpenie úlohy škôl a štátu v mnohých prípadoch preberajú iniciatívy z neformálneho prostredia, ktoré ponúkajú vzdelávacie aktivity tvorené odborníkmi na danú problematiku. Ich pôsobenie nie je jednoduché, fungovanie im komplikuje finančné poddimenzovanie, kapacity, nedostatočná spolupráca so štátom a častá neochota škôl. Žiakom však ponúkajú efektívne prostriedky na osvojenie si vedomostí a zručností mediálnej gramotnosti. Ich skúsenosti ponúkajú množstvo rád pre efektívne fungovanie, ktoré v tejto práci formulujem ako súbor odporúčaní.

Teoretická kapitola sa zameriavala na definovanie nepravdivých informácii, často nazývanými dezinformácie, ktoré majú podobu misinformácií, fake news, hoaxov i propagandy. Pomenovala riziká echo chamber a online filter bubble či efektu falošného

konsenzu, ktoré udržiavanie dezinformácii v spoločnosti podporujú. Hlavnou časťou bolo definovanie mediálnej gramotnosti a mediálnej výchovy a priblížiť kontext v spojitosti so stavom spoločnosti na Slovensku. Záver kapitoly sa venoval koncepcii neformálneho vzdelávania.

Metodologická časť sa opierala o kvalitatívny výskum zahŕňajúci expertné rozhovory s odborníkmi, ktorí ponúkli dáta k zobrazeniu stavu mediálnej výchovy všeobecne i v rámci ich neformálnych vzdelávacích aktivít. Zároveň tematickou analýzou boli odpovede od odborníkov spracovávané tak, aby ponúkli nielen odpovede na výskumné otázky, ale aj splnili cieľ aplikovaného výskumu. V ňom som predstavila výsledky vyplývajúce z jednotlivých rozhovorov, ktoré boli spracované spomínanou tematickou analýzou. Zhrnutia som doplnila o citovanie výpovedí.

Práca čelí niekoľkým limitáciám, predovšetkým veľkosťou výskumného súboru, len jednej forme analýzy, nedostatočného pokrytia doterajších štúdií a nemožnosti zovšeobecňovania výskumu. Aj preto ďalším výskumom odporúčam zamerať sa na väčšiu škálu komunikačných partnerov z neformálneho vzdelávania, výberu iných metodologických prístupov ako len kvalitatívneho výskumu, expertným rozhovorom a tematickej analýze. Takisto by bolo vhodné sledovať dlhšie časové obdobie nielen tém môjho výskumu, ale aj všeobecne, ako sa formuje mediálna výchova na Slovensku.

V neposlednom rade musím podotknúť, že formulované odporúčania môžu prispieť k zlepšeniu vzdelávania mediálnej výchovy, čím sa môže ovplyvniť mediálna gramotnosť žiakov. Rady sú koncipované pre iniciatívy neformálneho vzdelávania, ich implementácia môže zefektívniť a uľahčiť ich fungovanie, čím sa vytvorí priestor na kvalitnejší prístup k odovzdávaniu zručností a vedomostí potrebných k tomu, aby sa mediálna gramotnosť o niečo zvýšila.

Použité zdroje

1. ALVAROVÁ, A. (2017). Prúmysl lží. Propaganda, konspirace a dezinformační válka. Praha: Triton, 2017. ISBN 978-80-755-34927
2. ANDRADE, M., PISCHETOLA, M. (2016). *Media and Information Literacy, Hate Speech and Education for Tolerance: A Case Study of Brazilian Social Networks*. In: MILID Yearbook 2016. Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights, Countering Radicalization and Extremism (pp.116-128). MILID Yearbook 2016. UNESCO. ISBN 978-92-3-100177-2
3. BIELČIKOVÁ, K. (2021a). Mediálna gramotnosť a vekové rozdiely žiakov. In Grant Journal [online], roč. 10, č. 2, s. 6-9. ISSN 1805-062X. Dostupné z: https://www.grantjournal.com/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=100&lang=cs
4. BIELČIKOVÁ, K. 2021. Mediálna gramotnosť a vekové rozdiely žiakov. In Grant Journal [online], roč. 10, č. 2, s. 6-9. ISSN 1805-062X. Dostupné z: https://www.grantjournal.com/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=100&lang=cs Nickerson, R. (1998). Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. Review of General
5. BIELČIKOVÁ, K., 2021b. *Mediálna výchova na druhom stupni ZŠ na Slovensku* [online]. [cit. 2023-12-09]. Dostupné z: https://www.prohuman.sk/pedagogika/medialna-vychova-na-druhom-stupni-zs-na-slovensku
6. BIRINGER, K. (2023). *Desinformationen, Media Literacy und Erwachsenenbildung*. MedienPädagogik: Zeitschrift für Theorie und Praxis der Medienbildung, 393-419. doi: 10.21240/mpaed/jb19/2023.03.15.x
7. BIZIKOVÁ, Ľ. (2015). Metodické odporúčania k napĺňaniu cieľov prierezovej témy mediálna výchova. [online]. [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/sk/metodicky-portal/metodicke-podnety/medialna_vychova_odporucane_vystupy.pdf

8. BRAUN, V., CLARKE, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology*. 3. 77-101. 10.1191/1478088706qp063oa.
9. BUCKINGHAM, D. (2003): *Media Education: literacy, learning and contemporary culture*. Cambridge: Polity Press
10. BUCKINGHAM, D. (2020). *Epilogue: Rethinking digital literacy: Media education in the age of digital capitalism.* Digital Education Review. 230-239. 10.1344/der.2020.37.230-239.
11. BUSETTO, L., WICK, W. & GUMBINGER, C. *How to use and assess qualitative research methods*. Neurol. Res. Pract. 2, 14 (2020). Dostupné z: https://doi.org/10.1186/s42466-020-00059-z
12. CAMBRIDGE DICTIONARY. *Disinformation*. In Cambridge dictionary [online]. [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disinformation
13. CAMBRIDGE DICTIONARY. *Polarization*. In Cambridge dictionary [online]. [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disinformation
14. CASAD, B. J., LUEBERING, J.E. *Confirmation bias*. In Encyclopedia Britannica. [online]. [cit. 2024-03-19] Dostupné z: https://www.britannica.com/science/confirmation-bias
15. CIUCESCU, N. (2009). *The role and importance of Non-Profit Organizations.* Studies and Scientific Researches - Economic Edition. 10.29358/sceco.v0i14.35.
16. DEAN, J., 2024. *Why we all stink as intuitive psychologists: the false consensus bias*. In: PsyBlog [online]. PsyBlog [cit. 2024-04-07]. Dostupné na: https://www.spring.org.uk/2024/01/false-consensus-effect.php
17. Denník N. *Mediálna výchova: Príručky o dezinformáciách, kritickom myslení a fungovaní médií*. Dostupné také z: https://dennikn.sk/medialnavychova/
18. DEWEY, J. (1997). Democracy and education . New York: Free Press.
19. *Dezinformácie a nedostatok záujmu sú hlavnými príčinami vysokej neúčasti voličov vo voľbách do Európskeho parlamentu.* (2023) Európsky hospodársky a sociálny

výbor. [online]. Dostupné z: https://www.eesc.europa.eu/sk/news-media/press-releases/dezinformacie-nedostatok-zaujmu-su-hlavnymi-pricinami-vysokej-neucasti-volicov-vo-volbach-do-europskeho-parlamentu

20. *Digital technology has helped spread misinformation contributing to hate speech. We need skills to protect ourselves.* (2024) In: GEM Report. [online]. [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: https://world-education-blog.org/2024/01/24/digital-technology-has-helped-spread-misinformation-contributing-to-hate-speech-we-need-skills-to-protect-ourselves/
21. *EU action plan against disinformation*. (2020). Audit preview. European Court of Auditors. [online]. Dostupné z: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap20_04/ap_disinformation_en.pdf
22. EUROPEAN COMMISSION. (2018). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: *Tackling online disinformation: A European approach* (COM/2018/236 final). Brussels. [online]. [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236
23. *Fake News/Misinformation/Disinformation : What is Confirmation Bias?* In Northeastern University Library. [online]. [cit. 2024-03-19] Dostupné z: https://subjectguides.lib.neu.edu/fakenews/bias
24. *Fakescape* [online]. Dostupné také z: https://www.fakescape.cz/sk
25. GREŠKOVIČOVÁ, K., et al.. (2022). *Superlatives, clickbaits, appeals to authority, poor grammar, or boldface: Is editorial style related to the credibility of online health messages?* In: Frontiers of Psychology, 2022. Dostupné z: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.940903
26. GRIZZLE, A., TORNERO, J. (2016). *Media and information literacy against online hate, radical and extremist content, some preliminary research findings in relation to youth and a research design*. In MILID Yearbook 2016 A collaboration between UNESCO, UNITWIN Cooperation Programme on MIL and Intercultural Dialogue, UNAOC and GAPMIL Media and Information Literacy: Reinforcing

Human Rights, Countering Radicalization and Extremism (pp. 179–201). Dostupné z: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246371

27. GUESS, A., LYONS, B. (2020). *Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda*. In: Social Media and Democracy (pp.10-33). DOI: 10.1017/9781108890960.003.
28. HAJDU, D. et al.., 2022. *GLOBSEC Trends 2022* [online]. In: GLOBSEC. [cit. 2023-12-11]. Dostupné z: https://www.globsec.org/sites/default/files/2022-05/GLOBSEC-Trends-2022.pdf
29. HAJDU, D. et al.., 2023. *GLOBSEC Trends 2023* [online]. In: GLOBSEC. [cit. 2024-15-03]. Dostupné z: https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-05/GLOBSEC%20Trends%202023.pdf
30. HELBERGER, N. (2012). *Exposure Diversity as a Policy Goal. Journal of Media Law*, 4(1), 65–92. [online]. Dostupné z: https://doi.org/10.5235/175776312802483880
31. HENDL, J., 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
32. HOBBS, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. A White Paper on the Digital and Media Literacy Recommendations of the Knight Commission on the Information Needs of Communities in a Democracy. Aspen Institute. 1 Dupont Circle NW Suite 700, Washington, DC 20036.
33. CHLEBCOVÁ HEČKOVÁ, A., SMITH, S., 2023. *Digital news report: Slovakia* [online]. Reuters Institute for the Study of Journalism, 2023 [cit. 2023-12-09]. Dostupné z: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2023/slovakia
34. *In an era inundated with an overwhelming barrage of information* [online]. 2024. National Association for Media Literacy Education. [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: https://namle.org/why-media-literacy/
35. *In its simplest terms, media literacy builds upon traditional literacy* [online]. 2024. National Association for Media Literacy Education. [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: https://namle.org/resources/media-literacy-defined/

36. ISCED (2012). *International Standard Classification of Education ISCED 2011*. UNESCO. Doszupné z: https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf
37. Jagtar Singh, "MILID: An Indispensable Intervention for Countering Radicalization and Violent Extremis"', In: UNESCO MILID Yearbook on Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights, Countering Radicalization and Extremism. Edited By Jagtar Singh, Paullette Kerr, and Esther Hamburger. Paris: UNESCO, 2016, Pp: 223-235.
38. JENKINS, H. (2006). Confronting the Challenges of Participatory Culture - Media Education for the 21st Century (Part 2). 10.7551/mitpress/8435.001.0001.
39. JOLLS, T., WILSON, C. (2016). Youth Radicalization in CyberSpace: Enlisting Media and Information Literacy in the Battle for Hearts and Minds. Media and Information Literacy Yearbook. 2016. 167.
40. KAČINOVÁ, V., KOLČÁKOVÁ, V. (2013a). *Súčasný stav začlenenia mediálnej výchovy do obsahu vzdelávania na stredných školách na Slovensku*. In: IMEC - Medzinárodné centrum mediálnej gramotnosti. FMK UCM v Trnave. 2013. [online]. Dostupné z: https://issuu.com/medialnavychova.sk/docs/vyskumna_sprava_ss_original-1
41. KAČINOVÁ, V.,KOLČÁKOVÁ, V. (2013b). *Analýza súčasného stavu začlenenia mediálnej výchovy do obsahu vzdelávania na slovenských základných školách*. In: Dotyk zla: Mediálna výchova a výchova médií – Megatrendy a médiá 2013 Trnava : FMK UCM, 2013, s. 87 – 108. ISBN 978-80-8105-478-5
42. KAMPF, R. (2016). *Long-Term Effects of Computerized Simulations in Protracted Conflicts: The Case of Global Conflicts*. Austria. DOI: 10.1007/978-3-319-31510-2_21.
43. Koncepcia mediálnej výchovy v slovenskej republike v kontexte celoživotného vzdelávania, 2009. [online]. [cit. 2024-03-25]. Dostupné z: http://www.zodpovedne.sk/index.php/sk/component/jdownloads/finish/1-knihy-a-

prirucky/8-koncepcia-medialnej-vychovy-v-slovenskej-republike-v-kontexte-celozivotneho-vzdelavania

44. LOOS, E., IVAN, L. AND LEU, D. (2018), *"“Save the Pacific Northwest tree octopus”: a hoax revisited. Or: How vulnerable are school children to fake news?"*, Information and Learning Sciences, Vol. 119 No. 9/10, pp. 514-528. [online]. Dostupné z: https://doi.org/10.1108/ILS-04-2018-0031
45. McDougall, J., Zezulkova, M., van Driel, B., Sternadel, D. (2018). ‘Teaching media literacy in Europe: evidence of effective school practices in primary and secondary education’, NESET II report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
46. Mediálna výchova. In Národný inštitút vzdelávania a mládeže. [online]. [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/statny-vzdelavaci-program-gymnazia/prierezove-temy/medialna-vychova/
47. Mičienka, M., & Jirák, J. (2007). Základy mediální výchovy. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673154.
48. MKSR. *Koncepcia mediálnej výchovy v Slovenskej republike v kontexte celoživotného vzdelávania.* Bratislava. 2009. [online] [cit. 2024-03-25]. Dostupné z: https://www.culture.gov.sk/uncat/koncepcia-medialnej-vychovy-v-sr/
49. MUTZ, D. C. (2002). *Cross-cutting Social Networks: Testing Democratic Theory in Practice*. American Political Science Review, 96(1), 111–126. [online]. Dostupné z: doi:10.1017/S0003055402004264
50. Národné bezpečnostné analytické centrum (NBAC). 2023. Krátky terminologický slovník pre oblasť hybridných hrozieb. [online]. Dostupné z: https://mmqx.sis.gov.sk/storage/files/HH-Slovnik-2023.pdf
51. *New UNESCO policy brief on Media and Information Literacy Responses to Generative AI*. 2024. UNESCO. [online]. Dostupné z: https://iite.unesco.org/news/new-unesco-policy-brief-on-media-and-information-literacy-responses-to-generative-ai/
52. NICKERSON, R. (1998). *Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises.* Review of General Psychology, 2, 175–220.

53. NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ, M., (ed.). (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019. ISBN 978-80-7571-052-9.
54. NUTIL, P. Média, lži a příliš rychlý mozek: průvodce postpravdivým světem. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80- 271-0716-2.
55. NYHAN, B., et al.. (2023). *Like-minded sources on Facebook are prevalent but not polarizing*. Nature 620, 137–144 (2023). [online]. Dostupné z: https://doi.org/10.1038/s41586-023-06297-w
56. Oxford English Dictionary, s.v. "critical thinking (n.)," 2023, Dostupné z: https://www.oed.com/dictionary/critical-thinking_n?tab=meaning_and_use
57. PERCY, W. H., KOSTERE, K., & KOSTERE, S. (2015). *Generic Qualitative Research in Psychology. The Qualitative Report*, 20(2), 76-85. https://doi.org/10.46743/2160-3715/2015.2097
58. PETRANOVÁ, D. (2011). *Rozvíja mediálna výchova v školách kritické kompetencie žiakov?* Communication Today, (1), 66-83. Dostupné z: https://www.proquest.com/scholarly-journals/rozvíja-mediálna-výchova-v-školách-kritické/docview/1270676385/se-2
59. PETRANOVÁ, D., HOSSOVÁ, M., VELICKÝ, P. (2017). *Current development trends of media literacy in european union countries*. Communication Today [online]. 2017, vol. 8, no. 1, s. 52-65. ISSN 1338130X. Dostupné z: https://www.proquest.com/docview/1902049735?fromopenview=true&pq-origsite=gscholar&sourcetype=Scholarly%20Journals
60. PIŠKO, M., HILBERTOVÁ, M., KOSTELANSKÝ, Ľ., (2023). *Moratórium dezinformácie nezastavilo, mohli tak ovplyvňovať voličov*. In Transparency International Slovensko. [online]. Dostupné z: https://volby.transparency.sk/parlament2023/aktuality/moratorium-dezinformacie-nezastavilo-mohli-tak-ovplyvnovat-volicov
61. *Platforma Mediálna gramotnosť*+ [online]. Rada pre mediálne služby. [cit. 2024-02-08]. Dostupné z: https://rpms.sk/platforma-medialna-gramotnost

62. *Platforma Mediálna Gramotnosť+*. Rada pre mediálne služby RPMS. [online]. [cit. 2024-04-10]. Dostupné z: https://rpms.sk/platforma-medialna-gramotnost
63. *Projekty neformálneho vzdelávania*. In: Centrum Mediálnej Gramotnosti. Mediálna výchova [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: https://medialnavychova.sk/neformalne-vzdelavanie/
64. Rada pre mediálne služby. 2023. *Odborníci pomenovali potreby a výzvy vzdelávania v digitálnej ére*. [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: https://rpms.sk/odbornici-pomenovali-potreby-vyzvy-vzdelavania-v-digitalnej-ere
65. RANIERI, M., FABBRO, F. (2016) *Questioning discrimination through critical media literacy. Findings from seven European countries. European Educational Research Journal*, DOI: 10.1177/1474904116629685.
66. REICHEL, Jiří. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů [online]. [cit. 2024-02-07]. Dostupné z: https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=n4ugeANqDpEC&oi=fnd&pg=PA7&ots=JiHdxtGE1q&sig=0rKFV8f8avs54phCMklXOCBypcI&redir_esc=y#v=snippet&q=rozhovor&f=false
67. SHNURENKO, I., MUROVANA, T. AND KUSHCHU, I. 2021. *Artificial Intelligence: Media and Information Literacy, Human Rights and Freedom of Expression*. UNESCO. Dostupné z: https://iite.unesco.org/publications/artificial-intelligence-media-and-information-literacy-human-rights-and-freedom-of-expression/
68. STROUD, N. J. (2010). *Polarization and partisan selective exposure*. Journal of Communication, Volume 60, Issue 3, September 2010, Pages 556–576. [online]. Dostupné z: https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2010.01497.x
69. Suarez-Alvarez, J. (2021), "Are 15-year-olds prepared to deal with fake news and misinformation?", PISA in Focus, No. 113, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/6ad5395e-en.
70. ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM – Mediálna výchova (Prierezová téma), ISCED 2. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2010. [online]. [cit. 2024-03-20].

Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/medialna_isced2.pdf

71. TARASOVIČ, V. et al.. 2023. *Čo nás stoja dezinformácie? Hlavní aktéri, strategická komunikácia a ekonomické aspekty dezinformácií počas pandémie.* Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/slowakei/20643.pdf
72. TOBIAS, R. (1992). *Defining Non-formal and Community Education*. New Zealand Journal of Adult Learning. 20. 77-92.
73. TURVEY, B. E., FREEMAN, J. 2014. Forensic Victimology (Second Edition). Academic Press. 2014. Pages 87-110. ISBN 9780124080843. Dostupné z: https://doi.org/10.1016/B978-0-12-408084-3.00004-1.
74. VAN AUDENHOVE, L. a DONDERS, K. (2019). *Talking to People III: Expert Interviews and Elite Interviews* . In M. Puppis, H. Van den Bulck, K. Donders a L. Van Audenhove (Eds.), The Palgrave Handbook of Methods for Media Policy Research. Palgrave Macmillan. Dostupné z: https://www.palgrave.com/gp/book/9783030160647
75. VRABEC, N. 2007. Úroveň mediálnej gramotnosti mladých ľudí na Slovensku. Výskumná správa. Bratislava: IUVENTA. Dostupné na internete: https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/spravy/davm018/zver_spravadavm018.pdf
76. VRABEC, N. 2008. Mládež a médiá: *Mediálna gramotnosť mladých ľudí na Slovensku, [online]*. IUVENTA - Slovenský inštitút mládeže, Bratislava, 2008. ISB N 978-80-8072-074-2. Dostupné z: http://www.iuventa.Sk/files/documents/7_vyskummladeze/publikacie/media_mlade.pdf
77. VRABEC, N. 2013. *Paradigmatické prístupy a súčasné trendy vo výskume mediálnej gramotnosti*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2013. 226 s. ISBN: 978-80-8105-507-2
78. VRABEC, N. et al.. (2023). *Neformálne vzdelávanie zamerané na rozvoj kritického myslenia a mediálnej gramotnosti: Úloha a aktivity kľúčových zainteresovaných*

strán na Slovensku. Journal of Education Culture and Society, 14(1), 493– 502. https://doi.org/10.15503/jecs2023.1.493.502

79. WENNER MOYER, M. 2022. Schoolkids Are Falling Victim to Disinformation and Conspiracy Fantasies. In Scientific American. [online]. [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.scientificamerican.com/article/schoolkids-are-falling-victim-to-disinformation-and-conspiracy-fantasies/
80. WHITING, K. 2020. *These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them* [online]. World Economic Forum. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/
81. WILSON, C. et al.. (2011). Media and information literacy curriculum for teachers. UNESCO. [online]. Dostupné z: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971
82. ZHÁNĚL, J., HELLEBRANDT, V., SEBERA, M. *Metodologie výzkumné práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sportovních studií, 2014. 66 s. 1. ISBN 978-80-210-6857-5. (s. 29 – s. 30)
83. *Zverejnenie výsledkov slovenských 15-ročných žiakov v medzinárodnej štúdii OECD PISA 2022*: OECD PISA. In: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: https://www.minedu.sk/zverejnenie-vysledkov-slovenskych-15-rocnych-ziakov-v-medzinarodnej-studii-oecd-pisa-2022/
84. ŽIAKOVÁ, K., ČÁP, J. 2021. *Deskriptivní kvalitativní design - rozhovor a tematická analýza*. Strategický projekt UTB ve Zlíně, reg. č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002204 [online]. [cit. 2024-04-10]. Dostupné z: https://www.scribd.com/document/640750879/Untitled
85. Žúborová, V., Borárosová, I. (2019). De-fake it!. Bratislava Policy Institute. [online] s. 73. Dostupné z: https://www.bpi.sk/wp-content/uploads/2020/10/De-fake-it_KNIHA.pdf

Příloha A Interview guide

ŠTRUKTÚRA ROZHOVORU

- **Predstavenie výskumu a jeho ciele:**

Výskum prebieha na KMSŽ MU, je súčasťou diplomovej práce Zefektívnenie fungovania iniciatív v neformálnom vzdelávaní venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov. Jeho cieľom je zber informácií o fungovaní a potrebách iniciatív aktívnych v oblasti mediálnej gramotnosti na Slovensku. Rozhovory poskytnú relevantné informácie o úspechoch, prekážkach a odporúčaniach, ktoré poslúžia ako základ pre navrhnutie efektívnych opatrení na podporu týchto iniciatív.

- Výskum prebieha pomocou online (video) rozhovorov, trvá približne 60-100 minút
- Komunikačnému partnerovi vysvetliť, že podmienkou jeho účasti je informovaný súhlas, ktorý som mu poslala. Predstavím jeho obsah.
- Predstaviť štruktúru rozhovoru.
- Zadefinovať si chápanie dezinformácií: „dezinformácie chápeme ako nepravdivé informácie šírené s cieľom oklamať ľudí“

Otázky pre expertný rozhovor s odborníkom na mediálnu gramotnosť:

Význam a potreba mediálnej gramotnosti

Chcem pochopiť váš názor na dôležitosť vzdelávania detí o mediálnej gramotnosti a kľúčové zručnosti, ktoré by mali získať. Zaujíma ma aj váš pohľad na aktuálne najdôležitejšie témy v tejto oblasti a úloha neformálnych vzdelávacích aktivít organizovaných občianskymi združeniami.

- Prečo je podľa vás dôležité vzdelávať žiakov základných a stredných škôl o mediálnej gramotnosti?
- Aké sú kľúčové zručnosti a vedomosti, ktoré by si mali žiaci osvojiť, aby boli mediálne gramotní?

- Ktoré témy mediálnej výchovy aktuálne vnímate ako najdôležitejšie (dezinformácie, sociálne siete, kyberšikana,...)?
- Ktoré oblasti mediálnej gramotnosti aktuálne vnímate ako najdôležitejšie?
- Ako sa dá podporiť informovanosť pedagógov o dôležitosti mediálnej gramotnosti?
- Ako sa dá podporiť informovanosť rodičov o dôležitosti mediálnej gramotnosti?

Prekážky a výzvy

Hovoríme o prekážkach, ktoré bránia efektívnemu vzdelávaniu o mediálnej gramotnosti, ako aj o najväčších výzvach, ktorým čelíme v tejto oblasti. Zaujíma ma aj pohľad na prekážky a výzvy, s ktorými sa stretávajú samotné iniciatívy.

- Aké sú najčastejšie prekážky, ktoré bránia nadobúdaniu zručností, ktoré spadajú pod mediálnu gramotnosť?
    - Aké sú prekážky v implementácii vzdelávacích aktivít o mediálnej gramotnosti v školách?
- Aké sú najväčšie výzvy, ktorým na Slovensku čelíme pri vzdelávaní žiakov o nepravdivých informáciách?
- Aké sú hlavné výzvy, s ktorými sa stretávajú iniciatívy zamerané na mediálnu gramotnosť pri svojej činnosti?
- Do akej miery sú neformálne vzdelávacie aktivity dostupné pre všetkých žiakov bez ohľadu na ich sociálne zázemie, etnicitu, či región?

Vzdelávacie metódy a formáty

Zisťujem vaše názory na najefektívnejšie metódy a stratégie pri vzdelávaní žiakov o mediálnej gramotnosti a ako sa tieto metódy menia v kontexte občianskych iniciatív.

- Aké nástroje a metódy považujete za najefektívnejšie pri vzdelávaní žiakov o mediálnej gramotnosti?
- Aké sú najefektívnejšie stratégie na budovanie odolnosti žiakov voči nepravdivým informáciám?
- Aké sú najefektívnejšie stratégie na budovanie odolnosti žiakov voči manipulácii?
- Ako môžeme deti naučiť kriticky hodnotiť informácie, ktoré nájdu online a offline?

- Ako sa dá naučiť deti odolávať tlaku sociálnych médií?
- Ako vnímate rolu škôl ako aktérov v tomto vzdelávaní?
- Ako vnímate rolu štátu ako aktérov v tomto vzdelávaní?
- Ako sa tieto metódy a stratégie menia v roli mimovládnych organizácií?
- Aká je úloha neformálnych vzdelávacích aktivít organizovanými mimovládnymi organizáciami v oblasti mediálnej gramotnosti?

Návrhy na zlepšenia/efektivita procesov – všetky otázky sa týkajú neformálneho vzdelávania

Tieto otázky sa zameriavajú na návrhy na zlepšenie formátov neformálneho vzdelávania, identifikáciu chýb a úskalí pri tvorbe vzdelávacích programov, ako aj na osvedčené postupy pre riadenie aktivít a financovanie.

- Aké sú podľa vás najefektívnejšie formáty neformálnych vzdelávacích aktivít pre žiakov, na ktoré by sa mali organizácie najviac zamerať?
- Aké sú najčastejšie chyby a úskalia pri tvorbe a realizácii vzdelávacích programov zameraných na mediálnu gramotnosť?
- Čo by tieto organizácie mali robiť lepšie?
- Aké sú podľa vás najdôležitejšie kroky, ktoré by mali organizácie podniknúť na zefektívnenie vzdelávania o mediálnej gramotnosti?
- Evidujete nejakú aktivitu, ktorú by mali organizácie zo svojej činnosti vynechať?
- Aké sú osvedčené postupy pre riadenie a koordináciu aktivít v rámci organizácie?
- Ako by sa mohlo efektívnejšie zlepšiť povedomie o projektoch a aktivitách zameraných na mediálnu gramotnosť medzi žiakmi, rodičmi a pedagógmi?
- Ako by sa dala zlepšiť dostupnosť a využitie kvalitných zdrojov a nástrojov pre výučbu mediálnej gramotnosti?
    - Ako zlepšiť dostupnosť neformálnych vzdelávacích aktivít pre všetkých žiakov bez ohľadu na ich sociálne zázemie, etnicitu, či región?

- Aké nástroje a platformy by pomohli organizáciám znížiť náklady na organizovanie aktivít?
- Aké sú osvedčené stratégie pre fundraising a udržateľné financovanie aktivít?
- Aké opatrenia majú organizácie robiť na stabilné udržanie svojej členskej štruktúry?
- Ako budovať a udržiavať motiváciu členov tímu?
- Ako podporovať rozvoj a vzdelávanie členov tímu v oblasti mediálnej gramotnosti?
- Ako by sa dala merať efektívnosť neformálnych vzdelávacích aktivít v oblasti mediálnej gramotnosti?

Spolupráca a podpora

Rozprávame sa o tom, ako by štát mohol efektívne podporovať prácu organizácií zameraných na mediálnu gramotnosť, ako aj o spolupráci medzi rôznymi aktérmi v oblasti vzdelávania.

- Ako by štát v ideálnom prípade mohol efektívne podporovať prácu týchto organizácií?
- Ako by sa dala zlepšiť spolupráca medzi neformálnymi vzdelávacími organizáciami, školami a štátnymi inštitúciami či inými aktérmi?
- Ako môžeme zabezpečiť lepšiu podporu dobrovoľníkov, odborníkov a pedagógov pri ich úlohe v organizovaní workshopov a aktivít zameraných na mediálnu gramotnosť?

Inovácie a perspektívy do budúcnosti

Zaujíma ma váš pohľad na príklady úspešných projektov, trendy a inovatívne prístupy v oblasti neformálneho vzdelávania o mediálnej gramotnosti, ako aj spôsoby, ako sa dostať k udržateľným a kontinuálnym projektom v tejto oblasti.

- Aké sú príklady úspešných medzinárodných projektov a nástrojov pre výučbu mediálnej gramotnosti, ktoré by sa dali implementovať na slovenské prostredie?
- Ako môžeme zabezpečiť udržateľnosť a kontinuitu projektov a aktivít zameraných na mediálnu gramotnosť?

- Aké sú najnovšie trendy a inovatívne prístupy v oblasti neformálneho vzdelávania o mediálnej gramotnosti?
- Ako sa dá vyrovnať s rýchlym vývojom technológií a médií a s ním súvisiacimi novými výzvami? Čo by mali v tomto zmysle organizácie robiť?

Koniec rozhovoru:

- Je niečo, čo by ste k celkovej problematike radi dodali?

Příloha B Informovaný súhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS S ÚČASTÍ VE VÝZKUMU

Výzkum, jehož se jako respondent/ka účastníte, je součástí výzkumu k diplomové práci Zefektívnenie fungovania iniciatív v neformálnom vzdelávaní venujúcich sa rozvoju mediálnej gramotnosti u žiakov vedené na Katedře mediálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (dále jen Výzkum).

Informace o Výzkumu:

- Výzkum má podobu rozhovoru trvajícího přibližně 2 hodiny, který bude nahráván. Informace, jež v rozhovoru sdělíte, mohou být použity pro potřeby Výzkumu.
- Pro potřeby Výzkumu budou po dobu jeho průběhu uchovány Vaše následující kontaktní údaje: číslo, mail.
- Výzkum má **výlučně vědeckou povahu** a data v něm získaná nebudou použita ke komerčním ani jiným účelům, jež nesouvisejí se zmíněným výzkumným projektem.
- Výzkum je **anonymní ve vztahu k senzitivním osobním údajům týkajících se respondentů,** tzn. ke všem informacím týkajícím se Vašeho soukromého života a k dalším informacím, které případně plynou z rozhovoru, ale nemají vztah ke zkoumané problematice a Vaší veřejné roli: (1) Povaha Výzkumu, jehož se účastní veřejně exponovaní respondenti, nedovoluje úplnou anonymizaci, takže budete ve Výzkumu identifikovatelný/á co do Vašeho jména nebo funkce. Veškerá senzitivní data během Výzkumu získaná budou ale anonymizována tak, aby jste nebyl/a Výzkumem poškozen/a. Současně se výzkumníci zavazují, že (2) neanonymizované audiozáznamy budou smazány neprodleně po přepisu rozhovorů a (3) že souvislé přepisy rozhovorů nebudou zveřejněny, (4) přičemž zveřejněny mohou být jen vybrané nesenzitivní citace, a to v publikacích vědecké povahy. (5) Neanonymizovaná i anonymizovaná data budou chráněna (dvojí bariérou) před přístupem kohokoliv mimo výzkumný tým.
- Máte právo vědět, jakým způsobem byla užita data získaná během rozhovoru a máte právo seznámit se s anonymizovanou podobou přepsaného rozhovoru. V budoucnosti máte rovněž právo vyžádat si kopie (ať už odborných nebo popularizačních) publikací, v nichž byla data získaná v tomto rozhovoru přímo užita.

Prohlašuji, že jsem četl/a celý výše uvedený text a porozuměl/a jsem jeho smyslu. Souhlasím s mojí účastí v uvedeném výzkumném projektu a rozumím, že mohu souhlas odmítnout, případně svobodně a bez udání důvodů z účasti odstoupit.

Zároveň souhlasím s poskytnutím svých osobních údajů v rozsahu rozhovoru, který se mnou bude veden, a v rozsahu kontaktních údajů, které jsem pro potřeby Výzkumu uvedl/a.

Souhlasím / nesouhlasím s možným budoucím použitím získaných dat (vč. osobních údajů) v pseudonymizované podobě pro další výzkumné účely. *(označte prosím zvolenou variantu)*

Byl/a jsem informován/a, že

- *mám právo požadovat přístup k osobním údajům týkajícím se mé osoby, jejich opravu nebo výmaz, popřípadě omezení zpracování, mám právo vznést námitku proti zpracování osobních údajů týkajících se mé osoby,*
- *mám právo podat stížnost dozorovému orgánu (Úřad na ochranu osobních údajů) v případě, že se domnívám, že zpracování mých osobních údajů probíhá v rozporu s právními předpisy;*
- *mám právo tento souhlas se zpracováním osobních údajů kdykoliv odvolat, aniž by mi za to hrozila jakákoliv sankce či znevýhodnění, a to oznámením na elektronickou adresu* ***cisarova@fss.muni.cz****, případně jinou formou na kontaktní údaje správce osobních údajů. Zákonnost zpracování údajů před odvoláním souhlasu tím není dotčena.*

Kontaktní osoba správce osobních údajů:

Mgr. Boris Rafailov, Ph.D., Katedra mediálních studií a žurnalistiky, FSS MU, Joštova 10, 60200 Brno

Telefon: 54949 4959, email: rafailov@fss.muni.cz

Kontaktní údaje na vedoucího diplomové práce/výzkumu:

doc. Mgr. Lenka Waschková Císařová, Ph.D., Katedra mediálních studií a žurnalistiky, FSS MU, Joštova 10, 60200 Brno

Telefon: 549 49 3391, email: cisarova@fss.muni.cz

Kontakt na pověřence pro ochranu osobních údajů Masarykovy univerzity: *poverenec@muni.cz*

Na základě výše uvedených informací uděluji tímto Masarykově univerzitě (jako správci a zpracovateli osobních údajů) souhlas s uvedeným zpracováním osobních údajů za účelem vědeckého výzkumu.

Jméno a příjmení: …… …….. Podpis: ……

V …….. …….. dne: ……..

Za řešitelský tým:

Jméno a příjmení: Podpis: ……

V dne:

Informovaný souhlas existuje ve dvou kopiích, kdy jedna patří respondentce / respondentovi a druhá je uchována Masarykovou univerzitou.